~~399~~ KA 224
28007
G.U.S.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА — — SCIENTIFIC SOCIETY OF T. ŠEVČENKO

АТЛЯС УКРАЇНИ

й

СУМЕЖНИХ КРАЇВ

ATLAS OF UKRAINE and ADJOINING COUNTRIES

під загальною редакцією
Д-ра ВОЛОДИМИРА КУБІЙОВИЧА
доцента Ягайлонського Університету

arranged
by Dr. VOLODYMYR KUBIJOVYČ
lecturer at the University of Krakôw

BIBLJOTEKA
GŁÓWNEGO URZĘDU STATYSTYCZNEGO

ЛЬВІВ — 1937 — LVIV

УКРАЇНСЬКИЙ ВИДАВНИЧИЙ ІНСТИТУТ У ЛЬВОВІ
UKRAJINŚKYJ VYDAVNYČYJ INSTYTUT, LVIV

Atlas
35
a

Атляс опрацював

Др. ВОЛОДИМИР КУБІЙОВИЧ

доцент Ягайлонського Університету

при співучасти Вп. П.:

В. Дорошенка, Е. Жарського, проф. др. І. Зілинського, др. Р. Зубика, проф. В. Іваниса, проф. І. Іваницького, др. І. Крипякевича, М. Кулицького, Л. Лукасевича, проф. М. Мельника, інж. С. Пастернака, др. Ю. Полянського, проф. В. Садовського, І. Теслі, др. І. Федева, др. інж. Храпливого і проф. В. Чередієва.

Atlas arranged

by Dr. VOLODYMYR KUBIJOVYČ

lecturer at the University of Kraków

with collaboration of:

V. Dorosenko, E. Žarśkyj, Prof. Dr. I. Zilyńśkyj, Dr. R. Zubyk, Prof. V. Ivanys, Frof. I. Ivanyćkyj, L. Lukasevyč, Prof. M. Meľnyk, Ing. S. Pasternak, Dr. J. Poľanśkyj, Prof. V. Sadovśkyj, I. Tesľa, Dr. I. Fediv, Dr. Ing. E. Chrapłyvyj and Prof. V. Čeredijiv.

Технічне опрацювання карт перевів *М. Кулицький.*
Maps prepared by *M. Kulyćkyj.*

Обгортку оформив арт. мал. П. Ковжун.

Всі права застережені Видавництвом „Український Видавничий Інститут“ у Львові.

Copyright 1937 by „Ukrajinśkyj Vydavnyčyj Instytut“ Lvov. — Printed in Poland.

Карти виконано у ґраф. завед. А. Геґедіса у Львові, друк тексту й переплет у друкарні й переплетні Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

стор.

З М І С Т:

VII. ВСТУП

IX. ПОЯСНЕННЯ ДО КАРІ І ДІЯҐРАМІВ

1. ФІЗИЧНА КАРТА — М. КУЛИЦЬКИЙ

2. ҐЕОЛЬОҐІЯ — Ю. ПОЛЯНСЬКИЙ

3. ҐРУНТИ — В. ЧЕРЕДІЇВ

4. ПІДСОННЯ — І. ТЕСЛЯ

- *1. Ізотерми січня й довгота морозу (в місяцях)*
- *2. Ізотерми липня й довгота спек (у місяцях)*
- *3. Ізотерми року й амплітуди року*
- *4. Барометричний тиск і вітри в січні*
- *5. Барометричний тиск і вітри в липні*
- *6. Опади в році*
- *7. Кліматичні зони*
- *8. Річний хід температур й опадів (діяграма)*

5. РІСТНЯ — М. МЕЛЬНИК

6. ФАВНА — Е. ЖАРСЬКИЙ

7. ҐУСТОТА ЛЮДНОСТИ — В. КУБІЙОВИЧ

8. МІСТА Й МІСЬКА ЛЮДНІСТЬ — В. КУБІЙОВИЧ

9. ВІК І ПОЛ ЛЮДНОСТИ — В. КУБІЙОВИЧ

- *1. Людність у віку 0 — 12 років*
- *2. Людність у віку 13 — 18 років*
- *3. Людність у віку 19 — 45 років*
- *4. Людність у віку поверх 45 років*
- *5. Пол людности*
- *6. Пол людности 1926. р. (діяграма)*
- *7. Групи людности щодо віку (діяграма)*

10. НАЦІОНАЛЬНОСТИ І. — В. КУБІЙОВИЧ — М. КУЛИЦЬКИЙ

11. НАЦІОНАЛЬНОСТИ ІІ. — В. КУБІЙОВИЧ — М. КУЛИЦЬКИЙ

- *1. Віроісповідання*

12. УКРАЇНЦІ — В. КУБІЙОВИЧ — М. КУЛИЦЬКИЙ

13. ҐУСТОТА УКРАЇНЦІВ — В. КУБІЙОВИЧ

14. ВІДНОСНІ НАДВИШКИ Й НЕДОБОРИ УКРАЇНЦІВ — В. КУБІЙОВИЧ

15. УКРАЇНЦІ В АЗІЇ — В. КУБІЙОВИЧ — М. КУЛИЦЬКИЙ

16. УКРАЇНЦІ У СВІТІ — В. КУБІЙОВИЧ

- *1. Українці в півн.-східн. стейтах Зед. Д.П.А.*
- *2. Українці у степових провінціях Канади*
- *3. Українці в Югославії*
- *4. Українці в Бразилії*
- *5. Національний склад українських етнографічних земель (діяграма)*
- *6. Українські колонії в С.С.Р.Р. (діяграма)*
- *7. Українці в цілому світі (діяграма)*
- *8. Віроісповідний розподіл українців (діяграма)*

17. УКРАЇНСЬКІ ГОВОРИ — І. ЗІЛИНСЬКИЙ

18. ПРИРОДНИЙ РУХ ЛЮДНОСТИ — В. КУБІЙОВИЧ

- *1. Народини*
- *2. Смертність*
- *3. Смертність дітей*
- *4. Природний приріст*

19. МАНДРІВКИ І — В. КУБІЙОВИЧ

- *1. Мандрівки на українських землях у С.С.Р.Р.*
- *2. Імігрція до Донбасу*
- *3. Імігрція до Києва*
- *4. Імігрція до Харкова*

20. МАНДРІВКИ ІІ — В. КУБІЙОВИЧ

- *1. Імігрція*
- *2. Еміграція*
- *3. Білянс мандрівок*
- *4. Участь української людности в імігрції*

21. ЕМІҐРАЦІЯ З УКРАЇНИ ДО АЗІЇ — В. КУБІЙОВИЧ

22. ЗМІНИ В СТАНІ ЛЮДНОСТИ В ЧАСІ 1897—1926 р. — В. КУБІЙОВИЧ

23. ЗМІНИ УРБАНІЗАЦІЇ В РОКАХ 1897—1932 — В. КУБІЙОВИЧ

- *1. Міська людність у 1897. р.*
- *2. Зміни в стані людности міст 1897—1932 у %*
- *3. Зміни в стані урбанізації 1897—1932 у %*
- *4. Зміни в стані людности міст 1927—1932 у %*

24. РУХ ЛЮДНОСТИ — В. КУБІЙОВИЧ (ДІЯҐРАМИ)

- *1. Народини і смертність на українських землях 1923—1930. рр.*
- *2. Народини і смертність у деяких краях у 1923—1935. рр.*
- *3. Народини і смертність на Радянській Україні в 1890—1929. рр.*
- *4. Смертність дітей*
- *5. Приріст людности українських земель за 1897—1926. рр.*
- *6. Людність українських земель у рр. 1897, 1914, 1920, 1926, 1933.*
- *7. Зміни стану людности на Радянській Україні в рр. 1890—1932.*
- *8. Природний і дійсний приріст людности на Радянській Україні в рр. 1890—1932*
- *9. Людність великих міст українських земель у рр. 1897, 1912, 1923, 1926, 1934*
- *10. Міська людність у 1897 і 1933. рр.*
- *11. Зміна стану людности в С.С.Р.Р. в рр. 1927—1932*

25. РОЗМІЩЕННЯ КУЛЬТУР — В. КУБІЙОВИЧ

26. РІЛЛЯ — В. КУБІЙОВИЧ

- *1. Незасіяна частина ріллі*

27. РОЗПОДІЛ ЗАСІВНОЇ ПЛОЩІНІ — В. КУБІЙОВИЧ
1. Збіжеві культури
2. Технічні культури
3. Кормові культури
4. Харчові незбіжеві культури
28. ЗАСІВИ ПШЕНИЦІ — В. КУБІЙОВИЧ
1. Площінь засіяна ярою пшеницею
29. ЗАСІВИ ЖИТА — В. КУБІЙОВИЧ
30. ЗАСІВИ ЯЧМЕНЮ — В. КУБІЙОВИЧ
31. ЗАСІВИ ВІВСА — В. КУБІЙОВИЧ
32. ЗАСІВИ КУКУРУДЗИ, ГРЕЧКИ, ПРОСА Й КАРТОПЛІ — В. КУБІЙОВИЧ
1. Засіви кукурудзи
2. Засіви гречки
3. Засіви проса
4. Засіви картоплі
33. ПЕРЕСІЧНИЙ РІЧНИЙ УРОЖАЙ ЖИТА — В. КУБІЙОВИЧ
34. ЗАБЕЗПЕКА ЛЮДНОСТИ ЗБІЖЖЯМ І КАРТОПЛЕЮ — В. КУБІЙОВИЧ
35. ТЕХНІЧНІ РОСТИНИ — В. КУБІЙОВИЧ
1. Цукровий буряк
2. Льон
3. Коноплі
4. Бавовна
5. Соняшник
6. Цукровий буряк (діяграма)
7. Льон (діяграми)
8. Коноплі (діяграми)
9. Соняшник в С.С.Р.Р. і на українських землях в С.С.Р.Р. (діяграми)
10. Бавовна (діяграми)
11. Світовий збір технічних ростин (діяграми)
36. ДОМАШНІ ТВАРИНИ 1. — В. КУБІЙОВИЧ
1. Коні на 100 га
2. Коні на 100 людей
3. Рогата худоба на 100 га
4. Рогата худоба на 100 людей
37. ДОМАШНІ ТВАРИНИ 2. — В. КУБІЙОВИЧ
1. Свині на 100 га
2. Свині на 100 людей
3. Вівці й кози на 100 га
4. Вівці й кози на 100 людей
38. ДОМАШНІ ТВАРИНИ 3. — В. КУБІЙОВИЧ
1. Молочні корови на 100 штук рогатої худоби
2. Молочні корови на 100 людей
3. Воли
4. Домашні тварини в У.С.Р.Р. і Північному Кавказі в 1916—1935. рр. (діяграми)
39. ЗАЛІСНЕННЯ 1.— В. КУБІЙОВИЧ — І. ІВАНИЦЬКИЙ
40. ЗАЛІСНЕННЯ 2. — В. КУБІЙОВИЧ — І. ІВАНИЦЬКИЙ
1. Зміна залісненння
2. Забезпека людности лісом
3. Розподіл лісів на українських землях за родами лісу (діяграма)
4. Ліси в У.С.Р.Р. а) Розподіл за родами; б) за клясами віку; в) річний приріст; г) зміна лісов. площині (діяграми)
5. Забезпека людности лісом (діяграми)
41. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО — В. КУБІЙОВИЧ (ДІЯҐРАМИ)
1. Склад ужиткової площині
2. Розподіл засівної площині
3. Розподіл збіжевої й картоплевої площині
4. Розподіл збіжевої площині У.С.Р.Р., Півн. Кавказу й українських земель у Польщі в роках 1910—1914, 1925—29, 1930—34
5. Розподіл збіжевої й картоплевої площині в У.С.Р.Р.
6. Урожайність головних родів збіжжя й картоплі з 1 га
7. Урожай жита в У.С.Р.Р. в рр. 1901—1935
42. КОРИСНІ КОПАЛИНИ — С. ПАСТЕРНАК
43. ЕНЕРҐЕТИКА — І. ІВАНИС
44. ПРОМИСЛОВІСТЬ — І. ІВАНИС
1. Промисловість паливна, рудна й хемічна
2. Промисловість металюрґічна, машино — й транспортобудівельна, металлообрібна та елєктротехнічна
3. Промисловість харчева й тютюнова
4. Промисловість будівельних матеріялів, керамічна, деревообрібна, паперова, текстильна' шкіряна, соляна й потасовосоляна
45. ЗАНЯТТЯ ЛЮДНОСТИ — В. КУБІЙОВИЧ
46. ПРАЦЯ — В. КУБІЙОВИЧ
1. Розміщення промислових робітників
2. Розподіл промислових робітників за галузями праці
3. Розміщення промислових робітників в У.С.Р.Р. в роках 1929—1935 (діяграма)
4. Число промислових робітників за галузями праці (діяграма)
47. ЛУЧБИ — В. КУБІЙОВИЧ
48. ВІДДАЛЬ ВІД ЗАЛІЗНИЧИХ ШЛЯХІВ — В. КУБІЙОВИЧ
49. ІНТЕНСИВНІСТЬ ЗАЛІЗНИЧОГО РУХУ — В. КУБІЙОВИЧ
1. Густота залізничих шляхів
50. ІЗОХРОНИ КИЄВА — В. КУБІЙОВИЧ
51. НАДВИШКИ Й НЕДОБОРИ ДЕЯКИХ ПРОДУКТІВ — В. КУБІЙОВИЧ
1. Збіжеві продукти в 1913. р.
2. Збіжеві продукти в 1927|8. р.
3. Тваринні продукти в 1913. р.
4. Лісові продукти в 1927|8. р.

52. ЕКСПОРТ ДЕЯКИХ ПРОДУКТІВ З У.С.Р.Р. Й ПІВН. КАВКАЗУ (1927/8. р.)
1. Експорт хлібних продуктів з У.С.Р.Р. і Півн. Кавказу
2. Експорт вугілля й цукру з У.С.Р.Р.
Експорт залізної руди, чавуну, заліза і сталі з У.С.Р.Р.

53. ГІРНИЦТВО, ПРОМИСЛ І ЗОВНІШНА ТОРГОВЛЯ — В. КУБІЙОВИЧ (ДІЯГРАМИ)
1. Ресурси гідроенергії деяких країн (1930. р.)
2. Ресурси камяного вугілля світу
3. Ресурси нафти у світі
4. Продукція кам. вугілля в Донбасі в роках 1890—1934.
5. Продукція кам. вугілля в деяких краях в 1913 і 1934. рр.
6. Продукція залізної руди в Кривому Розі й Керчі рр. 1890—1934
7. Продукція залізної руди в деяких краях в 1913 і 1934. рр.
8. Продукція ропи в рр. 1790—1934
9. Продукція ропи в деяких краях в 1913 і 1934. рр.
10. Виплавлення чавуну в деяких краях в роках 1913, 1928, 1932 і 1934
11. Продукція сталі в деяких краях в рр. 1913, 1928, 1932 і 1934
12. Виріб цукру в У.С.Р.Р. за 1882—1935. р.
13. Продукція буряк. цукру в деяких краях
14. Світова продукція деяких продуктів
15. Зовнішня торгівля У.С.Р.Р.
16. Вивіз деяких товарів з У.С.Р.Р. в рр. 1913, 1928, 1932 і 1934
17. Вивіз руд
18. Вивіз чавуну і сталі
19. Вивіз хлібних продуктів.
20. Вивіз цукру

54. АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ — В. КУБІЙОВИЧ — М. КУЛИЦЬКИЙ (УКР. ТЕКСТ)

55. АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ — (АНҐЛ. ТЕКСТ)

56. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ЗА КНЯЖИХ ЧАСІВ (XI-XIII в.) — Р. ЗУБИК
1. Київ
2. Київська держава від пол. X до пол. XI в.
3. Околиці Києва (XI-XIII в.)

57. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ПОЛОВИНІ XVII В. — Р. ЗУБИК
1. Дніпрові пороги
2. Українські землі в часі Люблинської Унії
3. Українські землі у XVIII в.

58. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ 1914—23 — І. КРИПЯКЕВИЧ
1. Лінія Бертлемі, Боти, Дельвіга

59. ПИСЬМЕННІСТЬ — В. КУБІЙОВИЧ

60. ШКОЛИ — В. КУБІЙОВИЧ
1. Учні в 1910 р.
2. Учні в 1934 р.
3. Школи з українською мовою навчання в 1910. р.
4. Школи з українською мовою навчання в 1927 — 1930. рр.
Діяграми:
1. Письменність людности Української С.Р.Р. в різному віку в 1897 і 1926 рр.
2. Письменність людности у віку поверх 9 років у деяких частинах українських земель
3. Число учнів (у тисячах)
4. Розподіл шкіл за мовою навчання
5. Число шкіл із українською мовою навчання в Польщі й у Чехословаччині в рр. 1910—1935
6. Забезпека української людности рідною мовою
7. Забезпека різних націй в У.С.Р.Р школами з рідною мовою навчання

61. УКРАЇНСЬКИЙ ДРУК — В. ДОРОШЕНКО
1. Рік 1875, 2. Рік 1894, 3. Рік 1913, 4. Рік 1928

62. УКРАЇНСЬКА ПРЕСА Й ДРУК — Л. ЛУКАСЕВИЧ
1. Українська преса 1913 р.
2. Українська преса 1934 р.
3. Українські неперіодичні друки в роках 1875, 1894, 1913 і 1928 (діяграми)
5. Українська преса в 1913 й 1934. р. (діяграма)

63. УКРАЇНСЬКА КООПЕРАЦІЯ В ПОЛЬЩІ І. — І. ФЕДІВ
1. Національний склад кооператив
2. Українські кооперативи обєднані в Р.С.У.К.

64. УКРАЇНСЬКА КООПЕРАЦІЯ В ПОЛЬЩІ ІІ. — І. ФЕДІВ
1. На 100 місцевостей припадає кооператив усіх родів
2. Кооперативи для загального закупу і збуту
3. Споживча й молочарська кооперація
4. Округи відділів „Маслосоюзу“
5. Кредитові кооперативи

65. „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“ — Е. ХРАПЛИВИЙ
1. На 100 місцевостей припадає кружків „С.Г.“

ПРОСВІТА — І. ФЕДІВ
1, На 100 місцевостей припадає читалень „Просвіти“
2. На 100 українців є членами „Просвіти“

66. „РІДНА ШКОЛА“ — І. ФЕДІВ
1. На 100 місцевостей припадає кружків Р.Ш.
2. На 100 місцевостей припадає дитячих садків

ОРҐАНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ — І. ФЕДІВ
1. „Сокіл“
2. „Луг“
3. „Каменярі“
4. „Український Спортовий Союз“

ВСТУП

По роках великого зриву 1917—1921. р., після кількох років віднови самостійної української держави наш народ утратив існову незалежність, і його національна територія знову розподілена між різні держави. Те, що життя поодиноких віток нашого народу частинно замкнене в межах поодиноких держав — є причиною нашого недостатнього знання нашої всієї національної території. Зокрема ж теперішні умови життя в С.С.Р.Р. є причиною, що ті частини нашої нації, які живуть поза межами Совєтів, а також чужинці — дуже мало знають про найбільшу частину українських земель. Ці сумні факти вкладають на незалежну українську науку обовязок подавати і своїй суспільности, і загряниці відомости про життя на всіх українських землях, без огляду на політичні кордони. Таку мету має й наш Атляс України і сумежних країв. Він дозволяє огорнути оком ціле нашої національної території і в легко доступний спосіб, з допомогою мап і діяґрам, пізнати найважніші явища нашого життя в їх ґеоґрафічному розміщенні.

Карти обхоплюють усі українські етноґрафічні землі, а також сумежні з ними країни; на кількох мапах зясовано розміщення українських кольоній. Зате діяґрами торкаються самої української національної території.

Основне мірило, що його вжито в Атлясі, це мірило — 1:5,000.000; проблєми, схоплені побіжніше, зясовані на мапах 1:10,000.000, карти українських земель у Польщі мають мірило 1:2,700.000, 4,000.000 і 8,000.000.

Увесь матеріял Атлясу розподілений на такі відділи: I — Природа; II — Людність; III — Сільське господарство; IV — Инші галузі господарки; V — Різне; VI — Українські землі в Польщі. В Атлясі подано ці проблєми так, як це звичайно буває в подібних ґеоґрафічно-статистичних атлясах. Природні карти є лише вводом, що має пояснювати проблєми, зясовані в дальших відділах; вони опрацьовані переважно на підставі готових уже фізіоґрафічних карт. У відділі „Людність" покладено найбільший натиск на зясування національних відносин, при господарських відносинах — на сільське господарство. В відділі „Різне" бачимо адміністративну карту, розміщення наших друків і преси, шкільництво та три історичні карти українських земель у трьох періодах нашої державности. Додатком до Атлясу є VI. відділ, де подано перегляд наших найважніших економічних і культурних установ на українській етноґрафічній території в Польщі.

Діяґрами, повміщувані то в Атлясі, то в тексті, мають два завдання: одні подають ґрафічним способом числа тих проблєм, що подані на картах, другі зясовують еволюцію цих явищ. Діяґрами торкаються всіх українських етноґрафічних земель, разом із мішаними; з деяких виходить порівняння наших земель і з иншими країнами.

За підставу опрацювання великої більшости карт і діяґрам правили статистичні матеріяли з тих держав, що в їх склад увійшли тепер українські землі, а саме — з С.С.Р.Р., Польщі, Румунії та Чехословаччини. Через те, що на наших картах найшовся навіть північно-східній кут Угорщини, треба було використати й мадярські статистичні джерела. Статистичні матеріяли всіх цих держав походять із різних років, вони — по опрацьовувані різними методами, торкаються різної величини адміністративних одиниць, та ще й сам матеріял — є різної наукової вартости. Тимто ввесь цей різноманітний матеріял треба було провірити, звести його до одного часу, дати йому один зміст. Для деяких проблєм із деяких країв немає жадних чисел, тимто на наших картах виступають часом білі плями — зокрема це часто торкається Румунії.

Через те, що 80 % усієї української етноґрафічної території найшлося в межах С.С.Р.Р., треба було статистичний матеріял із инших держав зводити до того самого часу, для якого маємо джерела для С.С.Р.Р., і вживати таких територіяльних одиниць для споруди карт, які є в С.С.Р.Р., а зміст і метода наших карт залежні в першій мірі від совєтських матеріялів. А тут найбільші трудноші викликув саме зібрання й опрацювання джерел у С.С.Р.Р. Матеріяли ці неодноцільні й порозпорошувані. Крім центральних видань С.С.Р.Р., треба брати до рук і не так легко доступні провінціональні. Великою перепоною є постійні зміни щодо числа і ґряниць адміністративних одиниць; докладніші ґряниці дрібних адміністративних одиниць нам незнані. З огляду на скору еволюцію господарських відносин у С.С Р.Р. треба було на картах подати як-мога найтривкіший момент, хоч би й із давніших часів, а еволюцію зясувати в діяґрамах.

Так узагалі, не вважаючи на ці трудноші, людностеві матеріяли зведено одноцільно до 1930—1932. р., або до 1926. (перепис у С.С.Р.Р.), господарські до 1932—1935 р.

За територіяльну підставу для всіх обчислень правили в основі дві ґрупи адміністративних одиниць. Для карт із мірилом 1:5,000.000 — найменші адміністративні одиниці в С.С.Р.Р., для

яких маємо статистичні матеріяли, а саме — райони, яким відповідають у Польщі, Румунії й Чехословаччині повіти; для деяких людностевих відносин узято за відповідник — у Галичині судові повіти, в инших частинах Польщі — волости (збірні громади). Для карт із меншими мірилами підставою обчислень були в С.С.Р.Р. давні округи й губернії або теперішні повіти. Разу-раз ми звертали увагу на те, щоб підставою споруди тієї самої карти були — адміністративні одиниці подібної величини.

Картографічні методи, яких ужито при опрацюванні статистичних карт Атлясу, мусіли бути прості, яснозрозумілі. Лише на кількох картах подано деякі статистичні явища абсолютним способом, із допомогою сигнатур, їх переважно зясовано релятивно. І так, наприклад, розміщення засівів пшениці подано не сигнатурами, з яких кожна означувала б певне число гектарів пшеничної площіні, але відсотком площіні, засіяної пшеницею, в порівнянні з усією збіжевою площінню на основі певної скалі, укладеної згори. Звичайно статистичні карти споруджують таким чином, що адміністративні одиниці покривають відповідними скалями, а гряницею скал є адміністративні гряниці. Такою методою ми користувалися в Атлясі в картах національностей, бо вони опрацьовані на підставі стану з 1926. р., а для того часу ми докладно знаємо гряниці районів у С.С.Р.Р. Та при опрацюванні переважної частини карт не можна було так робити, бо гряниці районів ближче нам незнані, до того ж і гряниці, а то й число районів, — улягають раз-у-раз змінам. Тимто довелось нам із конечности користуватися методою ізаритм. Ця інтерполяційна метода приймає, що статистичні вартости торкаються середньої точки відповідної адміністративної одиниці, і гряницю двох скаль якогось явища протягає між цими точками — пропорціонально до статистичної різниці між ними. Ізаритмічна метода, якою користуємося, це єдина метода, якої можна вжити при такому статистичному матеріялі.

Текст, доданий до Атлясу, має за мету пояснити методу споруди карти, подати джерела, на підставі яких карту опрацьовано, звернути коротеньку увагу на найважніщі проблєми, які можна вичитати з карти, і переважно їх і пояснити. Поміщена на початку тексту таблиця подає територіяльний розподіл і людність українських земель — за адміністративним розподілом.

Атляс опрацьовано в Науковому Товаристві ім. Шевченка у Львові, а саме — в його географічній комісії. Опрацювання Атлясу тривало — повних три роки. Переважну частину карт опрацював я сам, иншу частину — спільно з иншими фахівцями, четвертину ж, головно з відділу I., V. і VI., опрацювали спеціялісти відповідних галузів науки.

Всім своїм Вп. Співробітникам складаю на цьому місці щиру подяку. Окрема ж подяка належиться п. Миколі Кулицькому, не лише за його співавторство в численних картах, але в першій мірі за технічне опрацювання Атлясу. Коли наш Атляс може, з технічного погляду, сміло рівнятися з подібними чужинними працями, хоч він і не опрацьований у жадному картографічному інституті, при скромних технічних засобах, то це треба завдячити в першій мірі знаменитій, повній віддання й жертівности праці мойого приятеля, п. М. Кулицького.

Велика подяка належиться Українському Видавничому Інститутові, зокрема ж його Управі в особах дир. В. Микитчука і д-ра І. Федева, які взяли на себе в теперішніх важких часах наклад Атлясу й завдяки своїй енергії зуміли перевести все видання в такому короткому часі.

Накінець складаю щиру подяку Вп. проф. др. В. Сімовичеві за дуже дбайливе виправлення українського тексту.

Українському Бюру в Лондоні в особі дра В. Ю. Кисілевського, щиро дякую за виправлення англійського тексту, а навіть частинний його переклад із українського оригіналу.

Ніхто краще за мене не знає недостач Атлясу, але ж бо й ніхто краще не знає труднощів, з якими звязане було опрацювання Атлясу. На такі труднощі не натрапляє ніхто, працюючи над атлясом однієї держави, з одностайним статистичним матеріялом. А далі: нормально опрацьовують подібні атляси в наукових, державних інститутах, із цілим штабом помічників, із відповідними науковими й фінансовими допоміжними засобами. В наших умовах цілу працю переведено без такої допомоги. Але бездержавна, хоч і стара, нація й її наука мусять на місце окремих наукових інститутів дати власну жертівність і енергію. А всі, що причинилися до опрацювання й видання цього Атлясу, дали все, що можна було дати, щоб Атляс своє завдання сповнив...

Хай же він учить, своїх і чужих, хай краще пізнання дрімучої величини нашої Батьківщини додасть нам енергії й сили до праці, а серед чужої науки хай пробуджує знання про Україну та приєднує для неї прихильників.

Львів, Наук. Т-во ім. Шевченка, квітень, 1937. р.

Др. Володимир Кубійович
доцент Ягайлонського Університету в Кракові.

Політичний і природний розподіл українських етноґрафічних земель.

За українську етноґрафічну територію вважаємо землі, що їх замешкують українці. Діляться вони на такі, де виступає українська більшість, і такі, що є мішаною територією з українською меншиною. Національні відносини і водночас ґряниці українських етноґрафічних земель видко з карт ч. 10, 11, 12, 13, 14, 15. Ця таблиця подає територію, адміністративний поділ і людність українських етноґрафічних земель.

I. Українські землі в С.С.Р.Р. (людність на 1.I. 1933) [1]).

а) Українська суцільна територія

Області		Простір у тис. кв. км.	Людність у тис.	на 1 кв. км.	у тис.	міська людність у проц.
Українська С. Р. Р.		443·1	31.901	72·0	7.159	22·5
1. Вінницька область	(I)	47·9	4.803	100·2	396	8·3
2. Дніпропетровська об.	(VII)	73·2	3.873	52·9	2.028	26 6
3. Донецька „	VIII)	52·3	4.075	77·9	2.198	54 0
4. Київська „	(II)	74·8	6.128	82 0	985	16·1
5. Одеська „	(VI)	68·9	3.325	48·4	965	29·0
6. Харківська „	(IV)	74·9	6.117	81·7	1.240	20·6
7. Чернигівська „	(III)	42·7	2.965	69·6	283	9·5
8. Молдавська АСРР „	(V)	8·4	615	73·4	64	10·4

Області		Простір у тис. кв. км.	Людність у тис.	на 1 кв. км.	у тис.	міська людність у проц.
Білоруська СРР (частина)	(XXXV)	6 4	139	21·8	17	12·2
Російська СФРР		114·3	4.945	43·2	784	16·2
1. Курська обл. (част.)	(X)	16·5	1.069	64·7	64	6·0
2. Воронізька „	(XI)	27·4	1.305	47·6	101	7·8
3. Озівсько-Чорноморський Край (част.)	(XII)	70·4	2.571	36·6	619	24·0
Суцільна українська територія в ССРР.		563 8	36.985	65·6	7.960	21 6

б) Мішана територія

Області		Простір у тис. кв. км.	Людність у тис.	на 1 кв. км.	у тис.	міська людність у проц.
Російська СФРР.		203·6	5.357	26·3	1.046	19·5
1. Кримська АСРР.	(XIV)	26·0	791	26·4	380	48·0
2. Озівсько-Чорн. Край (частина)	(XII)	75·1	2.001	26·6	291	14·6
3. Півн. - Кавказький Край (частина)	(XIII)	68·5	1.637	23·9	258	15·7
4. Калмицька АО (част.)	(XVI)	19·8	44	2·2	—	—
5. Західня обл. (част.)	(IX)	14 2	884	62·2	117	13·2
Українські землі в ССРР.		767·4	42.342	55·4	9.006	21·4

[1]) Числами, які уміщені в дужках, зазначені відповідні адміністративні одиниці на карті 54.

II. Українські землі в Польщі (людність на 9. XII. 1931)

а) Українська суцільна територія

Область		Простір у тис. кв. км.	Людність у тис.	на 1 кв. км.	у тис.	міська людність у проц.
Галичина		55·7	5.435	97·6	1.234	22·5
1. Краківське воєв. (частина)	(XXV)	1·3	71	55·5	7	11·0
2. Львівське воєв. (частина)	(XXVI)	21·0	2.284	108·9	682	30·0
3. Станиславівське воєв. (частина)	(XXVII)	16·9	1.477	87·4	291	20·0
4. Тернопільське воєв. (частина)	(XXVIII)	16·5	1.603	97 0	254	16·0

Область		Простір у тис. кв. км.	Людність у тис.	на 1 кв. км.	у тис.	міська людність у проц.
Північно-західні землі		66·3	3.088	46·6	388	12·5
1. Волинське воєвід.	(XXXIII)	35 8	2.085	58·0	250	12·0
2. Поліське воєвід. (частина)	(XXXIV)	27·8	924	33·2	129	14·0
3. Більський пов. (частина)	(XXXII)	2·7	79	29·2	9	11·0
Суцільна укр. терит. в Польщі		122·0	8.523	69·8	1.622	19·0

б) Мішана територія

Область		Простір у тис. кв. км.	Людність у тис.	на 1 кв. км.	у тис.	міська людність у проц.
Люблинське воєв. (част.)	(XXX)	8·6	592	68·9	68	11·5
Українські землі в Польщі		130·6	9.115	69·8	1.690	18·5

III. Українські землі в Румунії (людність на 29. XII. 1930).

Область		Простір у тис. кв. км.	Людність у тис.	на 1 кв. км.	у тис.	міська людність у проц.
1. Басарабія (частина)	(XXI)	11·6	750	64 7	89	11·9
2. Буковина „	(XIX)	5·3	462	87·5	129	28·0
3. Мармарощина „	(XVIII)	0·7	26	37·0	—	—
Українські землі в Румунії		17·6	1.238	70·4	22	17·5

IV. Українські землі в Чехословаччині або Закарпаття (людність на 1. XII. 1930)

Область		Простір у тис. кв. км.	Людність у тис.	на 1 кв. км.	міська людність у тис.	у проц.
1. Підкарпатська Русь (частина)	(XXIV)	11·4	616	53·9	110	17·9
2. Словаччина (част.)	(XXIII)	3·5	118	34·3	—	—
Українські землі в Чехословаччині		14·9	734	49·4	110	15·0
Українська суцільна територія в Европі (людність на 1. I. 1933)		718·3	47.657	66·4	9.941	20·8
Українські землі в Европі (людність на 1.I. 1933)		930 5	53 612	57·7	11.050	20·6

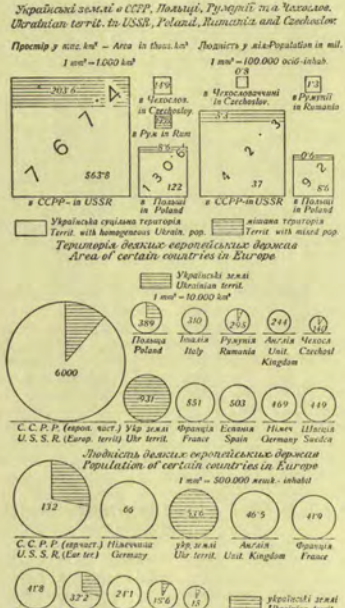

Діяграма ч. 1.

В цілому ряді діяграм уміщуємо такий скорочений поділ наших земель: 1) У.С.Р.Р. 2) Півн. Кавказ (себто Озівсько-Чорноморський і Півн. Кавказький Край), 3) Крим, 4) Центр.-Чорноземна обл. (себто Курська й Воронізька), 5) Галичина, 6) Півн.-Західні землі, 7) Буковина, 8) Басарабія, 9) Закарпаття.

Розподіл української території й людности між різні держави, та порівняння українських земель із иншими країнами видко з діяграми ч. 1.

Незалежно від політично-адміністративного розподілу українські землі поділяються на природничі области:

I. Північно-українські землі, або Полісся 1) західня частина в межах Польщі, 2) східня в межах С.С.Р.Р.;

II. Середньо-українські землі, або Лісостеп 1) Галицько-Волинська частина (разом із Буковиною), 2) Правобережжя (разом із Хотинщиною), 3) Лівобережжя, 4) Центрально - чорноземна область;

III. Південно-українські землі, або Степи, 1) західня частина (разом із Акерманщиною та кримськими степами), 2) східня (разом із Донщиною), сюди належить і Донбас;

IV. Північне Підкавказзя (без гір);

V. Карпати (разом із частиною низини над Тисою);

VI. Яйла;

VII. Кавказ (гори).

В діяграмах, зокрема тих, що зясовують сільське господарство, уважуємо переважно природничий розподіл. Територіяльне розміщення наведених природничих областей видко з поміщеної тут схематичної карти:

1. границі української етногр. території, 2. границі областей, 3. границі відобластей, 4. границі держав, 5. границі республік у ССРР.

1. Фізична карта. — М. Кулицький.

Карта висот опрацьована на підставі таких джерел:

1. Н. Т. Ермонский - А. А. Борзов, Гипсометрическая карта европейской части С.С.С.Р. 1:7,000.000. Атлас промышленности, Ленінград, 1931.
2. Карта С.С.С.Р. 1:5,000.000. Картографическій Отдел Геодезического Комитета, Москва, 1929.
3. А. Тилло, Гипсометрическая карта западной части европейской Россіи. 1:1,680.000, Ст. Петербург, 1896.
4. Europe 1:1,000.000. Geographical Section, General Stab, London.
5. Мапи 1:300 000. Військовий Геогр. Інститут, Варшава.

2. Геольогія. — Ю. Полянський.

Карта опрацьована на підставі джерел:

1. Atlas geologiczny Galicji 1:75.000. Mapy i tekst, Polska Akad. Um, Kraków.
2. Bubnoff S., Geologie von Europa I., Berlin, 1926.
3. Carte géologique internationale de l'Europe. 1:1,500.000, Berlin.
4. Геологическая карта европейской части С.С.С.Р. 1:2,500.000, сост. М. Жирмунским, Е. К. Петровой, М. П. Петровой, Т. А. Тулоповой, Ленінград, 1933, Москва.
5. Карта отложений четвертичной системы европейской части С.С.С.Р. сост. под редакцией С. А. Яковлева, 1:2,500.000, Ленінград, 1932, Москва.
6. Крокос В., Короткий геологічний нарис України, Київ, 1930.
7. Kuźniar W., Mapa geologiczna Polski, Warszawa, 1928.
8. Nowak J., Zarys tektoniki Polski, Kraków, 1927.
9. Рудницький Ст., Основи землезнання т. І., Львів, 1924.

3. Ґрунти. — В. Чередіїв.

У розміщенні різного типу ґрунтів на території України помічається деяка зональність, що залежить від зональности кліматичних чинників. Але в межах кожної ґрунтової смуги основні типи ґрунтів творять різні відміни, а це залежить головно від різниць положення їх на елєментах реліефу та від мінеральної матірної породи. Таксамо і в кожній зоні якогось типу ґрунту трапляються ніби вкраплені ґрунти й инших типів, які виникають наслідком чисто місцевих особливостей творення ґрунту.

У північній частині України, з розмірно вогким підсонням, проходить зона попельнякових ґрунтів, що розвинулися на глинах, суглинках, супісках та пісках. Далі на південь у місцевостях із сухішим підсонням проходить із заходу на схід широка зона слабо деґрадованих чорноземів, сильніше деґрадованих, і сірих лісових земель; на лівих узбережжях річок трапляються також вкраплені супіскові чорноземи з 2—3.5 % гумусу. Серед ґрунтів цієї зони, на підвищених міжрічкових плято, містяться т. зв. глибокі (грубі) чорноземи лісостепу з 5—6 % гумусу — багатіші на гумус на підвищених плято, та бідніші на положистих схилах; ці ґрунти на північному сході зони творять майже суцільну смугу. Ще далі на південь широкою смугою лежать звичайні чорноземи центральних степів України, які маютх 5–7 % гумусу, а на підвищених міжрічковиь плято відсоток гумусу в них іще більший. Ще далі на південь, від зони звичайних чорноземів, у сухих степах у напрямі до Чорного та Озівського моря, лежать забарвлені на брунатну барву т. зв. південні чоколядові чорноземи, глинясті та суглинясті з 5—6 % гумусу, а у надморських степах та південно-східньому куті України, а також у Криму — чорноземи каштановаті (барнясті) з 5—3.5 % гумусу, суглинясті, та супісковаті. На північно-східньому узбережжі Озівського моря та на Кубані бувають особливі суглинясті чорноземи, глибші (до 1 метра) на високих вододільних плято з 5—6 % гумусу, та мілкіші й бідніші на низьких плято. На півдні України та на південному сході на ґрунтах річкових терас, на узбережжі морів та на зниженнях реліефу чорноземних степів трапляються плями солонців та солончаків. У більших річкових заплавинах бувають наносні напівболотняні ґрунти, а на лівих узбережжях річок трапляються надмові та глинясті піски. На узгірї Карпат, де підсоння розмірно вогке, тягнеться смуга легких попільникуватих ґрунтів, що розвинулися на лєсоватих суглинках, а вершинами Карпат проходить смуга мілких, мало розвинутих, часом камянистих (кістякових) спопільниковілих ґрунтів; таксамо на закарпатських узгірях тягнеться смуга переважно суглинястих різно спопільниковілих ґрунтів.

Джерела:

1. Kopecký I. Spirhanek I., Mapa půdnich druhů v Československ. Republice, Praha.
2. Miklaszewski I., Mapa gleb Polski, Warszawa, 1927.
3. Махов Г., Карта ґрунтів України, Київ, 1925.
4. Прасолов Л., Почвенная карта европейской С.С.С.Р. 1:7,000.000. Атлас промышленности, Ленінград, 1931.
5. Рудницький Ст., Стінна фізична карта У.С.Р.Р., Харків, 1932.

4. Підсоння. — І. Тесля.

Карти температури унагляднюють схематичний розподіл теплоти в січні, липні і в році (на дійсному поземі). Карти зроблені на основі багаторічних середніх. На карту температур січня нанесено ізаритми для довготи морозів (число місяців із середньою температурою, нижчою від 0° С), на карті температур липня зазначено ізаритмами довготу спек (число місяців із середньою температурою вище 20° С.), на карті ізотерм року подано річні ізоамплітуди року.

Карти барометричного тиску подають схематичний розклад атмосферичних мас у січні і в липні. Ізобари зроблені на основі ба-

гаторічних середніх, зредукованих до дзеркала моря. Стрілки зазначують головний напрям вітрів, що панують у згаданих місяцях.

У січні українські етнографічні землі є під впливом: 1) сибірського максимум, 2) азорського високого осередка атмосферичної акції, 3) ісландської й 4) чорноморської знижки. Обидва максима лучаться помостом над Українським Чорноморським Низом. Над Карпатами, Басарабією й над Молдавією витворилося другорядне максимум. Напрям вітрів — узалежнений від розподілу тиску.

У липні зазначений вплив середньо-европейської знижки й азійського літнього мінімум. Переважають вітри західні й північно-західні.

Карта опадів подає схематичний розподіл річних сум опадів.

Карта кліматів. Клясифікацію кліматів перепроваджено за W. Köppen-ом (Klimate der Erde, 1923) з уваженням температури й опадів. За температурою українські землі можна поділити на: 1) области теплих поміркованих кліматів, де середня температура найзимнішого місяця не спадає нижче 3° С.; ці области зазначені буквою „*C*“; 2) на области бореальних кліматів із температурою найзимнішого місяця нижче — 3° С. — буква „*D*“. Области степів зазначені буквами „*BS*“, области пустинь „*BW*“.

Малі дописані букви означають: „a“ середня температура найтеплішого місяця — вища від 22° С.; „b“ — середня температура 4 найтепліших місяців хитається між 22° й 10° С.; „c“ температура 1–4 місяців трохи вища від 10° С., а температура найзимнішого місяця не знижується до — 38° С.; „f“ означує ті випадки, коли опад розподілений більш-менш рівномірно на всі місяці року; „s“ — найменші опади влітку; „w“ — найменші опади взимі.

Dfb — области із середньою температурою чотирьох найтепліших місяців 10° до 22° С., температура найзимнішого місяця спадає нижче —3° С. Опад розподілений на всі місяці. Ця область займає всі північні й західні землі України з лісовою й лісостеповою формацією. Степові области (BS) займають південно-східню Україну. Вони схарактеризовані недостатньою для деревної рістні кількістю опадів. За температурою степи діляться на поміркувано-холодні DBSa і DBSb, та поміркувано-теплі CBSa і CBSb, відповідно до обговореного вже значіння букв C, D, a, b.

Пустинна область DBWa зазначена над Каспійським морем.

Цілу низку лісових кліматів бореальних (Da, Db і Dc) і теплішних (Ca і Cb) виділено на кавказькому підгірї й на Кавказі, на Криму (Ялта Ca, підгіря Яйли Cb, Яйла Db), на Чорногорі і в Татрах (Dc).

Діяґрами характеризують поодинокі области України з погляду на річний хід температури та опадів.

Джерела. Для вирисування карт і діяґрам використано статистичні дані поверх 200 метеорольогічних станиць, порозміщуваних по змозі рівномірно на цілій території схопленим картою земель. Кількість років обсервації поодиноких станиць хитається між 20 і 40 — з гряничними роками 1881 і 1920.

Для карти опадів уважено навіть ті станиці, що мали бодай 10-річні обсервації. При рисунку карт використано переважно опрацьований уже матеріял, поміщений у найновіших кліматольогічних публікаціях. У конечних випадках для кільканацятьох станиць опрацьовано статистичний матеріял безпосередно з метеорольогічних літописів. Дані черпано головно з таких публікацій:

1. Prof. D. E. Alt, Klimakunde von Mittel- und Südeuropa, „Handbuch der Klimatologie“, Bd. III., Teil. M., hrsgb. W. Köppen u. R. Geiger, Berlin, 1932.

2. А. А. Каминский, Климат Союза Советских Социалистических Республик, ч. II, Ленинград, 1932.

3. Wł. Gorczyński, O ciśnieniu powietrza w Polsce i w Europie, Warszawa, 1917.

4. Wł. Gorczyński, Nowe izotermy Polski, Europy i kuli ziemskiej, Warszawa, 1918.

5. Wł. Gorczyński i St. Kosińska, O temperaturze powietrza w Polsce, Warszawa, 1916

6. St. Kosińska-Bartnicka, Opady w Polsce, „Prace meteorologiczne i hydrograficzne“, Warszawa, 1927.

7. А. В. Вознесенский, Карта климатов С.С.С.Р. „Труды по сельскохозяйственной метеорологии“, вип. XXI, Ленинград, 1930.

8. Jahrbücher der K. K. Zentral-Anstalt für Meteorologie und Geodynamik.

9. Літописи Николаевской Главной Физической Обсерваторіи,, Ст. Петербург.

10. М. І. Данилевський, Кліматичні нариси. Чернигівщина (Додаток І до кліматології України), Київ, 1922.

11. Інж. С. Комариницький. Кліматичні елементи басейну ріки Дніпра вище м. Києва 1876–1917, Укрмет, Київ, 1925.

5. Рістня. — М. Мельник.

Багатство й різноманітність української рістні стоїть у тісному звязку з різноманітністю форм українського суходолу і з головними умовами його підсоння. Від них залежить зміна краєвидів, що її спостерігаємо, йдучи з півночі на південь, або з заходу на схід. Всі краєвиди обхоплюють область гір, височин і низовин.

Рістня в горах розташовується на малих просторах і зміняється з висотою. І так, гірські обноги вкриваються удолині листковими або мішаними лісами. Дуб (Quercus pedunculata, Q. sessiliflora), граб (Carpinus), липа (Tilia), осика (Populus tremula), береза (Betula verrucosa), а з чатинних — сосна (Pinus silvestris) — це головніші дерева тих лісів. Повище них — також мішані ліси з бука (Fagus), ялиці (Abies alba), смереки (Picea excelsa). Над горішнім берегом букові або смерекові ліси. У пралісах, що тут декуди (н. пр., у Горґанах) збереглися, росте рідка

вже кидрина (Pinus cembra). Понад горішньою межею лісів стеляться по землі гущавники жерепу (Pinus montana), а серед них або побіч них росте яловець (Juniperus nana), в Чорногорі леліч (Alnus viridis) і кохітник (Rhododendron ferrugineum). Хребти й верхи гір займають полонини, вкриті різнородним зіллям і травою. Таке розміщення рістні подибувться не тільки в Карпатах, але й у горах Криму й Кавказу. Тільки тут породи ростин трохи инші. На Кавказі ліси листкові — з різних пород дуба, відтак бука, граба й инших — сягають місцями до висоти 2500 м. Повіще тієї гряниці простягається область низьких гущавників, зложених між иншим з жовтого кохітника (Rhododendron flavum). — Гірські гущавники й полонини це формації альпейських ростин, що разом із гірськими лісами творять смугу гірської рістні.

Широкі области горбовин, височин і низовин українських та сумежних земель укривають смуги лісових та степових формацій. Лісова смуга обхоплює частину середньо-европейських і частину північно-европейських лісів, розмежованих більше-менше лінією, що йде від Луцька в напрямі Холму. На південний захід від цієї лінії розтягаються ліси, де більші масиви творить бук (Розточчя) і ялиця (Підгіря) з домішкою инших середньо-европейських деревин (напр., тис — Taxus) та зіллястих ростин. У північно-східньому напрямі кількість тих деревних пород і ростин меншає, а то й зникає (бук, тис), а панівним деревом стає сосна, часто з домішкою берези, дуба, граба, осики й липи. Дніпро ділить лісову й степові смуги на ліво- й правобережні, що подекуди різняться одна від одної і релієфом суходолу і скупченням ростин. На захід від Дніпра мають по лісах перевагу чатинні дерева, причім соснові бори й болота, вкриті торфниками та иншими болотняно-лісовими ростинами, між ними декуди жовтим кохітником (Rhododendron flavum), — зближаються своїм характером до північного білоруського типу рістні. Ліси Лівобережжя обіймають менші масиви чатинних дерев, а зате більше тут листових пород (дуб, граб, береза, осика, ясень, липа).

Північно-европейські ліси втискаються на південь півостровами й островами в область степів. Лісові острови спершу більші, а де далі на південь рідші, чергуються із степовими формаціями та дають парковий краєвид, що творить немовби перехід від лісів до цілинних степів і називається лісостепом. — Правобережний лісостеп обіймає чималі частки дубово-грабових лісів, що ростуть звичайно на підвищеному правому березі річок, або на еродованих підвищених володілах. У них видко сліди впливу південної та середньо-европейської рістні. Тут находяться між иншими такі породи дерев, як безчерешковий дуб (Quercus sessiliflora), явір (Acer pseudoplatanus) та кущ - галапас на дубах осміл (Loranthus europaeus), що їх на Лівобережжі зовсім немає. Придніпровий лівобережний лісостеп має дуже мало лісів, є це головно соснові ліси, порозкидані по річкових терасах. У дальших північно-східніх лівобережних областях лісостепу розташовуються більші масиви вододільних, переважно дубових лісів, а річкові піскові тераси займають соснові бори. До всіх тих лісових островів прилягають степові формації, що не займають великих просторів, бо їх здебільша замінено на орні поля. Ростини тих степів це трави (Alopecurus, Festuca, Bromus Phleum) або зіллясті породи (Ranunculus, Medicago, Trifolium й инші). Між травами появляються тут уже деякі роди ковили (Stipa), подекуди навіть більше поширені. Продовженням правобережного лісостепу є подільські ліси, що більшими, або меншими островами розклались на південно-західній частині Поділля. Їх рістня обіймає південні й західньо-европейські види ростин, що поза областю Поділля не переходять на схід (н. пр., Hedera — плющ, відтак бук, що ще в околицях Проскурова творить найдалі на схід висунені гаї).

Лісостеп переходить відтак на південь у смугу чорноземних степів. Терен тут переважно рівний, укритий лісовими покладами, з тучною чорною землею наверху. Тут багато розгалужених балок і мискуватих заглибин, названих подами. Рістня зложена з квіткових зел і типчинно-ковилових трав (Festuca — типчина, Stipa — ковила), у подах і балках — представники солонцеватої рістні (Suaeda, Halocnemum, Triglochin maritimum і инші). Здовж течви річок і по балках є дубові ліси й ліски. У східню частину чорноземельних степів вклинюється лісостеп Донецького Кряжу з дубовими лісами й чагарниками по балках і звичайними степовими ростинами, що між ними трапляються головно на підвищеннях і камінистих схилах — гірські кримсько-кавказькі ростини.

Тучний чорноземний степ переходить поволі у смугу сухого травяного, а відтак у смугу полинкового (пустинного) степу. Рістня тих областей зложена з різних родів ковили (н. пр., Stipa capillata — Тирса, S. Lessingiana, S. pennata), не вкриває ґрунту суцільно, але поміж купками трави лишає голі місця. На сухостепу багато ростин східнього походження. Рістня загалом менше буйна, часто зелено-сіра, попереривана піскуватими прогалинами.

Побережжя Криму й Кавказу має рістню цілком відмінну від попередніх. Підсоння тепле, зими майже нема, тимто тут багато дерев та кущів, що восени не скидають листя, а притім і таких, що ростуть тільки в теплих краях.

Джерела:

1. Лавренко Е., Рослинність України, нарис у „Віснику Природознавства", зшит. 1, 2. Харків, 1927.
2. Рудницький С., Коротка географія України, Львів, 1914.
3. Савостіянов О., Дика рослинність Поділля. схем. нарис, Вінниця, 1925.
4. Фомін О., Флора України I. Pteridophyta, „Труди Фіз. Мат. Відділу УАН", Т. II. Київ, 1926.
5. Шмальгаузен И., Флора средней и южной России, Киев, 1895 - 97.
6. Яната О.. Ботанічно-географічна районізація України, Харків, 1925.
7. Geografia fizyczna ziem polskich, Nakł. Akad. Umj., Warszawa—Kraków, 1912.
a) Raciborski M., Rozmieszczenie i granice drzew oraz ważniejszych krzewów...
Raciborski M., Mapa geobotaniczna ziem polskich.
b) Rehman A., Roślinna szata ziem polskich.
8. Szafer W., Las i step na zachodnim Podolu, „Rozpr. Akad. Umj. Kraków", 1935.
9. Szafer W., Nieco o wschodniej granicy zasięgu buku, „Sylwan", T. 28, Lwów, 1910.
10. Wierdak S., Rozsiedlenie świerka, jodły i buku w Małopolsce, „Sylwan", T. 45., Lwów, 1927.

6. Фавна. — Е. Жарський.

Коли простежимо рух поширення окремих видів тварин, то можемо сконстатувати, що кожний вид має певний простір свого географічного поширення; поза його межами він уже не трапляється. Територію, що в її межах зустрічається даний вид, звемо ареалом, або простором його поширення. Лінії, що обмежують простір поширення, звемо лініями поширу. Через землі, що їх бачимо на нашій фавністичній мапі, проходить цілий ряд таких фавністичних ліній поширу різних видів тварин.

Вивчаючи географічне поширення поодиноких видів і порівнюючи це поширення поміж собою — бачимо деяку різницю у фавністичному складі поодиноких земель. На основі різниць у фавністичному складі поодиноких земель виділено ряд зоогеографічних округ (країн). Для ясности образу карту згенералізовано, помінаючи більш подрібний розподіл цілого обширу на зоогеографічні одиниці нижчого ряду. Щодо зоогеографічного поділу України можна вирізнити декілька смуг, що пробігають рівнобіжниково:

1) Тайгова смуга (Полісся), де зустрічаємо такі характеристичні види: лось (Alces alces), росомаха (Gulo gulo), рись звичайний (Lynx lynx), заєць-біляник (Lepus timidus), політуха (Sciuropterus russicus), орябок (Tetrastes bonasia), жовна чорна (Dryocopus martius) і инші. На заході межує ця смуга з балтійською, де помічується домішку т. зв. атлянтійських форм (вугор, колька, західній осетер і ін.). Для поліської округи характеристичні ще із плазунів: гадюка (Coluber berus), ящірка живородна (Lacerta vivipara). із риб: озерна мересниця (Phoxinus percnurus).

2) Лісостепова смуга — зустрічаємо тут такі види: заєць сірий (Lepus europeus), вовчок великий (Glis glis), ліскулька (Muscardinus avellanarius), сойка (Garrulus glandarius), голубсиняк (Columba oenas), вивільга (Oriolus galbula) та инші. Лівобережну лісово-степову округу характеризує наявність земляного зайця (Alactaga saliens), коловодника малого (Tringa stagnatilis), ящірки прудкої (Lacerta agilis exigua).

3) Степова смуга — виступають види: миша степова (Mus musculus hortulanus), ховрашок (Citellus), степовий тхір (Putorius eversmanni), їжак південний (Erinaceus europ. rum.), орел степовий (Aquilla orientalis), лунь степовий (Circus macrurus), дрохва (Otis tarda), хохітва (Otis tetrax orientalis), степовий журавель (Grus virgo), жайворонок-каляндра (Melanocorypha calandra) та инші.

На сході ця смуга переходить у пустинний степ (полу-пустиня), де появляються: сайгак (Saiga tatarica), степовий лис (Canis corsac), жайворонок чорний (Melanocorypha tatarica), ж. короткопалий (M. brachydactyla), гадюка пустинна (Trigonocephalus halys) і инші види центрально-азійського обширу.

4) Гірська смуга — Карпати, Крим, Кавказ — із своєю питомою фавною. Фавністичному складові Карпат треба протиставити Крим та Кавказ, що мають багато середземноморських елементів.

У Карпатах живе: плиска гірська (Motacilla boarula), полоськ (Cinclus cinclus), жаба прудка (Rana agilis), іриця гірська (Molge alpestris), ящур жовтосорокатий (Salamandra maculosa), деякі риби і слимаки. Ці тварини подибуємо теж у прикарпатських округах. У східних Карпатах зустрічаємо сиверняка (Anthus spinoletta), повха карпатського (Chionomys ulpius Miller), а далі — козулю (Capra rupicapra), що разом з иншими тваринами створюють верховинську (субальпейську) округу.

Крим — з його середземноморською фавною (крім кримського степу) — побіч оленя, кіз, синиць, филинів-малиновок, дроздів, грифів, орлів, має такі характеристичні види: ящірка кримська (Lacerta taurica), геккон (Gimnodactylus Danilewskii), кримський скорпіон (Euscorpion tauricus) і ин. — Зазначити треба, що на північному узбіччі гір Яйла в підгірській смузі (між горами і степами) зустрічаємо форми степової смуги і гірської.

Кавказ — помітний маралем (Cervus elaphus maral), кавказьким зубром (Bison europaeus caucasicus), кавказькою козулею (Capra caucasica), кізлом безоаровим (Capra aegargus, і ин.), східніми вівцями (Ovis orientalis), кавказькою білинкою (Sciurus anomalus), мишею Прометея (Prometeomys schaposchnikowi), нориком (Microtus petrophilus) і ін. Хребет творить альпейську округу із своєрідною тваринністю; північне підгіря (кавказько-кубанська округа) — це переходова округа

між степовою й гірською тваринністю із кабанами, фазанами і ин.

Із цього короткого огляду бачимо, що фавна України й сумежних країв належить до палеарктичного регіону Арктогеї. У південно-східніх землях зустрічаються границі трьох обширів:

1) центральноазійського (прикаспійська округа),

2) середземноморського (Крим, Кавказ),

3) середньоєвропейського (всі инші землі).

Чорне море. — Розподіл нектону[1]) [Necton] Чорного Моря на зоогеографічні округи можна перевести на основі неоднакової появи поодиноких видів риб у цій чи тій частині Ч. М. Великий вплив на розміщення тварин має ще й те, що Ч. М. має дуже велику кількість сірководня, і тут його межа не скрізь однакова — доходить до 200 м. Зоогеографічні округи Ч. М. є такі: 1) західня (болгарсько-дунайське узбережжя) визначається більшим збором дунайського осельдця (Caspialosa danubii pontica) і ин. при рівночасній окремішности іхтіофавни сточища Дунаю; 2) північно-західня округа (дністро-дніпрове узбережжя) — має переважно такі види: сопач чорноморський (Percarina demidofii Nordm.), бентофільоід (Bentofiloides Brauneri), оселедець Бравнерів (Caspialosa Brauneri), тюлька (Harengula cultriventris), кілька (Spratella serdinca), до того окремішня фавна лиманів; 3) округа кримського узбережжя — переважно: смарида (Smaris chryselis) і ин.; 4) округи Озівського моря — характеризують: сопач озівський (Percarina maeotica Kuzn.), ялець Данилевського (Leuciscus Danilewski), пузанок озівський (Caspialosa tanaica), хамса озівська (Engraulis encrasicholus); 5) кавказька округа — тут живуть: рульон (Crenilabrus occellatus), перепілка (Crenilabrus quinquemaculatus), вилач (Crenilabrus rostratus); 6) центральна округа — мішана фавна, з напливами Середземного моря.

Бентос[2]) Ч. М. можна поділити (за Зерновим) на ось такі особливі тваринні суспільства т. зв. біоценози: 1) біоценоз черепашковища (к. Дунаю і керченської протоки) це скупчення відімків мякунових черепашок, а то й живих мякунів, що залягають мало не скрізь між піском і намулом, серед них багато черепашок устриць та гребінчатників; черепашковище поростає цанардінія (Zanardinia), фільофора (Philophora), серед яких живуть Philodezia, Aphrodites і ин.; 2) біоценоз поростів зостери[1]) — живуть: рачки мізиди, рачки бокоплавці, рівноногі рачки (Isoporda), рачки-креветки, і далі мякуни: річкова неритина, слимачок ріссой, тергіпеси, церітіолуми, насси, черви: лагіса, спірорбіс; денеде збирається на дні вимерла зостера — тут твориться особливий біоценоз вимерлої зостери, повний креветок, війчастих червів, мякунів і ин.; — 3) біоценоз мідієвого намулу[2]) — актиній (Actiniae), губки, черви: меллінґи, фільодеції, церебратулюс (Cerebratulus), креветка-крангон, капреліди, ціоне (Cione). — 4) біоценоз поростів фільофори[3]) (фільофорне море) — краби-портунуси, черви, теребеліди, іглошкурці, амфіюри і ин. — 5) біоценоз фазеолінового намулу[4]): виступають тут із мякунів, крім фазеоліни, синдесмія, із гидроїдів — агляофенія, із червів — теребелліда, з оболончатих (Tunicata) — ціона, з іглошкурців — амфіюра, кукумаря.

У Каспійському морі зустрічаємо останки фавни минулих епох (див. мапа).

На мапі зазначено теж важніші заповідники (резервати), де живуть рідкі тварини, а то й такі, що вигибають.

Джерела:

1. Шарлемань М., Зоогеографічні райони України (У.А.Н. — „Труди фіз.-мат. відділу", Том II, Вип. 3., Київ, 1926).

2. Шарлемань М., Звірі України, Київ, 1920.

3. Храневич В., Нарис фавни Поділля, ч. 1. ссавці та птахи, Вінниця, 1925–26.

4. Загоровський Н. А., Життя Чорного Моря, Д.В.У., Харків, 1928.

5. Зернов С. А., К вопросу об изучении жизни Ч.М., „Зап. Рос. Ак. Наук," т. 32, Петербург, 1913 р.

6. Нікольський А. М.: Визначник риб України, Харків-Київ, 1930.

7. Jakubski A., Fauna (в географ. атласі Е. Ромера, 1930).

8. Kuntze S. і Szynal E., Przyczynki do znajomości fauny ssaków Polski, „Kosmos", 1933.

9. Brehms Tierleben, IV. Aufl.

[1]) Нектон — це пливкі тварини, що вільно здіймаються вгору і спускаються вниз, часто мандрують дуже далеко (риби, дельфіни).

[2]) Бентос (Bentos) — придонні, до дна прикріплені тварини, що не можуть на довгий час здійматися до вищих шарів води (краби, раки, губки, черви, з риб — камбала, пічкур, тощо).

[1]) Зостера — морська трава.

[2]) Мідієвий намул — зложений з черепашок мідій.

[3]) Фільофора — водоріст червоної барви й багатий на йод.

[4]) Фазеоліна — двійчата черепашка.

7. Густота людности. — В. Кубійович.

Карта зясовує розміщення всієї людности з днем 1. І. 1933. р. в С. С. Р. Р., з днем 1. І. 1932 в Польщі, і — 1. І. 1931 у Румунії й Чехословаччині. За джерело для С. С. Р. Р. правив довідник „Адміністративно-територіяльний поділ С. С. С. Р. на 1. І. 1933," що подає число людности за окремими районами, для инших держав — висліди перепису людности. Територіяльними одиницями, що на їх підставі опрацьовано карту, були: райони — в С. С. Р. Р., судові повіти — в Галичині й на Буковині, збірні громади в усій иншій частині Польщі, повіти на — Закарпатті, в усій иншій частині Румунії й на Угорщині. Міст не вилучено при обчисленні густоти людности.

Пересічна густота етнографічної України припадає у вужчих гряницях 66·4, у ширших — 57·7 людей (див. табл. на стор. X). Вона нерівномірна. Найгустіше заселена середня смуга українських земель (пересічна густота 88) з огляду на родючість ґрунту (чорнозем) і ростинність (лісостеп). Північна, лісиста Україна має середню густоту (52) з огляду на погані ґрунти льодовикового походження; вона хитається тут між 20 і 70, в залежности від роду ґрунту, найрідше заселене Полісся наслідком сильного забагнення (10-25). Південна, степова Україна має подібну густоту (55), як і північна; хоч тут чорнозем, але на неї некорисно впливає невелике число атмосферичних опадів, та ще й пізне заселення — від кінця XVIII. ст. В околиці степів бачимо великий острів густоти в Донбасі, завдяки індустріялізації. На Підкавказзі бачимо довгу й вузьку смугу сильної, розмірно, густоти (40-60), завдяки чорноземним ґрунтам та багатству атмосферичних опадів; ця смуга виступає на погряниччі слабо заселених сухих степів на півночі (густота 10-40) і ще рідше заселених гір (5-10). Карпати, завдяки своїй лагідности, заселені розмірно густо (46), кримські гори заселені сильніше від кримських степів, завдяки лагідности підсоння (українська „Рівієра").

Узагалі на густоту українських земель мають вплив у першій мірі природні умови, а саме — рід ґрунтів, вогкість, висота, далі — давність заселення, а мале розмірно значіння має покищо індустріялізація. Українські землі це густо заселена, а то й перенаселена територія, коли брати на увагу недостачу більшої промисловости, середній обріб землі й пізнє заселення деяких частин України. Зокрема середня смуга України належить до найгустіш населених і аґрарно перенаселених країн Европи.

Джерела:

1. Административно-территориальное деление Союза С.С.Р. на 15. июля 1934, Москва, 1934.

2. Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej, część II i III. „Statystyka Polski", Serja B. zeszyt 8 c., Warszawa, 1934.

3. Indicatorul Statisc. Com. Recensamantului General al Populatiei, Bucureşti, 1932.

4. Statistická Ročenka Československé Republiky. VI. Praha, 1934.

8. Міста й міська людність. — В. Кубійович.

На карті зясовано розміщення міст та показано, який відсоток творить міська людність у порівнянні з усією людністю. За міста С. С. Р. Р. вважали ми справдішні міста та т. зв. оселі міського типу, себто — оселі, що, правда, назви міст не мають, але їх населення живе частинно з промислу й торговлі й числить понад 2.000 людей, у Польщі й у Румунії принято за міста оселі, які за міста вважає адміністрація; в Чехословаччині й на Угорщині, — де ледви дрібна частина осель, що з господарського погляду є містами, має назву міст — уважається за міста оселі, що налічують поверх 5.000 людей і мають з погляду господарського характер міста. При зясуванні відсотка міської людности взято за територіяльну підставу обчислень адміністративні одиниці. Але що немає в усіх українських землях адміністративних одиниць подібної величини, і зокрема в С. С. Р. Р. підставою обчислень не можуть бути ані райони (за малі), ані великі области — в С.С.Р.Р. взято за підставову територіяльну одиницю передвоєнні повіти (чи власне — групи районів, що відповідають давнім повітам), у Польщі й у Румунії — теперішні повіти, в Чехословаччині, де повіти є за дрібні, згруповано їх у давні жупи (комітати), які ще тепер є важними антропоґеоґрафічними й історичними одиницями.

В українських містах живе ледви 21% людности, а в великих містах, що мають понад 100.000 мешканців, лише 7·3%. Це наслідок слабого господарського розвитку, в першій мірі — слабої індустріялізації країни. Міста українських земель, це — до деякої міри давні адміністративно-торговельні осередки, а то знову — недавно повсталі осередки великої промисловости й торговлі. Вони позбирані в декілька характеристичних ліній і груп, положених на погряниччях різних природних країн, де віддавна виступала виміна природних багатств обох країн, над морем і в околицях гірничопромислових.

На відсоток міської людности має вплив індустріялізація й торговля. Найбільш міської людности живе у степовій Україні, яка має найкращі умови для торговлі й промисловости (джерела енергії, гірництво, море), зокрема великий відсоток міської людности живе в Донбасі. Аґрарна лісостепова смуга має переважно 10-15%

міської людности, а деякі частини Правобережжя й Центрального Чорноземного Краю, положені далеко від джерел енергії й важніших комунікаційних шляхів — навіть менше. Відсоток міської людности в поодиноких частинах українських земель видно з табл. на стор. X. і діяґрами на карті 16.

Джерела: Як до карти 7.

9. Вік і пол (стать) людности. — В. Кубійович.

На 4 картах, у мірилі 1 : 15,000.000, зясовано розміщення різних ґруп людности за віком, одна карта в тому самому мірилі — зясовує взаїмне розміщення полів, діяґрами — уклад людности У.С.Р.Р. за віком і полом у 1897. і 1926. р., а для инших українських земель — лише для 1926. р., та поділ на поли. За джерело правив перепис людности з 1897. і 1926. р. для С.С.Р.Р.; числа з инших країн перераховано на той самий час на підставі переписів людности з 1921. і 1931 (30); для Румунії матеріялу немає.

Як з діяґрам видко, передвоєнна структура віку української людности відзначалася великим відсотком молодших річників, слабим — старших, себто вікова піраміда скоро звужувалася вгору. За війни зменшилося сильно число народин, тимто структура вікової піраміди стала неправильна: є мало людей, які понароджувалися в часі війни, себто мали в 1926. р. 4—10 років. Через сильну іміґрацію сільської людности до міст, і слабшого природного приросту по містах — є вікова структура міст неправильна: мало дітей, а сильна перевага дорослих осіб, здібних до праці (діяґр. 3). З тієї самої причини протилежні відносини на селі (діяґр. 4). Вікова структура головних націй України, а саме українців, росіян і жидів відмінна, як це видко з діяґрами ч. 5, 6, 7. Правильна вона в українців; росіяни й жиди, які є мешканцями міст і переважно зайшлою людністю, мають подібну будову віку, як міська людність. Структура віку на українських землях у Польщі не відбігає взагалі від будови на Радянській Україні (діяґрама ч. 6). Будова віку всіх українських етноґрафічних земель не відбігає від будови инших країн Східньої Европи (С.С.Р.Р., Польща), зате зовсім відмінна вона від країн Західньої Европи, н. пр., Німеччини (діяґрама ч. 10), яка через слабе число народин є країною старших річників.

На картах розподілено людність на 4 вікові ґрупи: 1) дітей у віці до 12 років, себто людність, нездібна ще до праці; 2) частинно здібна до праці молодь (13—18 років); 3) дорослі в віці 19—45 років, зовсім здібний до праці елемент і 4) старші від 45 років із зменшеною працездатністю. Чим більший відсоток ґрупи дорослих у порівнянні з цілою людністю, тим більше сили має хвилинно якась нація. Та, з другого боку, небезпекою для нації є невелике число дітей, бо згодом така нація переміниться в народ старих. У порівнянні з західніми народами українці мають куди більший відсоток молоді, далеко менший старих, а трохи менший осіб у силі віку.

Розподіл населення за віком залежить від числа народин і мандрівок. Там, де мало народин, діти творять менший відсоток населення, в околиці іміґрації є сильне згущення дозрілих річників. Тимто населення в силі віку мають західні землі (мало народин) та південна Україна (іміґрація), а найбільший відсоток дозрілої людности мають околиці великих міст та Донбас. Зате невеликий відсоток людности в цьому віці має Лівобережжя й Центральна Чорноземна Область через сильну еміґрацію. Навпаки — найбільше дітей є в околицях найсильніших народин, найменше — в Галичині, з її низьким числом народин.

Взаїмне розміщення полів виказує — як наслідки світової війни — перевагу жінок над чоловіками. Єдиною областю України, де стрічаємо перевагу чоловіків над жінками, є Донбас — через сильну іміґрацію робітництва; найсильнішу перевагу жінок бачимо в околицях еміґрації.

Джерела:

1. Всесоюзная перепись населения 1926, Отдел I, томы: II, III, V, X, XII, XIII.
2. Statystyka Polski t. XIV, XV, XVII, XVIII, XIX, XXII, XXIII, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, Warszawa.
3. St. Szulc, „Ludność Polski według wieku w latach 1927, 1928, 1929. „Kw. St." 1930, tom VII, 2—4. Warszawa, 1930.
4. Wyniki spisu ludności z dn. 9. XII. 1931, „Wiadomości Statystyczne", Warszawa, 1933—6.
5. Statistická Příručka Rep. Československé II. Praha, 1925.
6. Statistická Ročenka Rep. Československé, Praha, 1935.

10—15. Національні відносини[1]). — В. Кубійович — М. Кулицький.

Дві карти зясовують розміщення всіх націй, решта — різними методами, — розміщення українців в Европі та в Азії.

За джерела для опрацювання національних відносин правили в основі переписи людности, одначе при зводжуванні цих матеріялів до одного часу й мірила виявилися великі труднощі. Матеріяли ці є різної вартости й достовірности й походять із різних часів. Для українських земель у С.С.Р.Р. ми взяли за підставу перепис людности з 1926. р., при чому вважали за українців особи, які перепис означує як приналежних до української національности. Дрібні поправки введено на українсько-білоруській ґряниці та в Донеччині. На підставі перепису українсько-білоруська ґряниця переходить так, як

[1]) Карти 10-12, 15 опрацював В. Кубійович і М. Кулицький, 13-14 В. Кубійович.

7399/C.U.S.

BIBLJOTEKA

ідуть кордони Радянської України й Білоруси. Але ж, на підставі дослідів мовознавців, вона переходить далі на півночі, й ми проводимо її за Карським і Зілинським, і вважаємо людей, замешкалих з одного боку етнографічного кордону за білорусинів, з другого — за українців. Дрібну поправку в перепис уведено в Донеччині на підставі совісної мовознавчої праці Н. В. Міртова. Завдяки цим поправкам, число українців у порівнянні з урядовими джерелами збільшено на 126.000 на Білорусі й на 190.000 на Донеччині. В инших частинах С.С.Р.Р. ми докладно держалися вислідів перепису, хоч вони не завжди вірні, та хоч часто було відомо, що урядові числа невірні, то не було відомостей, на підставі яких можна б було всі джерела виправляти. Головно вони не відповідають дійсности на Криму, який є мішаною українсько-татарсько-російською країною, а на підставі перепису налічує ледви 77.000, або 10.8% українців (крім цього, 42.2% росіян, 25.1% татар і 21.9% инших). А тимчасом на підставі того самого перепису на Криму живе аж 80.000 осіб народжених на Україні, себто — здебільша українців. Таксамо непевна статистика південної частини брянської губ., яка перед війною входила у склад чернігівської губ. (чотири півн. повіти: Новозибків, Стародуб, Суряж, Мглин). На підставі статистики з 1926. вони — російські (80.9%) з незначною домішкою українців (14.1%), а білорусинів майже немає (0.8%). На підставі мовознавчих дослідів мова населення — біларуська, національна ж свідомість має бути частинно українська, спершу через довголітню приналежність до козацької держави (Стародуб), а пізніш до української губернії. Імовірно більше, ніж за переписом, є число українців на Кавказі, а напевно більше в Азії, як це можна пізнати на підставі статистики місця народин людности.

В Польщі вважаємо за українців гр.-католиків і православних, із вийнятком нечисленних православних чехів і росіян, за поляків — римо-католиків, разом із нечисленними поляками-евангеликами, за жидів — особи мойсеєвої віри — все на підставі польського перепису з 1921. і 1931. р., для Холмщини та для Підляшшя — на підставі матеріялів варшавської православної консисторії. Північну границю української території визначено на підставі праць Зілинського, при чому людність, що її мова творить перехід від українських до білоруських говорів, зачислено на половину за українців, наполовину за білорусинів.

У Румунії новіших чисел немає, виславши перепису з 1930 р. не опубліковані.

Національні відносини на Буковині зясовані на підставі австрійського перепису з 1910. року, в Басарабії — на підставі подрібної праці Берга.

Для Чехословаччини взято за підставу висліди чехословацького перепису з 1930. р., одначе на Словаччині введено деякі поправки на підставі праць С. Томашівського, М. Кордуби й Гуска (Husek); через те число українців на Словаччині збільшено з 91.000 на — 112.000.

Висліди переписів публіковані для різних адміністраційних одиниць: у С.С.Р.Р. — для поодиноких районів, чи власне волостей (адміністративний розподіл із 1926. р.), а для У.С.Р.Р. навіть для дрібних сільрад; у Польщі висліди перепису з 1921. р. публіковані за поодинокими оселями, з 1931. р. тільки великими повітами; в Чехословаччині — за громадами; джерела, якими ми користувалися для Румунії, подають матеріял для поодиноких громад (волостей). Тому, що висліди перепису з 1931. р. у Польщі подані лише за повітами, ми користуємося для Польщі частинно матеріялом із перепису з 1921. р.

Територіяльною підставою опрацювання карти ч. 10 є найдрібніші адміністраційні одиниці, для яких подані висліди переписів, для всіх инших карт — ті одиниці, що служили нам уже для спроди карти густоти.

Національности подані на двох картах. Перша з них зясовує розміщення національностей у найдрібніших адміністраційних одиницях та вважує в них лише ту національність, яка творить більшість. При спорудї цієї карти вжито також знаних етнографічних карт. Крим зясовано частинно за картою Ріттіха, Стародубщину — за картою національностей, виданою Академією С. С. Р. Р. Звертаємо увагу на брак подрібнішого матеріялу для Півн. Кавказу, бо матеріяли знаємо лише за районами, точніших етнографічних карт немає, тимто мішані области українсько-російські визначено доволі схематично.

Найбільш синтетична з усіх національних карт є карта 11., яка подає розміщення національностей точками. Карта споруджена так, що 5.000 людей зазначено дрібним коліщатком і то так, що 1 мм² = 2.000 людям, і ці коліщата порозміщувані так, як у дійсности порозміщувані люди. Міста, де живе понад 25.000, зазначені колесом, що його величина пропорціональна до числа мешканців (1 мм² = 5.000 людей). Таким чином карта подає дійсне розміщення людей, і вона дає подібний образ, як карти густоти людности. Значкування (сиґнатури) є повиповнювані барвами, які означають поодинокі національности; по містах визначено лише 4 найважніші національности. Карта зясовує ступінь опанування української території українським елєментом: він тим сильніший, чим більша густота людности, й чим менше національних меншин. Карта подає в С. С. Р. Р. докладно стан на підставі перепису з 1926. р. (з поправками на Білорусі й на Донеччині), в Польщі взято середню між висліди перепису 1921. й 1926. р., в Чехословаччині — між 1921. й 1930. р.

Карти 12, 13 і 14. зясовують розміщення самих українців. З карти 12. пізнаємо відсоток, який творять українці в порівнянні з усією людністю. Карта 13. подає густоту самої української людности. Густота ця тим вища, чим більша густота всієї людности, й чим вищий відсоток українців. З цієї карти видко, чи якусь територію сильніше, чи слабше опановує український елемент; чим вища густота українців, тим сильніше за ними ця територія закріплена.

Карта 14. показує релятивні надвишки й недобори українців на 1 км.^{2} Абсолютна надвишка українців у якійсь територіяльній одиниці — це число, на яке є більше українців, як неукраїнців. Відносну (релятивну) надвишку одержуємо, питаючись за надвишку на 1 км.^{2}, цебто, — відносна надвишка українців це число, на яке більше живе українців на 1 км.^{2} від неукраїнців.

Ясно, що відносні надвишки українців тим більші, чим більша густота людности, й чим вищий відсоток українців. Надвишка українська низька там, де є справді високий відсоток українців, але низька густота людности є й там, де є висока густота людности, але низький відсоток українців. Тимто єдино низька є українська надвишка на Поділлі й на Поліссі. Чим сильніші надвишки українців, тим сильніше закріплена за українцями земля, тим менше виглядів на зміну національного обличчя тієї території.

З названих карт і долучених діяграм видко, що українська етнографічна територія є друга щодо величини, а третя щодо числа людности в Европі. Одначе через своє окраїнне положення, через брак власної тривкої державности, через брак у населення нахилу до урбанізації — Україна має більше національних меншин, ніж яканебудь инша національна европейська територія. На окраїнах, зокрема на західній і на східній, появляється особливо великий відсоток неукраїнців, а є навіть 4 области, які належать до українських етнографічних земель, але в них українці не творять більшости (Холмщина й Підляшшя, Крим, Брянщина, східнє Підкавказя). Змішання на окраїнах це на сході — вислід спільної з росіянами кольонізації, на заході — наслідок напору поляків, частинно також румунів і словаків на українську територію. Чисто українською територією, де національні меншини не творять і 10%, є той черен України, який обійма давнозаселені й осередні землі. Той черен творить неправильний чотирокутник, який тягнеться на північ аж по межу з білорусинами, на південь по степи (лінія: Балта — Першомайське — Гришине), на захід по лінію Могилів — Бердичів — Київ, на сході по Суми — Харків — Гришине. Від цього черену відходять іще чисто-українські півострови — поліський на заході і східній аж по Харків. Між північною й середньою частиною цього черену є різниця в густоті населення, тимто й густота й надвишка українців сильніша в південній смузі.

Некорисні для українців є півострови, які врізуються в українську територію: донський півострів здовж Дону з відгалуженням здовж Дінця є шляхом росіян до Озівського моря; він відтинає українське Підкавказя від суцільної території. Другий півострів, де українці мають справді більшість, але до $^1/_3$ людности творять поляки, це — Поділля, яке притягає їх своєю родючою землею. Зате далеко слабший польський натиск на мало родючі Карпати й півн.-західні землі.

Із усеукраїнського погляду особливо важне слабе закріплення за українським живлом степів, які відкривають нам доступ до моря: тут багато (34%) національних меншин, низька густота всієї людности, а тим більше самої української (34.4) і слаба надвишка українців (18.8), але ж національні меншини, якими кольонізували степи з кінцем XVIII. ст., тут сильно порозбивані (найсильніша — росіяни, мають 16.4%), а через доплив людности з української території (карта 20.) видна тенденція українізації західньої й середньої частини степів. Зате сильно загрожений український стан посідання в Донбасі не лише через окраїнне його положення, але ще більше через сильний приплив російського робітництва до гірничих і промислових осередків. Непевна є доля Півн. Кавказу, що в західній частині український, у східній — мішана територія. Звертаємо увагу на хаотичне розміщення тут українців і росіян, — наслідком спільної кольонізації, що триває й досі.

Загально знане явище — це зовсім инша національна структура міста й села, і це видко з карти 11. та з діяграм.

Низку статистичних чисел можна вичитати з діяграм на карті 16.

Українці в Азії. Карта 15. подає докладно, на підставі перепису з 1926. р., розміщення українців у відсотках усієї людности. Територіяльною підставою обчислень є район.

Аґрарне перенаселення України й нехіть поселюватися в містах були причиною сильної еміґрації українського населення на нові, слабо ще заселені землі на сході. Спершу це була еміґрація на південь (степи, Крим), відтак на Підкавказзя й на Надволжя (див. українські острови в Надволжанщині), а від кінця XIX. ст. — до Азії. Звертає нашу увагу те, що українська кольонізація творить довгу, але вузьку смугу на пограниччі лісової й пустинної околиці; це лісостеп і придатний для хліборобської культури степ, які мають подібні умови для життя, як рідна земля. Хоч територія Азії, заселена українцями, розмірно невелика, то це єдино густо заселена смуга півн. Азії; на північ і південь від неї простягаються слабо заселені, або зовсім пустинні території. У звязку з заником степів

у середньому Сибірі, там немає й українських кольоній. Українські кольонії поділяються на дві ґрупи: західню — на погряниччі Сибіру й Казакстану, і східню — на Далекому Сході (Зелений Клин).

Карту треба порівняти з картою 21., яка подає розміщення еміґрантів із України до Азії.

Число українців в Азії, яке доходить, на підставі урядової статистики, до 2,139.000 треба піднести в 1926. р. до яких 3 мілїонів (на підставі числа еміґрації).

Джерела до карт 10—15:

1. Всесоюзная перепись населения 1926 г. Отдел I. Томы II—XVII, Москва.
2. Національний склад сільського населення України 1926, „Статистика України," ч. 96., Харків, 1927.
3. Карский Е. Т., Этнографическая карта бѣлорусскаго племени, Петроград, 1917.
4. Зілинський І., Карта говорів, поміщена в цьому Атлясі (ч. 17).
5. Міртов Н. В., Східня межа української мови. „На мовознавчому фронті", Харків, 1927.
6. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej (на підставі перепису а 1921 р.) т. IV, V, VIII, IX, XII-XV. Warszawa.
7. Wiadomości Statystyczne 1934—1936, Warszawa (виспіди перепису 1931. р.).
8. Число православних по оселях Холмщини й Підляша за станом 1930. р. (Рукописний матеріял варшавської православної митрополії).
9. Gemeindelexikon der im Reichsrate vert. Königreiche und Länder B. XIII, Bukowina, Wien, 1907.
10. Österreichische Statistik, Neue Folge B., Wien.
11. Volkszählung in den Ländern der ungarischen heil. Krone im I. 1910. „Ung. Stat. Mittl." Neue Folge 42 Band, Budapest, 1912.
12. Л. С. Берг, Население Бессарабии, „Этнографический состав и численность", Ленинград, 1923.
13) Statistický lexikon obcí v Republice Československé III Slovensko. IV Podkarpatská Rus., Praha, 1927—8.
14. Zprávy Státního Úřadu Stat. Republiky Československé R. XIX č 170, 195. Praha, 1933.
15. Mimořadné Zprávy St. Úřadu Stat. Rep. Československé R. III č 13, 18—20. Praha, 1933.
16. Томашівський, С., Етнографічна карта угорської Руси, СПетербург, 1910. „Сборник по славяновѣдѣнію".
17. Этнографическая карта Сибири, Академия Наук С.С.С.Р., Ленінград, 1929.
18. Риттихъ: Этнографическая карта европейской Россіи. 1:2.520.000, Пб, 1875.

16. Українці у світі. — В. Кубійович.

На 4 картоґрамах зясовано розміщення українських кольоній в Америці й Югославії; діяґрами подають число й розподіл українців на світі та національну структуру поодиноких областей наших земель.

Подати чисельно й територіяльно нашу еміґрацію в північній Америці дуже важко. Лише Канада зазначує національну приналежність своїх мешканців із розподілом по поодиноких стейтах (провінціях) і містах. На підставі перепису з 1930. р. живе, мовляв, у Канаді 225.000 українців. Це число треба збільшити, на підставі дослідників, до 300.000, а може й 400.000. Злуч. Держави Півн. Америки не подають точно нац. приналежности своїх мешканців. Число українців у Злуч. Державах П. А. треба приняти на яких 700—800.000. З цих причин можна було подаючи розміщення українців лише посередньо, подати територіяльне розміщення найважніших українських установ, а саме — українсько-католицьких церков. Українці в Америці діляться на пару віросповідних ґруп, а саме на ґреко-кат., ці знову мають дві єпархії: укр.-католицьку й епархію українців із Закарпаття, на православних і малочисленних членів євангелицької церкви й різних сект. Ми подаємо лише розміщення укр.-кат. церков, а українці, приналежні до різних віросповідних ґруп, мешкають, здебільша, в тих самих місцевостях, і тому картина розміщення укр.-кат. церков є заразом картиною розміщення українців. Українці у Злуч. Д. П. Ам. купчаться майже виключно в півн.-східн. стейтах, головно в ґірничих і промислових областях; найбільше їх у Пенсильванії (карта 1). Знову ж українці в Канаді це головно хлібороби, які купчаться у трьох степових провінціях: Саскачевані, Манітобі й Альберті (карта 2); далеко менше українців живе в сусідній із Злуч. Д. П. А. провінції Онтаріо (карта 2).

Розміщення українців у Бразилії й сусідній частині Аргентини (Missiones) подано з допомогою значків, що означають 1000 українців. Це доволі схематичне зясування, на підставі чисел, поданих Карманським; подає він число українців у Бразилії у 1922. році на 35.000, Тепер треба би це число піднести до яких 50.000. Вони живуть майже виключно у стейті Парана.

Розміщення українців у Югославії зясовано подібною методою, як у Бразилії, а саме на підставі урядового перепису з 1921. р. Тамошні українці поділяються на три ґрупи: українців у Бачці, які примандрували туди з кінцем XVIII. ст. з закарпатської Лемківщини, на українців у Славонії, й найновіших поселенців у Боснії, що прийшли туди з Галичини. На підставі югославянської статистики жило в 1921. р. у Бачці 11 тис. українців, 6·3 тис. у Славонії, та 8·1 тис. у Боснії.

Джерела:

1. Ювилейний Альманах Українсько-Гр.-Католицької Церкви в Злучених Державах з нагоди 50-ліття її існування, Філядельфія, 1934.
2. Календар Канадійських Українців, Провідник 1930—34, Вінніпеґ.
3. Карманський П., Між рідними в Південній Америці, Київ—Відень—Львів, 1923.
4. Royaume de Jougoslavie, Statistique Générale d'Etat. Résultats définitifs du Recensement de la Population du 31. J. 1921., Sarajevo, 1932.

17. Українські говори. — І. Зілинський.

Українська мова, подібно як і кожна инша мова, не є однакова на цілій своїй території, а розпадається на більші або менші діялєктичні

ґрупи. На підставі відмінних рефлєксів (заступників) прасл. *ě*, *ę* та *o*, *e* в нових закритих складах, у наголошеній і ненаголошеній позиції, цілий український мовний простір ділиться на дві головні ґрупи: I. говори північні і II. південні.

В північній ґрупі, що обіймає поліські й підляські говори, виступають: 1. на місці наголошених *o*, *e* звичайно різні дифтонґи (двозвуки), а в ненаголошених складах старі *o* *e* зберігаються: *вуол*, *вуел*, *вупл*, *вуіл*, *шіесть*, *нюос*, *нюес*, *куостка*, але *косткі*, *радость*, *камень*, *осень*, *пепел* і т. д.; 2. прасл. наголошеному *ě* відповідає дифтонґ *ie*, зате в ненаголошених складах звук *e* або *и*: *дієд*, *мієх*, *лієс*, але *дедок*, *мешок-мишок*, *лесй*, *стенá*, *бежіть-бижіть* і т. д. 3. ненаголошеному прасл. *ę* відповідає звук *e*, що не мягчить попередніх приголосівок: *мєсєць*, *колодєзь*, *Припєть*, *ходєть* і т. д.

На південь від чистих північних говорів тягнеться поздовжня смуга перехідних говорів, що повстали на північній основі під сильним впливом південно-українських говорів. Головна їх ознака різні монофтонґічні рефлєкси наголошених *o*, *e* в нових закритих складах, що часто не доходять до *і*: *вул*, *стул*, *нюс*, *віл*, *стіл*, *нюс*... Зате в ненаголошених складах старі *o*, *e* послідовно зберігаються, а на місці ненаголошених прасл. *ě* виступає *e* або *и*, як у чистих північних говорах (пор. під 3.) Південна ґраниця цих перехідних говорів від чисто південних іде від заходу приблизно через м-а Ґрубешів, Володимир, на південь від Луцька, Рівного, через Житомир, Білу Церкву, Корсунь, Канів, Золотоношу, Лубні та здовж р. Сули й на захід від м. Суми до Суджі.

У південній ґрупі, що не знає вищезгаданого принципу розрізнювання наголошених і ненаголошених рефлєксів прасл. *o*, *e*, *ě*, *ę*, виступає на їх місці, незалежно від наголосу, звичайно звук *і*: *віл*, *стіл*, *шість*, *ніс*, *кістка-кістки*, *дід-дідок*, *міх-мішок*, *ліс-лісй*, *стінá*, *біжіть*... Південна діялєктична ґрупа ділиться на дві підґрупи: 1. говори південно-східні й 2. південно-західні.

Південно-східні говори займають півд.-сх. частину Київщини й величезні простори Лівобережної та Степової України, значну частину Криму, Донщини, Ставропільщини й Кубанщини. Між півд.-сх. говорами найважніші: полтавський та південно-київський, що стали основою укр. літературної мови. Приблизна межа поміж півд.-східніми і півд.-західніми говорами йде, починаючись на захід від Білої Церкви, в півд. напрямі через Ґумань і Ананіїв до Дністра. Півд.-західні говори займають півд.-зах. Київщину, Поділля, півд. частину Волині й Холмщини, українську частину Ґаличини, Закарпаття, Буковини та Басарабії.

Важніші різниці між півд.-сх. й півд.-зах. говорами: сх. — вимова сполук *ки*, *жи*, *ги*, *ґи*, зах. — перев. *кі*, *жі*, *ґі*, *гі* або *кв*, *хв*, *ґв* (*лавки — лавкі*, *лавкв*; *кожухи — кожухі*, *кожухв*; сх. — переважно „середнє“ *л*, зах. — перев. „грубе“ (велярне); сх. — здобжені (подвоєні) пригол. (*життя*, *вілля*), в зах. — перев. незнані (*життє*, *віллє*); слабший ступінь мякшення (особл. *с*, *з*, *ц*) у сх. вимові, ніж у зах.; зберігання дзвінкости приголосівок перед наступними глухими у сх. вимові, нахил до затрати, а то й затрата дзвінкости — в західній; дав. чолов. роду у сх. перев. *-ові* (*братові*, *синові*), в зах. — *-ови* (*братови*); місц. одн. чол., жін., сер. р. у сх. — *-і* (*на коні*, *землі*, *полі*), в зах. — *-и* (*на кони*, *земли*, *поли*); р. мн. у сх. — *-ей* (*людей*, *очей*, *частей*), у зах. *-ий* (*людий*, *очий*, *частий*); деякі відміни в наголосі, деякі різниці у словотворі, складні, лєксиці та інші.

До півд.-західніх говорів належать: півд.-волинський, подільський, наддністрянський, надсянський, лемківський, бойківський, середньо-закарпатський, ґуцульський і покутсько-буковинський.

Півд.-волинський відзначається, м. ин., твердим *р* (*вора*, *бура*), частішим здовженням приголосівок (*весіллє*, *насінньє*), зак. 3 ос. на *-ть* (*стоїть*, *стоять*). Для гов. подільського, покутсько-буковинського, наддністрянського й надсянського замітні: вимова *а* після мяких як *в*, *і* (*дякую*, *вять*, *чісу*, *св*, *сі*, *їкий* — рідше в подільськім говорі); зак. 3 ос. на *-т* (*стоїт*, *стоят*); форми типу: *ходив-єм*, *ходив-им*, *ходив-ім*, *ходил-ис(ь)мо*, *ходили-с(ь)те*; орудн. одн. жін. р. *-ов* (*руков*, *нев*, *свойов* і т. д., як у карпатських говорах). Говори надсянський, лемківський і бойківський відрізняють *ы* й *и* та зберігають, крім цього, разом із ґуцульським говором, чимало инших архаїзмів. Зокрема в лемківському говорі замітні: постійний наголос, вимова прасл. *тг*, *ls*, як *ыр*, *ыл*, (*дырва*, *жырбет*, *гырмит*); в бойківському гов. мякі наростки *-ць*, *-цький*, *-ський* (*отець*, *мадярський*, *німецький*); для ґуцульського говору прикметні: вимова назвучного *я* як *ѳ* (*ѳвір*, *ѳмá*, *ярмарок*), *ть*, *дь* як *кь*, *ґь* (*кьісто=тісто*, *ґьўка=дівка*, подібно як у покутсько-буковинськім говорі); мякі шипячі в усіх позиціях (*хочю*, *чєрез*, *душя*, *шв*, *пушю* (*пушу*); *ви-* — *ві-* (*віскочив*, *віходив*); форми типу: *ходиў-сми*, *му ходити*, *жеш робити* і ин.

Середньо-закарпатський говір виявляє, побіч прикмет спільних із бойківським і лемківським говором, свої окремішности, особливо такі архаїзми, як, наприклад, рефлєкси старих *o*, *e* в нових закритих складах: *у*, *ы*, *ю*, *й*, *і* (*куль*, *кынь*, *кюнь*, *кїнь*, *кінь*, *привюз*, *мій*); форми типу: *я завюх*, *завйх* (=*завів*), *заплюх*, *заплйх* (=*заплів*) і т. д.

18. Природний рух людности. — В. Кубійович.

На 4 картах зясовано найважніші складники природного руху, а саме — народини, смертність, смертність немовлят і природний приріст. Еволюцію цих відносин видко з діяґрами на карті ч. 24. Карти опрацьовані на основі матеріялів із 1924. до 1927. рр, бо лише для тих років маємо статистичний матеріял для всієї української етноґрафічної території. Справа в тому, що для У.С.Р.Р. опублікований статистичний матеріял лише по 1929. р., для инших частин С.С.Р.Р. лише по 1927. р., а для Північного Кавказу знаємо числа лише для 1925. і 1926. року, і то для цілої країни, без подрібнішого розподілу. Зате для західних земель у діяґрамах подано розвиток природного руху аж по 1934—35. рік. За територіяльну одиницю обчислень узято округи, губернії й автономні республіки в С.С.Р.Р. та Півн. Кавказ лише в цілому, в Польщі — воєвідства, в Румунії й Чехословаччині — краї.

З діяґрами на карті 24. видко зміну природного руху на наших землях за 44 роки. У повоєнному часі був природний приріст на Україні найвищий у цілій Европі.

Найбільшу плодючість, а також і природний приріст, мають країни слабо заселені, що є теренном іміґрації населення в силі віку, отже — найбільш плодючого, себто на півд. сході. Найменше народин і найслабший природний приріст має перенаселене Правобережжя, і ще більше — Галичина й Буковина. Смертність усієї людности і зокрема самих дітей найбільша в Галичині, і то зокрема в горах, через матеріяльну скруту населення, та в Центрально-Чорноземній області, найменша — на багатому півдні.

Джерела:

1. Естественное движение населения Союза С.С.Р. Вып. I 1923—25, Вып. II 1926. „Центр. Стат. Управление С.С.С.Р. „Сектор соц. стат.", Москва, 1928—9.
2. Україна, Статистичний щорічник 1925, 1927, 1928, 1929, Харків, 1925—9.
3. Статистика України, серія: Демографія, том 106, 117, 154, 169, 193, 213, Харків, 1927—30.
4. Małżeństwa, urodzenia i zgony a) w woj. południowych r. 1919—1925. „Kwartalnik Stat." 1928. t. V. z. 1.; b) Rok 1927—8. Statystyka Polski, Serja A. t. 27. Warszawa, 1929—30.
5. Wiadomości Statystyczne R, 1929—36, Warszawa.
6. Annuaire Statistique de la Roumanie, An. 1928—35, Bucureşti, 1929—35.
7. Buletinul Demografic al României, 1932—35.
8. Zprávy Státního Úřadu statist. Rep. Československé, r. 1926—36.

19—20. Мандрівки. — В. Кубійович.

Українські землі є територією не лише сильної еміґрації, але й іміґрації. Через сильне аґрарне перенаселення сільська українська людність мандрувала від 1890. рр. із західніх земель до Америки, зі східніх — до Азії.

Водночас припливає на Україну з поза неї чужа людність. Через те, що український селянин нерадо поселювався по містах, до міст і промислових округ припливав чужий елемент: російський — на східніх землях, польський — на західніх. Рівночасно з цими зовнішними мандрівками виступають і внутрішні, які виявляються у припливі населення до міст і переселюванні з густо заселеного лісостепу в степи, на Крим і Кавказ.

Докладно подати мандрівки на карті можна лише на основі порівняння місця народин із місцем побуту на підставі переписів людности. Через те, що переписи в різних державах походять із різних часів і торкаються різних територіяльних одиниць, годі на тій самій карті зясувати мандрівки на всіх українських землях, тимто й ми обмежимося лише до території С.С.Р.Р. Іміґранти до якоїсь територіяльної одиниці є люди, що дійсно пробували в ній у часі перепису в 1926. р., але ж народилися поза її межами; еміґранти, це — нароженці якоїсь територіяльної одиниці, які пробували в 1926. р. поза її межами. Територіяльною підставою карти є округи, губернії, автономні республики й автономні области.

На карті 19. зясовано величину мандрівок у кожній адміністративній окрузі двома півколесами; горішнє вказує на іміґрацію, долішнє — на еміґрацію. Величина півколес пропорціональна до числа мандрівників, і то так, що 1 мм² означає 5.000 мандрівників. Півколеса повиповнювані барвами, які вказують на походження мандрівників, із розподілом на українські етноґрафічні землі (разом із мішаними), Азію й неукраїнські землі. Завдяки цій методі можемо зясувати до деякої міри походження й національну структуру мандрівників, пізнати, звідки пливе іміґрація, чи в якійсь окрузі переважають серед мандрівників українці, чи неукраїнці, схопити величину еміґрації до Азії й низку инших проблєм.

Карта 19. — синтетична. Карта 20. зясовує поодинокі проблєми, позазначувані на карті 19. І так, дві карти подають відсоток іміґрантів і еміґрантів у порівнянні до всієї людности, себто — інтензивність мандрівок, третя виявляє, чи в даній країні переважала іміґрація, чи еміґрація, себто подає білянс мандрівок, — четверта карта зясовує, який відсоток серед іміґрантів творила людність із українських земель. Ця карта має велике значіння для пізнання тенденції змін національних відносин: коли відсоток українців серед іміґрантів вищий від відсотка українців серед усієї людности — країна українізується; у протилежному випадку — виступає тенденція до десукраїнізації.

На трьох бічних картоґрамах карти 19. зазначено іміґрацію до Донбасу й до двох найбільших міст України — Києва й Харкова.

Українська С.Р.Р. є головно територією еміграції, Північний Кавказ і Крим — імміграції, як видно з карт і з нижчеподаної таблиці:

Область	Імміграція	Еміграція	Білянс мандрівок
	у тисячах		
У.С.Р.Р.	910	1.801	— 891
Півн. Кавказ	1.069	281	+ 788
Крим	153	61	+ 92

Перенаселений Лісостеп постачає найбільший відсоток еміґрантів; характеристично, що еміграція сильніша з Лівобережжя, ніж із Правобережжя: людність Правобережжя реаґувала на перенаселення, зменшуючи число народин, Лівобережжя реаґувало еміграцією. Найслабша еміграція з півд.-східньої України, яка не є ще перенаселена. Картина імміграції — протилежна. Вона зовсім слаба в напрямку до лісостепової й лісової смуги, з вийнятком міст (Київ, Харків), середня — до степової смуги, а дуже сильна на Крим і Кавказ, які можуть приняти ще хліборобське населення через слабу густоту, та найбільша — до Донбасу. Вислід цих двох рухів видно з карти білянсу мандрівок: уся лісова й лісостепова смуга з вийнятком київської й харківської округи тратять людність, зискує людність — степова Україна, найсильніше — східня (Донбас), Крим та Півн. Кавказ. Звертаємо увагу на дуже сильну втрату людности в Центрально-Чорноземній области, замешкалій головно росіянами. Звідтіль посувалися російські еміґранти на українські землі.

Еміґрація з українських земель звертається частинно до инших українських земель, частинно до Азії, слабо — на неукраїнські землі; еміґрація з російських і білоруських земель іде, крім своїх земель, теж сильно до Азії й на Україну. Імміґранти до українських округ походять частинно з українських і частинно неукраїнських земель. У всіх округах У.С.Р.Р., крім сталінської і луганської, мають перевагу українські імміґранти над неукраїнськими. Як корисне для українців явище підносимо сильну перевагу української імміґрації до західніх і середніх степових округ та перевагу української імміґрації над иншою на Криму, через те й український елємент на цих землях кріпшає. Некорисний є приплив чужинців, головно росіян, до Харківщини, Дніпропетровщини, головно ж — до Донбасу й на Кавказ. До обидвох цих країн імігрують росіяни трохи більше за українців, тимто сила російського елємента в цих погряничних українських країнах зростає, а український стан посідання в найбагатшій частині України — загрожений!

З картоґрами, доданої до карти 19., видно, що Донбас був дуже слабою притяжною точкою для української людности, з вийнятком найближчих округ. Зокрема перенаселене Правобережжя не брало зовсім участи в імміґрації до Донбасу. Український селянин еміґрував радніш до Азії, до Донбасу напливала російська людність із центральних хліборобських ґуберній (найбільше з орловської ґуб., з брянської ґуб.), з Білоруси, а навіть із далеких центрально-промислових областей.

І до Києва й до Харкова напливає, крім української, сильно й російська людність (головно урядовницький елємент), хоч і не так сильно, як до Донбасу, як це видко зі слідуючої таблиці:

На 100 еміґрантів походило:

	з україн. околиць	з укр.-рос.	з біло-рус.	з російських
Донбас	37	15	4	40
Київ	67	4	6	20
Харків	53	17	4	22

Джерела:

Всесоюзная перепись населения 1926 г. Отдел III, Москва.

21. Еміґрація з України до Азії. — В. Кубійович.

На карті 21. розміщено точками людей, що в 1926. р. пробували в Азії, але народилися на українських землях в Европі, барва ж указує, який відсоток творять українські імміґранти в порівнянні з усіма імміґрантами. Картина розміщення українських імміґрантів є, очивидна річ, у загальному подібна до картини розміщення українців в Азії (карта 15). Звертає увагу на себе те, що участь українців у імміґрації сильніша, ніж серед загалу мешканців, а це має причину і в скріпленні еміґрації українців останніми часами, і в більшій вірности статистики походження людности, ніж її національности. В Азії творилася, як наслідок мандрівки нашої людности — азійська Україна. Уділ еміґрантів із українських земель видко з нижчеподаної таблиці:

Область	Уроженці укр. земель, замешкалі в 1926. р. в Советській Азії	
	в тисячах	у % усіх уроджених в Европі
Сибір	474	22·0
Далекий Схід	154	48 6
Казакстан із Киргістаном	370	46·6
Усі инші частини Сов. Азії	31	11·6
Разом	1.029	34·4

Джерела: Як до карти 20.

22. Зміни у стані людности в часі 1897-1926. В. Кубійович.

Карта зясовує дійсний приріст людности в часі між двома переписами населення. За територіяльну одиницю для обчислень узято повіти з 1897. р., і шляхом перечислювання вираховано для них число людности з 1926. р. Для тієї частини Польщі, що входила в 1897. р. у склад Росії, обчислено людність на 1926. р., порівнюючи стан людности із 1921. і 1931. р., для Галичини, Румунії, Чехословаччини й Угорщини обчислено приріст за трохи инші роки, а саме — 1901—1930, та це загальної картини поважніше не зміняє.

Найслабший приріст має середня смуга, зокрема перенаселена Галичина та Правобережжя, найсильніший приріст — країни, які приймають іще хліборобське населення (Кавказ, Крим) і Донбас. Звертає на себе увагу довга й вузька смуга на заході, що тягнеться від Сучави через Чернівці-Тернопіль-Холм по західнє Полісся, де дійсний приріст дуже слабий, і де стрічаємо навіть зменшення людности. Є це країна, в якій за світової війни проходив довгий час боєвий фронт.

Так узагалі тепер — подібно, як від віків — населення України пропливає у східньому й південному напрямі, де ще більше вільних земель; цей процес тепер останніми десятиліттями ще поміцнішав тим, що людність притягають до гірничо-промислових околиць Донбасу і Дніпропетровщини.

У діяґрамах на карті 24. зясовано порівняння людности з 1926. і 1897. р., а також розвиток людности У.С.Р.Р. за роки 1890—1932, нарешті ті катастрофальні переміни, які наступили в стані людности українських земель у С.С.Р.Р. в часі пятілєтки.

Джерела:

Власні перечислення на підставі переписів — російського з 1897. р., австрійського з 1900., румунського з 1899. і 1930., совєтського з 1926., польського з 1921. і 1931., чехословацького з 1921. і 1930., мадярського з 1900., 1920, і 1930.

23. Зміни урбанізації в рр. 1897—1932. В. Кубійович.

Перша карта зясовує розміщення міської людности в порівнянні з усією людністю в 1897. р.: вона споруджена на основі тієї самої методи, що карта 8. Образ, який вона подає, не відбігає сильно від образу з 1933. р.

На карті 23_2 зясовано приріст або зменшення міської людности за рр. 1897—1932 за повітами, у ґряницях із 1897. р., у відсотках людности з 1897. Цей приріст дуже нерівномірний: приростають, здебільша, міста, які стали осередком індустрії, в першій мірі — міста півд.сходу. В положеному далеко від джерел енергії й позбавленому підстав для індустріялізації лісостепу міста ростуть слабо, а цілий ряд дрібних і середніх торговельно-хліборобських міст свою людність навіть тратить.

Ще яскравіше виступлять ці зміни на карті 23_3, що зясовує зміни в урбанізації. Поступ урбанізації помітний тоді, коли відсоток міської людности більшає, себто приріст міської людности вищий від приросту сільської. Узагалі Україна на цій карті ділиться доволі виразно на більшу — півн.-західню, без поступу урбанізації, й меншу — півд.-східню з поступом.

Зміна в стані міської людности в часі 1927—1932 зясована на карті 23_4. За територіяльну підставу обчислень узято ґрупи районів, що відповідають передвоєнним повітам. З неї видко, що процес урбанізації обхопив ті частини, де в часі пятілєтки розвинулася сильно промисловість, у першій мірі — важка. З того — великий приріст міст Донбасу і Дніпрового району, портів, звязаних із Донбасом (Маріюпіль, Таганріг, Ростов), Харкова (машинобудівництво), Ґрозного й Майкопу (нафта). Зате бачимо повний упадок міст середньої й північної України, які не мають підстав для розвитку важкої індустрії, в яких торговельне життя впало, а по містах західнього Правобережжя й Полісся не роблять жадних промислових інвестицій і ще із огляду на близкість кордону. Слабо зростає Київ.

На всіх картах є велика біла смуга в частині Донщини й Надволжанщини, які міст не мають.

Джерела:
Як до карт 7 і 22.

24. Зміни в стані людности в часі 1890—1932. в діяґрамах. — В. Кубійович.

Поодиноких фаз розвитку людности не можна зясувати на картах, можна це зробити лише на діяґрамах. Діяґрама подає 4 фази розвитку людности в У.С.Р.Р. і взаємні відносини між природним і дійсним приростом. У першій передвоєнній фазі виступав сильний природний приріст людности — і менший дійсний через еміґрацію до Азії, у другій воєнній — зменшення, у повоєнній до 1929. р. — сильний природний і дійсний приріст, накінець у добі пятілєтки приріст паде, а в 1932 виступає навіть зменшення населення.

Зміни населення більших міст подає діяґр. ч. 9 на кар. 24. Звертає на себе увагу упадок міст у часі голоду 1920—1923 (найбільше Одеса) й сильний приріст у часі пятілєтки промислових міст, накінець — загальмування приросту в 1933. р.

Зміни, які наступили в стані людности на У.С.Р.Р. в часі пятілєтки, зясовані подібно на картах 23 і 24. Через колєктивізацію село тратить людність, а зискує місто. Внаслідок голоду в 1932—33. р. наступило зменшення всієї людности.

Найважнішій галузі нашої господарки — сільському господарству, посвячено в Атлясі 17 таблиць.

Джерелом для опрацювання цього відділу Атлясу були хліборобські статистики поодиноких держав. На великі трудноші натрапляємо, збираючи матеріяли із С.С.Р.Р., бо вони порозпорошувані по різних видавництвах і дають матеріял лише за більшими адміністраційними одиницями, тимто треба було вдаватися до важкодоступних провінціональних видавництв. Нарешті зміна аґрарного устрою вплинула сильно на зміни в управі й годівлі, тимто треба було вибрати дбайливо матеріял із тих років, коли відносини були до деякої міри устаткувані й нормальні.

Карти мають кілька підвідділів. Перша ґрупа зясовує розміщення культур, всіх (карта 25), і найважнішої культури — ріллі (26) й лісу (39). На карті 27 подано розподіл засівної площіні 4 ґруп культур. На дальших картах подано розміщення поодиноких родів збіжжя (28—32), урожай жита (33) й забезпеку людности хлібом (34). Окрема карта (35) зясовує розміщення технічних культур. Годівлю домашніх тварин подає 11 картоґрам і діяґрами, а дві таблиці змальовують заліснення. Зміну відносин видко з діяґрам.

Джерела до III-го відділу:

I. С. С. Р. Р.

1. Главнѣйшія данныя поземельной статистики по обслѣдованію 1887 г., „Статистика Росс. Имперіи“ XXII, Ст. Петербург.

2. Урожай в Европейской и Азіятской Россіи — за роки 1905—1914, Ст. Петербург.

3. а) Погуберіяльные б) поуездные итоги всероссийской сельско-хозяйственной и поземельной переписи 1917 г. „Труд. Центр. Стат. Управа“, т. V. в. 1—2, Москва, 1921—2.

4. Свод урожайных сведений за годы 1883—1915. Центр. Стат. Управл., С.С.С.Р., Москва, 1928.

5. Пересічний урожай хлібів та картоплі на Україні з 1883 по 1915 рр., „Статистика України“, т. 22, Харків, 1927.

6. Урожай Украины за время войны и революции (1915—1919 р.) У.С.С.Р., „Центр. Стат. Упр.“ N. 41., Харков, 1924.

7. Урожай зернових хлебов и подсолнечника по районам и областям С.С.С.Р. в 1933 г. „Центр. Госуд. Ком. по определению урожайности при С.Н.К. Союза С.С.Р.“, Москва, 1934.

8. Посевные площади С.С.С.Р., Итоги учета посевных площадей летом 1935 г. Вып. I-II. Центр. Упр. Нар. — хозяйственного Учета Госплана С.С.С.Р., Отдел Учета сельского хозяйства, Москва, 1936.

9. Статистический справочник С.С.С.Р., 1927, 1928., Москва.

10. Социалистическое Строительство С.С.С.Р. „Статистический ежегодник Ц.У.Н.Х.У.“ Госплана С.С.С.Р. а) 1934, б) 1935, Москва.

11. Сільсько-господарча статистика. „Статистика України“, сер. II. т. 159, 160, 191, Харків, 1926—29.

12. Україна, статистичний щорічник 4 томи, 1925, 1927, 1928, 1929, Харків.

13. Народне господарство У.С.С.Р. „Статистичний довідник Управління Нар. Госп. Обліку У.С.Р.Р.“, Київ, 1935.

14. У.С.Р.Р. в цифрах, „Статистичний довідник. Упр. Нар. Госп. Обліку У.С.Р.Р.“ Київ, 1936.

15. Статистика поодиноких округ У.С.Р.Р., 41 випусків, Харків, 1925—26.

16. Народное хозяйство Северного Кавказа, „Стат. Справочник“. Сев. Кавказское Краевое Упр. Нар.-Хоз. Учета, Ростов, 1932.

17. Центрально-Черноземная область. План. Комиссия. „Справочник Социал. строит. М.Ч.О. на 1932 г.“ Воронеж, 1932.

18. Статистическо-Экономический Атлас Крима, вип. I. Симферополь, 1922.

19. Нижнее Поволжие. „Соц.-економ. Справ. Книга“ под. ред. Самсонова, Ефремова, Мартинова и Краевского, Сталинград, 1934.

20. Проф. А. Смоліч, Сельськагаспадарчня раіни Беларусскае С.С.Р. у 1927—1928 г. Беларускій Нав. Дасл. Інст. Сельскае і леснае гаспадаркі т. XXXV, вип. 16, Менск, 1930.

II. Польща.

21. Zasiewy i zbiory a) w r. 1925/6 Kwartalnik Statystyczny r. 1927 t. IV z. 1; b) w r. 1926/7 Kw. St. 1928 t. V z. 1; c) w r. 1927/8 t. VI z. 2; d) w r. 1928/9 Kw. St. 1930 t. VII z. 1; e) w r. 1929/30 Kw. St. 1931 t. VIII z. 2. Warszawa.

22. Statystyka rolnicza a) 1930/31 Statystyka Polski, serja B. z. 1; b) 1931/2 St. P., serja B. z. 10; c) 1933 St. P., serja C z. 8; d) 1934 St. P. s. C. z. 24; e) 1935. St. P. s. C. z 39 — A, 39 — B., Warszawa.

23. Inwentarz żywy. Spis koni, bydla rogatego, trzody chlewnej i owiec w r. 1927, „Kwartalnik Stat.“, 1928 t. V z. 2, Warszawa.

24. Wyniki rejestracji zwierząt gospodarskich w r. 1929, Kw. Stat., 1930 t. VII, z. 1., Warszawa.

III. Румунія.

25. Statistica agricolă pe anul 1926, partea I, II, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, Ministeriul Agriculturii si dominiilor, Bucureşti.

IV. Чехословаччина.

26. Zprávy Statního Úřadu Stat. Rep. Českosl., Praha.

27. Československá Statistika, řada XII, Praha.

Розподіл землі за родами землеволодіння на українських землях у С.С.Р.Р.

Розподіл землі за родами землеволодіння на українських землях у С.С.Р.Р., та поступ колективізації зясовано в поміщених нижче діяґрамах:

Розподіл засівної площіні на категоріями господарств у проц. (1935 р.)

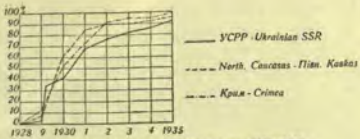

Колективізація засівної площині у проц. (1928—1935).

25. Розміщення культур. 26. Рілля. — В. Кубійович.

Карта 25. зясовує розміщення ростинного краєвиду, зміненого рукою людини, себто — краєвиду культурного. На карті цій зазначено докладно ліс там, де він виступає, а орну землю (ріллю) та сінокоси з пасовиськами зазначено 8-ма барвами, залежно від взаїмної пропорції цих двох культур до себе; невжитки розміщені так, що з них можна пізнати, який відсоток творять вони в порівнянні з цілою площінню. Найважнішій культурі, а саме ріллі — присвячено окрему карту, де подано відсоток, який творить рілля в порівнянні з усією площінню. Подібно зясовано розміщення лісу. Територіяльною підставою обрахунків були райони й повіти.

Джерела до розміщення культур є дуже нерівної вартости. Розміщення лісів на карті 25. подано на підставі топографічних карт. Розміщення поодиноких культур у Польщі, Румунії, Чехословаччині й Угорщині — на підставі нових хліборобських статистик, при чому за територіяльну підставу взято повіти. Матеріял для С.С.Р.Р. дуже нерівномірний. Відсоток ріллі, сінокосів і пасовиськ (до ріллі вчислено й землю під садиби) зясований в У. С. Р. Р. на підставі сільсько-господарської статистики з 1927. р., в инших частинах С. С. Р. Р. — на підставі довідників поодиноких областей (джерела 16-20 до карт. 24) для частини західньої области — на підставі не дуже докладних і частинно перестарілих матеріялів (1, 3). Розміщення невжитків подано переважно ще на підставі сільського перепису з 1887. р. Матеріял, як видко, частинно перестарілий і нерівномірний, але єдиний, і загальна картина, яку бачимо на мапах, вірна.

На розміщення культур у першій мірі впливають природні умови, а саме — ґрунти і звязана з ними рістня, підсоння, передусім атмосферичні опади, морфольоґія й висота поземелля та історія осель. У звязку з природними умовами зовсім инше розміщення культур у північній Україні, де багато лісів, більше, ніж у всіх инших частинах України сінокосів і пасовиськ, а менше ріллі. Ще менше ріллі, а більше лісів у горах. Зате всі инші частини українських земель це — хліборобський степ, який творить на величезних просторах понад 80% усієї площіні. З віками український селянин поширював рільну площінь, вирубуючи ліси й заорюючи степи, і тепер степи мають ледви мінімальний відсоток незаораних пасовиськ. Щойно на кордоні України, в сухих степах Надкаспійщини, меншає нагло відсоток ріллі на користь пасовиськ. Звертаємо увагу на нагальну зміну культур на найважнішій фізіографічній ґрянищі України, — на погрониччі лісу й лісостепу. Вплив природних умов на розміщення культур видко у збільшенні заліснення і зменшенні відсотка ріллі в областях, потятих сильно ерозією (високі береги Дніпра, Дінця, Волги, Розточчя), великий відсоток невжитків на Херсонщині, на лівому березі Дніпра, недалеко від його устя. є звязаний з тамошніми пісками, стислий звязок розміщення культур з морфольоґією видко на Волині й т. ин.

Україна, не цілість, має завдяки своїй рівнинности та степовости, найвищий відсоток ріллі з усіх більших країн Европи. Доповнюємо наші пояснення діяґрамами (карта 41).

На бічній карті, долученій до карти розміщення ріллі, подано розміщення тієї частини ріллі, яка не занята під засів. На степах Каспійщини, частинно вже й на Півн. Кавказі й на Надволжанщині, ведуть іще й досі переліжну систему ґаздівства, тимто там лише дрібна частина ріллі засіяна. В переважній частині українських земель є трипілля й чотиропілля, тимто тут $^1/_4$—$^1/_3$ ріллі відпочиває. Щойно на заході панує плодозміна, і майже вся рілля занята під засіви. В горах і на Поліссі, у звязку з природними умовами, відсоток незасіяної хліборобської площіні зростає. Згодом переходять скрізь до кращих форм сівозміну і збільшують засівну площінь.

Джерела:

Як до III. відділу — ч. 1, 3, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 25, 27.

27. Розподіл засівної площіні. — В. Кубійович.

Засівну площінь розподілено на 4 ґрупи культур, а саме: 1) збіжеві культури, 2) технічні, 3) кормові, 4) инші їстивні ростини, і подано розміщення кожної з цих ґруп культур у порівнянні з цілою засівною площінню. Джерела з одного часу й рівномірні (1935. рік). За територіяльну підставу в краях поза межами С. С. Р. Р. взято адміністрацийні одиниці вищого ряду (воєвідства, краї).

Технічні культури виступають слабо на заході, найсильніше ж на сході й на південному сході, де гарно вдається соняшник. Кормові ростини (сіяні трави, буряки для худоби, тощо) появляються найсильніше на заході й на північному заході в околицях плодозміну й інтензивної годівлі домашніх звірят, найменше їх — на сході, де є й екстензивна годівля й багато пасо-

виськ. Їстивні ростини (картопля, бобові ростини, городовина, гарбузи, тощо) виступають найсильніше на півночі й на заході, де багато садять картоплі. Збіжжя займає 60—95% усієї засівної площіні, найменше — на заході, найбільше — на півдні й на сході, де панує однобічна зернова господарка.

В розподілі культур наступили сильні переміни на території С.С.Р.Р. в напрямі зменшення участи зернових культур, а збільшення инших, найсильніше кормових. Це стоїть у звязку зі спробами переходу до плодозмінної системи, де місце пару займають кормові ростини.

Розподіл засівної площіні поодиноких областей українських земель видко з діяґрам.

В С.С.Р.Р. він різний у різних рядах землеволодіння, як це видко з поміщеної тут діяґрами.

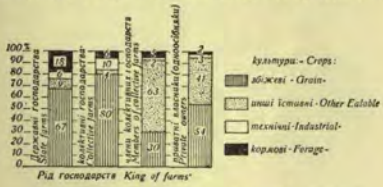

Розподіл засівної площіні У.С.Р.Р. за культурами й катеґоріями господарств у проц. (1935 р.).

Джерела:

Як до III. відділу — ч. 8, 22, 25, 26.

28—32. Розміщення збіжжя. — В. Кубійович.

На 4 картах із мірилом 1:5,000.000 подано розміщення головних родів збіжжя: пшениці, жита, ячменю й вівса, на дрібних картах із мірилом 1:10.000.000 — зясовано розміщення кукурудзи, гречки, проса й картоплі. Розміщення поодиноких родів збіжжя подано в відношенні до всієї збіжевої площіні, бо лише такий подрібний матеріял маємо для С. С. Р. Р. (7). Числа походять із 1933. р., підставовою територіяльною одиницею є в С.С.Р.Р. — райони, за межами С.С.Р.Р. — повіти.

На розміщення поодиноких родів збіжжя впливають головно природні умови (ґрунти, підсоння), в дальшій мірі — инша ґрупа чинників, як: ринкові умови, всякі звички населення споживати деякі роди збіжжя, тощо. Найкраще видко вплив природних умов на розміщення жита і пшениці. Обидві карти (28. і 29.) виявляють майже протилежну картину: жито зосереджується в околиці леднякових ґрунтів і багатих атмосферичних опадів, пшениця — на півдні, в степах, а посередня смуга лісостепу є країною, де виступають один побіч одного обидва роди збіжжя. Гряниця між лісовою й лісостеповою Україною виступає на обох картах дуже виразно, зокрема на захід від Дніпра. Острови гірших ґрунтів це водночас острови жита, н. пр., пісковаті кітловини над Вислою, Сяном та Бугом, Мале Полісся, долина Дніпра на південь від Києва, пісковаті околиці над долішнім Дніпром біля Олешок, тощо. З бічної карти 28. бачимо розподіл пшениці на озиму й яру; на це впливає глибина снігового покрівця й температура зими.

Ячмінь зосереджений на півдні. Він є там не лише крупяним збіжжям, а й кормовим для худоби, заступає овес, якого немає на півдні; овес виступає головно на півночі; головним родом збіжжя стає він у Карпатах, з вийнятком Гуцульщини, де головним родом збіжжя є кукурудза.

Кукурудза появляється лише на півдні. Звертаємо увагу, що кукурудза найбільше з усіх родів збіжжя поширилася по війні. Гречка є головно збіжжям північної смуги (найбільше в Чернигівщині). Просо видержує легко сухе літо, тимто його сіють найбільш на сході.

Культура картоплі виступає скрізь, але сильніше в областях плодозміну, на заході, де вона є головним засобом поживи для перенаселеного там села. Найбільші відсотки творить картопля в неродючих околицях (Карпати, Полісся), де, через свою невибагливість, вона зискує перевагу над иншими ростинами.

Розподіл засівної площіні за поодинокими культурами улягає в С.С.Р.Р. доволі сильним змінам з року на рік, і то у звязку зі зміною господарської політики, як реакція селянина на аґрарні реформи, але також з огляду на неврожаї, спричинені головно посухою. У звязку зі зменшенням експорту збіжжя зменшилася сильно засівна площінь ячменю, призначеного найбільш із усіх родів збіжжя на експорт, наступило невелике зниження засівів жита, а збільшення пшениці, при чому помітний сильний пересув від ярої до озимої пшениці. Сильно зросла культура ростин, що маловибагливі й видержливі на посуху, вимагають мало зерна на засів, а саме — проса й кукурудзи. Зросла й культура картоплі, кормових і промислових ростин.

Ці зміни й розподіл засівної площіні в поодиноких частинах — зясовані в діяґрамах (карта 41).

Джерела:

Як до III. відділу — ч. 7, 22, 25, 26.

33. Пересічний річний урожай жита. — В. Кубійович.

Карта подає збір жита в сотнарах із одного гектара за час 1905—1914. рр. Збір инших родів збіжжя з 1 гектара подібний. Ми подали збори жита, бо лише жито появляється в усіх без вийнятку повітах на Україні, та ще й тому, що другий важний рід збіжжя — пшениця, ді-

литься на озиму й яру, а видатність кожного з тих двох родів збіжжя — різна. За підставу обчислень у С.С.Р.Р. взято передвоєнні числа (1905—1914), бо їх подають за дрібними адміністраційними одиницями, а саме за повітами, а повоєнні лише — за великими і — це ще гірше — з причини частих змін адміністративного поділу — майже що року за иншими. Урожай для країв поза межами С.С.Р.Р. обчислено як пересічну з повоєнних років 1928—1933. Тому, що збори жита по війні не різняться поважніше від передвоєнних, можна було так зробити.

Висота врожаю улягає сильним змінам у напрямі із півночі на південь. На неї впливають передовсім природні умови. Найвищі збори є в лісостеповій смузі (чорнозем, вогкість), де збирають переважно 10—12 сотнарів з 1 га. Вміру, як відсувається на північ і південь, урожайність меншає — на півночі через не дуже родючі ґрунти, на півдні — через невелику вогкість, так що в посушливому Поволжі врожайність рівняється ледви 2—4 сотнарам із 1 га.

Другорядне значіння мають инші впливи, а саме — так часто зазначувані впливи хліборобської культури. Виразно видно, що в поясі лісостепу серед таких самих природних умов така сама врожайність коло Кракова, Львова, Києва й Сумів! Гряниць національних на карті не видко. Коли над Бугом, на українсько-польській національній гряниці, нагло меншає родючість, то причиною цього є рівночасна нагальна зміна природних умов — це перехід від сухого Підляшшя до багнистого Полісся.

У діяґрамах зясовано врожайність у різних околицях краю і зміну врожайности. Звертає увагу сильне хитання врожайности — воно зокрема сильне у степовій смузі — з огляду на посуху, що тут ізчаста повторяється.

Джерела:

Як до карти 24 ч. 2, 4, 5, 6, 9, 10, 12, 14, 21, 22, 25, 26, 27.

34. Забезпека населення збіжжям і картоплею. — В. Кубійович.

Карта має показати забезпеку населення збіжжям і картоплею, і то так, що вказує, кілько кґ. збіжжя й картоплі припадає річно на одного мешканця; картоплю перечислено на збіжжя за відсотком муки (100 кг. картоплі = 28 кг. збіжжя). Пересічна продукція обчислена для того самого часу й на підставі тих самих джерел, що врожай жита (карта 23.), стан населення 1930—1931. р.

Забезпека мешканців збіжжям тим більша, чим більше орної землі, збіжевих культур і картоплі, чим більша врожайність і чим менша густота населення.

Густа людність у смузі лісостепу має лише середню забезпеку хлібом, тимто ця смуга має лише слабі лишки збіжжя; північ, а ще більше гори — мають іще слабшу забезпеку, і людність мусить уже спроваджувати збіжжя. Найсильніше забезпечена людність збіжжям на степах і на Підкавказзі; завдяки великому відсоткові збіжевих культур, у порівнянні з усією площинню, і слабій густоті людности — ця частина України єдина, що має постійно сильні збіжеві надвишки.

Джерела, як у карті 33.

Загальний збір збіжжя й картоплі.

Загальний збір поодиноких родів збіжжя й картоплі в різних краях та уділ українських земель у світовій продукції зясований у трьох діяґрамах, поміщених на цій і наступній стороні.

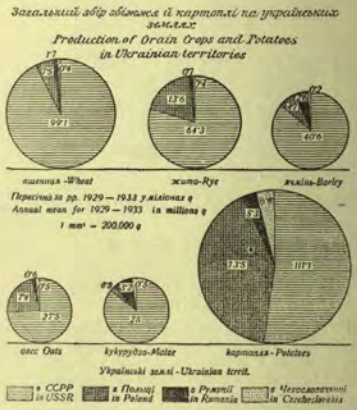

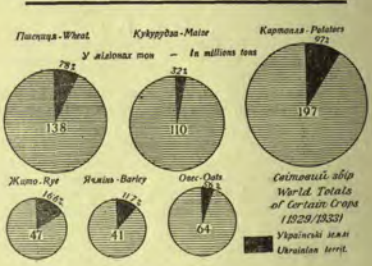

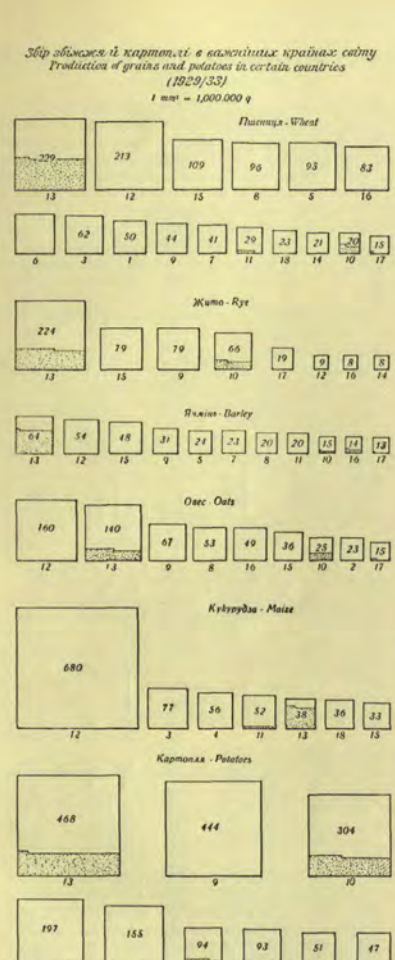

35. Технічні культури. — В. Кубійович.

На 5 картах з мірилом 1:15,000.000 подано розміщення найважніших технічних культур. Розміщення льону, конопель, цукрового буряка й соняшника зясовано в відсотках усієї засівної площіни, за станом із 1929—1933. р., і тут територіяльною підставою обчислень є одиниці вищого ряду; розміщення бавовни подано в абсолютний спосіб, при помочі сиґнатур, докладно там, де вона виступає.

Льон і коноплі мають свій осередок у лісовій смузі, соняшник — на південному сході, цукровий буряк — у смузі лісостепу, головно на Правобережжі. В порівняні з передвоєнними часами бачимо сильний розвиток усіх вичислених промислових ростин. Найбільше значіння має культура цукрового буряка, його засівна площінь у межах У. С. Р. Р. творить 69% всієї бурякової площіни в С. С. Р. Р. Плекати бавовну почали останніми роками в трьох областях над Чорним і Озівським морем. Звертає на себе увагу дуже слаба врожайність бавовни на Україні та сильне хитання цієї врожайности.

Джерела:
Як до III. відділу — ч. 7, 22, 25, 26.

36—38. Домашні тварини. — В. Кубійович.

Годівлі домашніх тварин присвячено 13 карт і діяґрам; 8 карт подає розміщення чотирьох головних родів домашніх тварин. Одна карта зясовує забезпеку населення молочними коровами, дві — розподіл худоби на корови й воли.

Стан змальований із 1927—8. року, себто зперед пятілєтки. Правда, знаємо числа тварин із останніх років, але ми вмисне взяли старі числа, які подають нормальні відносини, — колєктивізація ж спричинила повний упадок годівлі худоби. За територіяльну одиницю для обчислень правлять адміністр. одиниці вищого ряду.

Розміщення тварин — з вийнятком овець, — у відношенні до вжиткової площіни так узагалі подібне до розміщення людности, тимто в міру згущення людности виступає тенденція і збільшувати число тварин, щоб забезпека не впала. Найсильніша забезпека худобою виступає у двох смугах: 1) на Поліссі, що має недостаток збіжжя, але багато природних трав і кормових ростин, і де плекання худоби інтенсивніше, 2) на південному сході, де ще багато природних пасовиськ, і ще більше перелогів. Зате Правобережжя й Лівобережжя особливо слабо забезпечене худобою. Звертає на себе увагу сильна поява коней у смугах надвишок збіжжя (степи), інтенсивне плекання свиней на півночі й на заході. Характеристичне є розміщення овець, які появляються лише у трьох районах: у північному, поліському (багато трав), в околиці пустинних степів на півд.-

сході і в горах, та в цілій Румунії (балканський тип годівлі).

На карті 38. зясовано, чи рогату худобу плекають більше для молочної, чи мясної господарки; области, де зокрема багато волів, це — ті райони, де вживають волів до роботи, і де вони частинно заступають коні (Закарпаття, Донеччина).

З діяґрами видко зміни, які наступили в стані худоби з причини колєктивізації на У.С.Р.Р. й на Півн. Кавказі. Селянин, примушений до колєктивізації, вирізав худобу, і кількість тварин за пару років упала до 20—60% давнього стану. Таким чином забезпека людности худобою стала одною з найнижчих в Европі.

Останніми роками стан худоби трохи піднісся — бо дозволено плекати тварини поодиноким членам колєктивів та поведено інтенсивну годівлю в тих державних господарствах (совхози), що їх призначено для годівлі, зокрема скоро відбудовано число свиней. Зате забезпека рогатою худобою далі залишається нижча від европейського рівня, і ще більше впало число коней, які заступлено частинно тракторами. Число тварин в різних країнах і на наших землях видко з нижчепоміщених діяґрам:

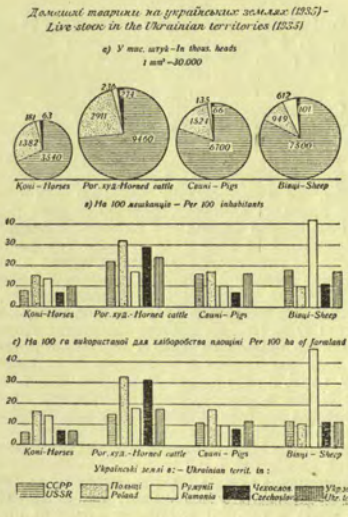

Домашні тварини у різних країнах.

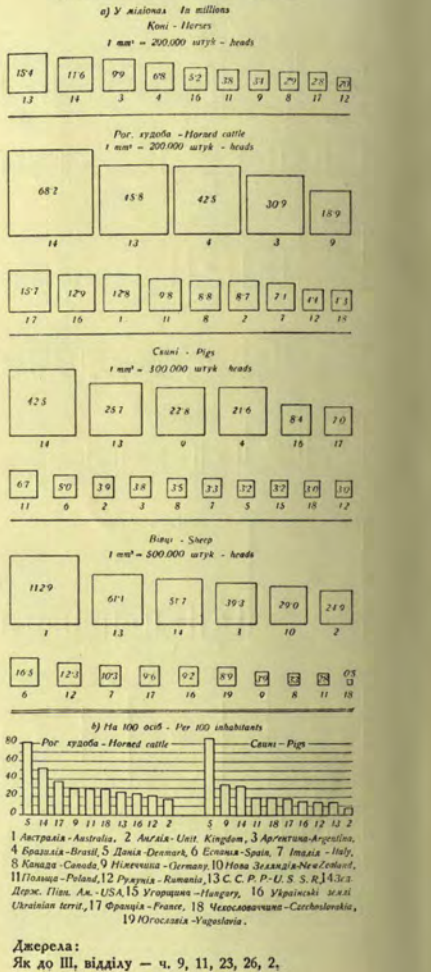

Джерела:
Як до III, відділу — ч. 9, 11, 23, 26, 2.

39—40. Заліснення. — І. Іваницький, В. Кубійович*).

Географічні передумови — підсоння і ґрунт, разом із орографічними особливостями окремих частин українських земель, — визначають основні моменти розташування й поширу лісів на Україні, їх фльористичний склад та їх типи, як також і можливости й характер лісово-господарської продукції. Але з другого боку, природні краєвиди України з віками з різних причин значно змінилися, й первісні лісові простори в багатьох частинах України перетворилися на сільсько-господарські й інші земельні вжитки. Під впливом двох зазначених чинників — одного у своїй суті більш-менш постійного (природи) та другого — змінного (людських потреб) — створився сучасний стан заліснення України та характер самих лісів.

Карта заліснення виказує найбільшу лісистість для гірських і поліського району. Це цілком відповідає сприятливим лісоростинним умовам цих районів — з одного боку, та меншій придатности, а місцями й цілковитій непридатности їх під сільсько-господарський вжиток. А загалом заліснення українських земель виразно меншає в напрямах із заходу та з північного заходу на схід та південь — рівнобіжно до зміни природних кліматичних, ґрунтових і орографічних умов.

Карта заліснення опрацьована на підставі трохи нерівномірного й перестарілого матеріялу, а саме — на підставі чисел із 1913. р., опублікованих лісовим департаментом для земель у С. С. Р. Р. з вийнятком Півн. Кавказу, для якого взято числа зі статистичного провідника „Народное Хозяйство Сев. Кавказа", бо чисел із 1913. р. немає. Для инших держав числа найновіші. Територіяльною підставою обрахунків є повіти (на Кавказі райони).

Діяґрами виказують теж на розподіл площіней поміж окремими лісовими породами. На цілій території українських земель переважають листкові ліси (59%), поміж ними найбільше припадає на дубові (27%), на бук припадає 9%, а на різні листкові 23%. Із чатинних найбільше поширена сосна (27%), на смереку припадає 6%, та на різні чатинні (із смерекою) — 8%. Таким чином на Україні взагалі панують дубово-соснові ліси, і це зосібна характеризує Наддніпрянщину. Але на инших територіях переважають і инші породи, — в Галичині смерека й сосна, на західній Волині й Поліссі — сосна, на Закарпатті — бук і инші.

*) Карту 39. і діяґраму заліснення опрацювали спільно обидва автори: заліснення в У. С. Р. Р. — І. Іваницький, забезпеку людности лісом і зміни заліснення — В. Кубійович.

Докладніші відомости про ліси У.С.Р.Р. подає діяґрама 40_2. Тут звертає на себе увагу: 1) дуже великий відсоток незаліснених вирубів та галявин (22%) і 2) більше ніж удвоє великий відсоток молодняків (45% до всієї площіні, що творить 57% до площіней, укритих лісом). І те і друге вказує на виснаження деревних запасів і на негосподарність у лісах У.С.Р.Р.; про це свідчить теж малий відсоток високопневих деревостанів. На цілковиту недостатність власної лісової продукції України та надмірність лісокористування вказують дані про потребу, деревний приріст і видатність із лісів України за останні роки.

З карти 40_1 видко забезпеку населення лісом, себто — кільку га припадає на одну людину. Відповідну забезпеку лісом має лише людність Полісся й гір, инша людність відчуває його недостаток. Звертаємо увагу на те, що в дійсности забезпека лісом навіть слабша, бо підставою наших обчислень є заліснення з р. 1914., а насправді від того часу наступило дальше обезліснення. Зате теперішній стан забезпеки людности лісом видко з діяґрами. Додаємо, що як норму забезпеки лісом уважається 0·3 га на людину.

Карта 40_3 подає зміну стану заліснення за останні 35—40 років. Карту споруджено, порівнявши теперішній стан заліснення зі станом з 1887. р. на території колишньої Росії, зі станом з 1895—7 на території колишньої Австро-Угорщини. За територіяльну підставу обчислень правили територіяльні одиниці вищого ряду. Хоч Україна є так слабо залісена, обезліснювання поступає далі, найбільше в лісовій смузі. Звертаємо увагу на брак сильнішого обезліснення в межах кол. Австро-Угорщини (охорона лісів). Заліснення степів дає великий ефект, але лише в відсотках, воно є мінімальне в абсолютних числах; можливо також, що це лише наслідок недокладних статистик. Прогресивне обезліснювання видко також з діяґрами, яка подає заліснення в межах У. С. Р. Р. за останніх 50 років; воно особливо сильне за останнє 20 ліття. Найбільші зміни в цьому напрямі виказує вкрита лісом площінь, себто фактично лісопродукційна, а не номінально лісова.

Джерела:

1. Ежегодник Лѣснаго Департамента 1913. II., Петроград, 1915.

2. Народное Хозяйство Северного Кавказа, „Стат. Справочник", Ростов, 1932.

3. Statystyka rolnicza 1933. Stat. Polski, serja 3. z. 8. Warszawa, 1934.

4. Statistica agricolă pe anul 1932. Min. Agriculturii şi dominiilor, Bucureşti, 1933.

5. Орлов М., Лесная книжка, Ленинград, 1922.

6. Лісове господарство та лісова промисловість України, Харків, 1932.

7. Новак А., Забезпечення України на ліс та її лісистість, „Укр. Лісовик", 1927, XI–XII, Харків.
8. Стат. Временник Российской Имперіи С. III в. 4. Розпредѣленіе земель по угодіям в Евр. Россіи за 1881 г. С. Петербургъ, 1884.
9. Gemeindelexikon der im Reichsrate vert. Königreiche u. Länder, XII Galizien, XIII Bukowina, Wien, 1907.
10. A magyar Korona országainak mezögazda statistikai. Elsö rész. Mag. Közl. uj folyam XV K, Budapest, 1897.

IV. ВІДДІЛ. ІНШІ ГАЛУЗІ ГОСПОДАРКИ.

42. Корисні копалини. — С. Пастернак.

На мапі зазначені передусім ті поклади корисних копалин, які мають промислову вартість. Крім цього, подано теж мало досліджені, що до яких ми не маємо певности, чи виплатиться їх добувати.

Площею зазначені великі, розлогі поклади (як камяне вугілля, манґанова руда в Нікополі та инші), або групи дрібніших, густо порозкиданих покладів (н. п., нафти). В инших випадках ужито умовних знаків.

Камяне вугілля й антрацит. Найбільші поклади — в Донбасі. Запас до — глибини 1500 м. під рівень моря, до яких 70.5 міліярдів тон. При цьому обчислені лише верстви, грубші за 0.5 м. Добич у 1934 р. 61.4 міл. тон, себто 66.7% цілої продукції С.С.Р.Р. У світовому господарстві продукція Донбасу стоїть на 4. місці.

Буре вугілля, з огляду на величезні запаси камяного вугілля, має далеко менше значіння, головно місцеве. Поклади мало досліджені. В 1933. р. добуто яких 106 тис. тон.

Торф. Торфовища дуже поширені, але найбільші — на Поліссі.

	Поверхня торфовищ у гектарах	Запас повітряно-сухого торфу в міл. тон
в У.С.Р.Р.	415.000[1])	1153[1])
на українських землях у Польщі	640.000[2])	800[2])

Торфовища мало досліджені, використовувані в малих розмірах. Можуть мати велике значіння як дешеве паливо для промислових закладів (електрівень). В р. 1933. добуто 685 тис. тон.

Ропа виступає в трьох районах: Грозний, Майкоп і Сх. Галичина. Продукція українських земель є на 8. місці між державами світу. Величину продукції та її розвиток видко з діяґрам на карті 53.

Залізна руда виступає в Кривому Розі (запас 1.143 міл. тон — ґематит з 60—62% Fe) і на Керчі (запас 2.726 міл. тон — ліміоніт з 35—45% Fe). Крім цього, залізні кварцити (33% Fe, запас 15.000 міл. тон) та багняні руди, запаси яких не обчислені. Добувають руду у Кривому Розі та в незначній кількости на Керчі. Величину продукції й становище України у світовій продукції видко з діяґрам на карті 53.

Манґанова руда. Родовища: Нікопільське (запас 395 міл. тон), Хощеватське (8·7), Лабинське на Кавказі (37·8); инші родовища мають мале значіння. Добувають лише в Нікополі, де в 1933. р. добули 1021 тис. тон. Між країнами світу стоїть продукція України на 1. місці.

Кухонна сіль. Запаси величезні. Покищо незнані докладно, але їх обчисляють на міліярди тон (крім осадової морської соли).

Продукція:			
У.С.Р.Р.	1.216·3	тис. тон	(1933. р.)
Сх. Галичина	37·3	„	(1932. р.)
Закарпаття	28·0	„	„
Крим	119·2	„	(1933. р.)
Басарабія	40·0	„	„

Потасові солі. Поодинокі поклади в Галичині на Підкарпатті. Запаси — яких 450 міл. тон. Продукція 1933 — 299 тис. тон. Серед країн світу займає 3. місце.

Поклади каолінів та будівельного каміння дуже численні. Промислова вартість велика. З цього огляду Україна є теж самовистачальна.

Джерела:

1. Мапа корисних копалин України (складена укр. ґеольоґічним комітетом). 1 : 1,050.000. Київ, 1922.
2. Атлас промышленности С.С.С.Р. В. III, Полезные ископаемые, Изд. Президиума В.С.Н.Х. С.С.С.Р., Москва, 1932.
3. Mapa bogactw kopalnych Rzeczypospolitej Polskiej 1 : 750.000. red. Śt. Czarnocki, P. I. G., Warszawa, 1931 і пояснення до цієї карти.
4. Technická Prace v Zemi Podkarpatoruské 1919—1933, red. Ing. J. Musil, Užhorod, 1933.

43. Енерґетика. — В. Іванис.

На всіх українських землях за джерело енерґії досі править переважно хемічна енерґія твердого й рідкого палива. Ґідроенерґію ж, якою потенціяльно ці землі забезпечені ліпше від багатьох країн світу, використовувано до побудови Дніпрельстану дрібними, місцевого значіння владженнями, що становили разом коло 6% від загальної потужности. Після збудування Дніпрельстану ґідроенерґія в У.С.Р.Р. творить коло 40% загальної потужности. Переважлива частина енерґостацій У.С.Р.Р., земель у Польщі, Румунії й на Закарпатті споживає камяне вугілля, або

[1]) Дані „Інсторфу" (лише добре знані торфовища).
[2]) Воєв. Львів, Стан., Терноп., Поліське, Волинське (лише знані торфовища).

його відпади (штиб, дрібязок), на П. Кавказі — нафту, чи її деривати й деякі в Галичині — вугілля, нафту й земний ґаз.

Енергогосподарство українських земель у порівнянні з індустріяльно розвинутими країнами світу є значно відстале. Енергетично наймогутніша є Наддніпрянщина, але й вона, становлячи разом із Кримом та П. Кавказом 33,3% потужности й яких 30% виробу й споживання енергії цілого С.С.Р.Р., енергоозброєнням трохи перевищує Бельгію, майже дорівнює окремо Швайцарії, або Швеції й є слабіша 2,7 рази, ніж Італія, 3,2 рази, ніж Франція, 5,7 разів, ніж Англія, та 24 рази, ніж З.Д.П.А.

За основу ґрупування енергостацій за установленою потужністю прийнято на карті розподіл енергостацій у У.С.Р.Р. За джерелами енергії енергостації поділені на: гідроцентралі—блакитний колір; вугільні (до них віднесено і стації на відпадах та мішаного опалу-вугіллям, нафтою й ґазом) — чорний колір, і нафтові — зелений колір. Незалежно від джерела енергії всі районові стації означені колом із трикутником (зафарбованим); стації, що можуть постачати енергію й до мережі для загального користування, — колом із зафарбованим квадратом, а решта — зафарбованим колом.

44. Промисл. — В. Іванис.

Найважнішою промисловою частиною серед українських земель є Наддніпрянщина. За підставу для розвитку промисловости там править Донбас із його могутніми шарами камяного й антрацитового вугілля. Промисловість півн. Кавказу спирається, крім вугільних родовищ Донбасу, на нафтові запаси землі в Польщі — головно на нафтові запаси Галичини.

За розмірами основного капіталу в У.С.Р.Р. перше місце мала чорнометалюрґічна промисловість; за нею йшла камяновугільна й на 3. місці була цукрова. Ці три галузі розпоряджають приблизно половиною основного капіталу, а друга половина його припадає на инші галузі, серед яких найповажніша є машинобудівельна та хемічна. На Півн. Кавказі й у Галичині на 1. місці стоїть гірнича промисловість, а на другому ґрупи харчево-смакової промисловости.

Кримська А.С.Р.Р. має найбільш розвинуту металюрґічну, залізорудну промисловість і галузі харчево-смакової промисловости (зокрема тютюнової та консервової). Винницьку область характеризує велика цукрово- і взагалі харчева й хемічна промисловість. Дніпропетровська область зосереджує в собі важке, транспортове й с.-господарське машинобудівництво, чорну й кольорову металюрґію та хемічну промисловість. Донецька обл., »вугляне серце« України, є наймогутнішим центром чорної металюрґії, важкого, транспортового й с.-господарського машинобудівництва, кольорової металюрґії й хемічної промисловости. Київська обл. скупчує (головно в Києві) с.-господарську промисловість, особливо цукрову й уза галі харчеву, з досить інтенсивним останніми роками розвитком машинового будівництва, будівництва хемічної апаратури, та електротехнічного будівництва. Одеська обл., як великий с.-господарський осередок, має харчеву, консервову, шкіряну, частинно хемічну промисловість і господарське машино-будівництво. Харківську обл. характеризує велика промисловість із особливим розвитком машинобудівництва, зокрема: транспортового, с.-господарського, електротехнічного й частинно точного. Промисловість тут зосереджується головно в Харкові. Чернигівська область розпоряджає деревообрібною промисловістю та галузями харчево-смакової промисловости. Молдавську А.С.Р.Р. характеризує харчева промисловість та с.-господарське машинобудівництво. Озівсько-Чорноморський край має найбільш розвинуті такі промисловости: камяновугільну, нафтову, металюрґічну, харчево-смакові галузі (зокрема олійну), с.-господарського машинобудівництва й хемічну. Північно-Кавказький край характеризує нафтова, харчево-смакові галузі й хемічна промисловість. Галичина має розвинуту нафтову, харчево-смакову й деревообрібну промисловість. Півн. західні землі характеризує лісообрібна й харчево-смакова промисловість, подібно Буковину й Закарпаття.

Розміщення промислу видко з 4 карт у мірилі 1 : 10,000.000. продукцію з діяґрам на карті 51.

Джерела:

1. Социалистическое строительство, „Статистический ежегодник", 1934, 1935, Москва.
2. Проект второго пятилетнего плана развития народного хозяйства С.С.С.Р. (1933—1937), 1934, Москва.
3. План, Госплана, 1933, 1934, 1935, 1936, Москва.
4. Плановое хозяйство, 1933, 1934, 1935, 1936, Москва,
5. Мировое хозяйство и мировая политика, 1934, 1935, 1936, Москва.
6. Народно-хозяйственный план на 1934, 1935 г., Москва, 1934—5.
7. Народное хозяйство Северного Кавказа, Ростов, 1932.
8. Україна, „Стат. щорічник," 1929, Харків, 1929.
9. Petroleum, 1933—36.
10. Statystyka Przemysłowa 1933—4., „Stat. Polski," Warszawa, 1932—6.
11. La Roumanie économique, Bucureşti, 1931.
12. Mały rocznik Statystyczny, 1934—5-6, Warszawa.
13. Statistická Ročenka Republiky Československé 1934—5. Praha, 1935—6.
14. S. Korytko, Mapa informacyjna rozmieszczenia przemysłu w Polsce, 1933.

45. Заняття людности. — В. Кубійович.

Карта подає розміщення найважніших двох занять, а саме — хліборобства і промисловости (разом із ремеслом). Для С.С.Р.Р. використано матеріял із перепису людности з 1926. р., для Польщі, Чехословаччини й Угорщини — обчислені

середні вартости між переписами з 1921. (20) і 1931. (30) р. Висліди перепису в Румунії не опубліковані. Картина, коли маємо на думці С.С.Р.Р., є перестаріла, бо дані ще зпереду пятилітки, але що індустріялізація сконцентрована в кількох місцях, то загальна картина не улягла більшим змінам, і лише в кількох промислових районах тепер відсоток промислової людности куди більший (див. діяґраму: Зміни промислового робітництва в С.С.Р.Р. 1929—1934 рр., карта 46). Матеріяли з Польщі, Чехословаччини, Угорщини опубліковані за повітами, з С.С.Р.Р. за районами й округами. Через те, що райони за малі територіяльні одиниці, а округи за великі, за територіяльну підставу карти вжито передвоєнні повіти, і для них обраховано обидва головні роди занять; подібно обчислено в карті 8.

Україна це хліборобська країна, де 80% людности хлібороби, а серед українців цей відсоток підноситься до 90%. В переважній частині українських земель сільським господарством займається 80—90%, промислом і ремеслом 5 - 10% усієї людности. Більший відсоток займається промислом, менший сільським господарством — лише в околицях більших міст, на заході (вже на межах української етноґрафічної території) та в степах, у першій мірі в Донбасі, на Криму й на Підкавказзі, які єдині з українських земель мають підставу для розвитку сильнішої індустрії через багатства джерел енергії, гірництва й корисне положення над морем. Навпаки, в Центрально-Чорноземній області стрічаємо великі простори, де майже вся (90—100%) людність живе із сільського господарства.

Розподіл населення за всіма родами занять видко з уміщеної побіч діяґрами. Звертаємо увагу на відмінну структуру щодо заняття української нації: складається вона майже виключно з хліборобів.

Джерела:

1. Всесоюзная перепись населения 1926 года, отдел II: занятия, т. XIX, XX, XXII, XXVII, XXX, Москва, 1929—1931.
2. Pierwszy Powsz. Spis Rzczp. Polskiej z dnia 30. IX. 1921. „Statystyka Polski", tomy: XIV—XIX, XXII—XXIII, XXVI—XXIX, Warszawa.
3. Висліди перепису з 1931. р. в „Wiadomości Statystyczne" 1934—36, Warszawa.
4. Висліди перепису з 1930 р. „Zprávy Státního Úřadu statistického Rep. Československ"., R. XIV—XV, Praha, 1933—4.

46. Праця*). — В. Садовський, В. Кубійович.

Карта 1. подає розміщення всього промислового робітництва у відсотках усієї людности, карта 2. зазначує сиґнатурами число робітників і рід їх праці. Обидві карти 1—2 з мірилом —

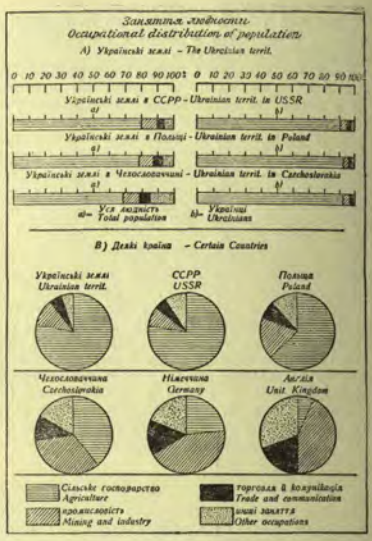

1 : 10,000.000; за територіяльну підставу обчислень правлять області, воєвідства і країни. Тому, що для С.С.Р.Р. маємо подрібні числа розміщення робітництва за поодинокими районами, даємо подрібну карту розміщення робітництва У. С. Р. Р. з мірилом — 1 : 5,000.000. Карти доповнюють діяґрами, з яких бачимо еволюцію числа робітників У.С.Р.Р. і зміну галузів праці в часі 1929. до 1935. рр. Беремо під увагу лише самостійне робітництво, себто—без рідні. За джерела правила статистика промислового робітництва в С.С.Р.Р. з 1935. р., в Польщі й Румунії — з 1934; в Чехословаччині й на Угорщині обчислення робітників пороблено за переписом людности з 1930. р.

Наслідком запізнення початку промислового розвитку українських земель питомий тягар промислового робітництва серед загалу людности — незначний. Робітництво на території українських земель розподілене дуже нерівномірно. Найбільші скупчення промислового робітництва дає район Донбасу й район поширу залізорудної й металюрґічної промисловости у степовій Україні. Розмірно більшу кількість промислового робітництва мають таксамо райони, які тяжать до таких міських осередків, якими є Харків, Київ, Одеса, Миколаїв, тощо.

*) Карту й діяґрами опрацювали спільно автори за вказівками В. Садовського, карту 3. опрацював В. Кубійович.

Але ці більші скупчення промислового робітництва творять лише нечисленні острови на території українських земель із їх дуже низьким пересічним відсотком промислового робітництва супроти загальної кількости людности. Кількість промислового робітництва на українських землях виявляє тенденцію до зросту, зокрема інтенсивний є цей зріст на українських землях у межах С.С.Р.Р.; зріст робітництва в У.С.Р.Р. видко з діяграми.

Розподіл промислового робітництва між окремі виробництва, наслідком політики індустріялізації, що її переводить совєтська влада на українських землях у межах С.С.Р.Р., набрала відмінних рис на українських землях у С.С.Р.Р. і на инших українських територіях. На українських землях у С.С.Р.Р. у теперішній час яких 40% промислового робітництва сконцентровано в різних галузях металюргічної промисловости; понад 25% промислового робітництва занято в камяновугільній промисловости; і камяновугільна й металюргічна промисловість сконцентровані на незначній частині української території, у згаданих вище районах Донбасу і Степової України. Найрівномірніш розподілені на українських землях у межах С.С.Р.Р. галузі харчевосмакової промисловости, на які припадає 12—14% промислового робітництва. Зате промислове робітництво українських земель поза межами С.С.Р.Р. є сконцентроване передусім у галузях харчевої промисловости і промисловости для обробу дерева; гірнича промисловість, власне добування нафти, розвинена в районі Дрогобича-Борислава, а обріб металів має більше значіння в районі львівського воєвідства. Зокрема треба піднести майже повну відсутність на українських землях текстильної індустрії, яка в инших країнах грає велику ролю. Є це наслідок господарської політики Росії, бо Україна має всі умови для розвитку цієї промисловости (джерела енергії, велика густота населення, догідне положення й сильний внутрішній ринок збуту).

Джерела:

1. Социалистическое строительство С.С.Р.. „Статист. ежегодник ЦУНХУ Госплана С.С.Р.", Москва, 1935.
2. У.С.Р.Р. в цифрах (Стат. довідник), Упр. Нар. Госп. Обліку, Київ, 1936.
3. Statystyka przemysłowa 1934, „Statystyka Polski", serja C z. 35, Warszawa, 1936.
4. Annuaire Statistique de la Roumanie 1935, Bucureşti, 1935.
5. Statistique minière de la Roumanie pour l'année 1933, Bucureşti, 1934.
6. Statistická Ročenka 1934, Praha, 1934.

47—50. Комунікація. — В. Кубійович.

4 карти і одна дрібна картограма подають низку проблем із обсягу комунікації. Перша карта зясовує розподіл головних родів шляхів. На карті віддалі від залізничих шляхів зазначено віддаль від залізничих шляхів кількома відтінками. Карта ця навчає, як забезпечена людність залізничими шляхами. Інтенсивність залізничого руху пізнаємо за числом особових поїздів, що ходять денно (в одному лише напрямі) на поодиноких відтинках. Карта 50. це — карта ізохрон Києва. Ізохрони Києва це — лінії, що сполучують місцевини, куди найшвидшими поїздами в тому самому часі можна дістатися з Києва. Така карта показує, яка є часова віддаль якої-небудь місцевини від столиці України. Накінець малесенька карта подає густоту залізничої мережі на 100 км.² площіні.

Густота залізничої мережі слаба, вона сильніша лише у двох областях, а саме — в Донбасі з господарських оглядів, і в тій частині західніх земель, що входили у склад Австро-Угорщини. Давні політичні кордони все ще видко на карті комунікації. Фреквенція поїздів, не вважаючи на слабу залізничу мережу, теж слаба: на нечисленних головних шляхах ходить 8—12 поїздів денно, на найчисленніших лініях у С.С.Р.Р. 1—2 поїзди денно, в Польщі й Румунії 2—4, в Чехословаччині 5—6. Є це деяким мірилом матеріяльної культури відповідних держав. З карти ізохрон виходить, що швидкість поїздів у С.С.Р.Р. низька. З карти інтенсивности залізничого руху й ізохрон видко, що найважніші лінії на українських землях у С.С.Р.Р. не ті, що лучать столицю України з иншими її містами, але ті, що лучать російський центр — Москву з окраїнами, головно з Донбасом, Чорним і Озівським морем і Кавказом. Централістична комунікаційна політика С.С.Р.Р. не дбає про сполуку Києва з иншими частинами України. Комунікаційні звязки між українськими землями, що лежать по обох боках політичного кордону, мінімальні: 6 залізничих ліній перетинає совєтсько-польську ґраницю на українській етнографічній території, але ледви на 3 із них відкрита комунікація. З 4 ліній, які лучать Басарабію з У.С.Р.Р., відкрито недавно залізничий рух на одній із них. На инших політичних кордонах, які перетинають українські землі, перерви в комунікації немає.

Джерела:

Офіціяльні розклади їзди з 1935. року.

51. Надвишки й недобори деяких продуктів. — В. Кубійович.

Статистика перевозу товарів у С. С. Р. Р. і в Польщі (в Чехословаччині й у Румунії такої статистики немає) подає для кожної залізничої стації привіз і вивіз деяких важніших продуктів. На підставі цих сирих матеріялів можна обчислити надвишку привозу над вивозом (або вивозу над привозом) деяких товарів у поодиноких адміністраційних одиницях. Ці матеріяли були

підставою конструкції наших карт. Надвишки збіжевих[1]) і тваринних продуктів подали ми на підставі опрацьованого вже чисельного матеріялу (дж. 1, 2), надвишки й недобори лісових продуктів зясовано на підставі сирих матеріялів. Надвишки й недобори продуктів подано для 1913. р. у ґрошах, для 1927/8 в кг. — в обох роках на одного мешканця. В обчисленнях С.С.Р.Р. уважено також річний і морський транспорт; у Польщі немає матеріялу до перевозу товарів водяними шляхами. Територіяльною одиницею є для 1927/8. року округи, ґубернії й воєвідства, а для карт з 1913. р. — передвоєнні повіти.

Карту надвишок і недоборів хлібних товарів треба порівняти з картою 10. (забезпеки людности хлібом). *І в 1913. і в 1927/8.* виступає лісова смуга, як недоборова, лісостеп має слабі збіжеві надвишки, і щойно степи й Північний Кавказ мають дуже великі надвишки. На західніх землях надвишку має Волинь і Тернопільщина, всі инші частини — недобір. Картина із 1927/8. і з 1913. року подібна. Лише у звязку з приростом населення в Донбасі збіжевий недобір Донбасу збільшився.

Карта надвишок і недоборів тваринних продуктів із 1913. р. виявляє монотонне обличчя. Сильніші надвишки має Кубанщина.

З карти перевозу лісових продуктів, видко, що лише Полісся й гірська смуга має сильні лісові надвишки, останні землі виказують недобір, який найсильніший у промислових околицях (Донбас), котрі є сильними відборцями дров.

Джерела:

1. География избытков и недостатков сельскохозяйственных продуктов, изд. 2., Москва, 1930.

2. St. Śliwa, Okręgi zbożowe Polski, „Statystyka Polski", W. 1932., Serja B., z. 2., Warszawa, 1932.

3. Материалы по статистике путей сообщения, „Нар. Ком. Путей Сооб. Центр. Отдел Учета"., Москва — численні томи.

4. Rocznik statystyki przewozu towarów na Polskich Kolejach Państwowych, Warszawa — численні томи.

52—53. Вивіз деяких продуктів. — В. Кубійович.

На підставі тієї самої статистики перевозу товарів опрацьовано вивіз за межі України деяких продуктів. І так, зясовано вивіз збіжевих продуктів із С.С.Р.Р. й Північного Кавказу, вивіз цукру, вугілля, залізної руди, чавуну та сталі з С.С.Р.Р. Вивіз зясовано коліщатами, що їх величина пропорціональна до вантажу вивезеного продукту, і що уміщені посередині поодиноких адміністративних областей С.С.Р.Р. Числа — з 1927/8 р., бо з пізніших покищо неопубліковані. Зміну цих відносин пізнати з діяґрам на карті 53. З названих карт видко величину українського експорту й напрям, куди він іде. Найширше розходиться український цукор, бо цього продукту в инших частинах С.С.Р.Р. мало; це єдиний продукт України, який іде в поважнішому числі на експорт до Азії.

Вивіз вугілля йде головно до промислових областей центральної й півн.-зах. Росії, до 10% вивозу йде поза межі С.С.Р.Р. морським шляхом. Чавун та сталь, витоплені головно в Донбасі, ідуть на вивіз, як сировини до тих частин С.С.Р.Р., де розвинене машинобудівництво (Озівсько-Чорноморський край, Сталінґрад, Ленінґрад, Брянщина, тощо). Залізна руда йде на вивіз до тих самих областей.

Хлібні продукти забезпечують населення Білоруси й Західньої Росії (головно Ленінґрад). 20% вивозу С.С.Р.Р. і 15% експорту Пів. Кавказу йшло морем поза межі С.С.Р.Р.

З діяґрам, поміщених на табл. 53, видко, що вивіз вугля дуже сильно збільшився в часі пятилєтки, у звязку зі збільшеною його добиччю. Вивіз руд, чавуну й сталі, який зовсім упав в 1918—22. р., тепер більший від передвоєнного. Вивіз цукру не улягав більшим змінам, вивіз збіжевих продуктів менший, ніж перед війною через трудноші збуту за межі С.С.Р.Р. Вивіз цукру, чавуну й сталі йшов перед війною й тепер головно до Росії, вивіз збіжевих продуктів тепер головно до Росії, перед війною головно за ґраниці Росії, вивіз вугілля перед війною лише до Росії, тепер поважний відсоток іде морською дорогою поза її межі. Звертаємо увагу, що вивіз збіжжя йде переважно без огляду на врожаї. В неврожайному році 1932/3. вивезено більше хлібних продуктів, ніж перше; наслідком цього був страшний голод на Україні, спричинений — як виразно видко — господарською політикою Совєтів.

На карті 53. уміщено також спробу зясувати торговельний білянс С.С.Р.Р. для передвоєнних часів за двома авторами: Кривченком й Копорським. З обох проб видко наглядно: 1) перевагу експорту над імпортом, себто високе біляисове сальдо України, 2) вивожено головно продукти хліборобські (збіжжя, муку, тваринні продукти) та цукор, у меншій мірі — продукти ґірництва й ґутництва, 3) імпортовано готові товари, головно мануфактуру, 4) експорт ішов і до Росії, і поза її межі, імпорт головно з С.С.Р.Р. Кольоніяльний характер України для Росії дуже виразний.

Джерела: Як до карти 51; крім цього:

1. Социалистическое Строительство С.С.С.Р. „Статистический Ежегодник, Ц.У.Н.Х.У. Госплана С.С.С.Р.", 1934, 1935, Москва.

2. Г. Кривченко, Збірник статистичних відомостей по народньому господарству України, Київ, 1919.

3. А. Копорський, Торговый баланс Украины в 1913 г., Харьков, 1923.

[1]) До збіжевих продуктів вчислено також борошно,

54—55. Адміністративна карта.—В. Кубійович, М. Кулицький.

Карта подає адміністративний поділ українських земель за станом із 1. IX. 1935. р. На карті зазначено лише розподіл на одиниці вищого ряду тому, що адміністративний поділ у С.С.Р.Р. на менші одиниці — райони — улягає раз-у-раз змінам.

С.С.Р.Р. ділиться тепер одноцільно на союзні республики, на области, а области на — райони. В деяких випадках утворено ще, з військових причин, чи з господарських оглядів, посередній ланцюг поміж областю й районом, а саме — округи. Округи входять у склад областей. Округи виступають на українських землях у С.С.Р.Р. в цілому прикордонному поясі на заході, Старобільська округа входить у склад Донецької области, і Північного Донсько-Озівсько-Чорноморського краю. Автономні національні области (А. О.) й менші автономічні республики (А.С.Р.Р.), н. пр., Німецька А.С.Р.Р., входять у склад областей, подібно, як округи. Ці области, що в їх складі находяться авт. области, або республіки, мають назву „Край".

Польща поділяється на воєвідства й на повіти, Чехословаччина — на краї й повіти, Румунія — лише на повіти, але ж у практиці (також в офіціяльній статистиці) вирізняється ще розподіл на великі складові одиниці (Буковина, Басарабія, Молдав'я, Семигород, тощо), тимто цей розподіл і зазначений на карті.

Адміністративний поділ самої української етнографічної території зазначений у вступній таблиці; тут подаємо пояснення чисел, уміщених на карті:

I=Винницька обл.: I_1=Шепетівська округа, I_2=Проскурівська окр., I_3=Камянецька окр.; II=Київська обл.: II_1=Коростенська окр., II_2=Звягельська окр.; III=Чернигівська обл.; IV=Харківська обл.; V=Авт. Молдавська С.Р.Р.; VI=Одеська обл.: VII=Дніпропетровська обл.; VIII=Донецька обл.: VIII_1=Старобільська окр.; IX=Західня обл.; X=Курська обл.; XI=Воронізька обл.; XII=Озівo-Чорноморський край: XII_1=Донецька окр., XII_2=Адигейська А. О.; XIII=Півн. Кавказький край.: XIII_1=Черкеська А. О., XIII_2=Карачаївська А. О.: XIII_3=Кабардино-Балкарська А. О., XIII_4 Чечено-Інгушська А. О., XIII_5=Дагестанська А. С. Р. Р.; XIV=Кримська А. С. Р. Р.; XV=Саратовська обл.: XV_1=Німців Поволжя А.С.Р.Р.; XVI=Сталінґрадська обл.: XVI_1=Калмицька А. О.; XVII=Казакська С. Р. Р.; XVIII=Семигород; XIX=Буковина; XX=Молдавія; XXI=Бассарабія; XXII=Добруджа; XXIII=Словаччина; XXIV=Підкарпатська Русь; XXV=Краківське воєв.; XXVI=Львівське воєв.; XXVII=Станиславівське воєв.; XXVIII=Тернопільське воєв.; XXIX=Келєцьке воєв; XXX=Люблинське воєв.; XXXI=Варшавське воєв.; XXXII=Білостоцьке воєв.; XXXIII=Волинське воєв.; XXXIV=Поліське воєв.; XXXV=Біларуська С.Р.Р.: XXXV_1=Мозирська окр., XXXV_2=Слуцька окр.

56. Українські землі за княжих часів (XI—XIII. в.) — Р. Зубик.

Є це споруда (конструкція) трьох карт українських князівств проф. Михайла Грушевського, поміщених у II. томі „Історії України-Руси", з деякими поправками та доповненнями. Західню границю галицького князівства проведено на основі студії проф. Мирона Кордуби про західнє погранічча, инші границі повиправлювано подекуди за границями пізніших адміністративних поділів. У смузі степів визначено приблизну сферу впливів сусідніх князівств, а над Чорним морем — їх торговельні оселі.

На карті поміщено місцевости, важні своїм історичним минулим, або пригранічним положенням у даній добі. Сусідні краї опрацьовано на основі відповідних карт польського історичного атлясу проф. Влад. Семковіча.

Карту доповнено сіткою важніших сухопутних і водяних доріг, відтвореною на основі джерельних даних і географічних умов. Визначено теж важніші провали в горах і броди на ріках, що їх згадують літописи.

Додаткову карту: Київська держава від пол. X. до пол. XI. в. уложено на основі даних у I. і II. томі „Історії України-Руси" М. Грушевського і його мапок, з тим, що, згідно з теперішніми поглядами на ролю рік у первісному поселенні, племена порозміщувано не по одній (як досі роблено), а по обох боках річок. На тій самій карті визначено місцевости, що виступають у X. та XI. віці, та важніші осередки державного життя на схід і північ від українських князівств.

На окремій карті поміщено „Околиці Києва (XI—XIII в.)", як вирізок з головної карти, та „Київ у X. і XI. в.", зладжену на основі мапки М. Грушевського та сучасного пляну Києва.

57. Українські землі в пол. XVII. в. — Р. Зубик.

Основою конструкції цієї карти є Зборівський договір із 1649. р., — що на його основі територія української держави Богдана Хмельницького мала обіймати київське, брацлавське й чернигівське воєвідство — та спис сотень і полків (опублікований проф. М. Грушевським у IX. томі „Історії України-Руси") з того самого року. Беручи під увагу давні адміністративні гряниці, ге-

оґрафічні моменти та розміщення козацьких сотень, відтворено гряниці полків та кордони держави, поширивши її на стародубський полк, приключений до держави Хмельницького вже по Зборівській умові. На Поділлі, де розташування сотень брацлавського полку перейшло західню гряницю давнього брацлавського воєвідства, — гряниця з Польщею біжить трохи на захід від давньої гряниці — річкою Лозовою.

Після відтворення території, занятої полками, виступила дуже виразно на півдні, в межах давнього київського воєвідства, територія „Запоріжжя“ як окрема одиниця у складі держави Хмельницького. Поширення території держави Хмельницького в пізніших роках панування Великого Гетьмана в північно-західньому й північному напрямку зазначено окремо на основі карт проф. Ів. Крипякевича (в Укр. Заг. Енцикльопедії, т. III.), але з уваженням давніх адміністративних гряниць.

Сусідні краї опрацьовано за мапкою проф. Семковіча: Польща в XVII. в.

На цій мапі поміщено столиці полків, більші міста та історичні місцевини від 1648. р. до кінця XVII. в. Шлях походу Б. Хмельницького 1648. р. та торговельні й татарські шляхи за В. Кордтом.

Додаткова карта: „Українські землі в часі Люблинської Унії (1569. р.)“ зроблена на основі мапки проф. Михайла Грушевського (IV. том Історії України-Руси) й відповідних мапок проф. Семковіча. Подано на ній адміністративний поділ українських земель під литовським і польським пануванням та зміну гряниці між польським королівством і вел. литовським князівством у 1569. р. Поміщено тут важніші адміністративні, торговельні й культурні осередки XIV—XVII. в. та історичні місцевости до 1648. р.

Додаткова карта: „Українські землі у XVIII. в.“ опрацьована на основі „Генеральної карти київської губернії“, оригінальної мапки з 1775. р., опублікованої в „Матеріялах до історії картоґрафії України“, виданих 1931. р. В. Кордтом. На ній уміщено місцевости, важні своїми подіями в XVII. віці, та поділ Гетьманщини — на полки, а Запоріжжя — на паланки.

Карта Дніпрових порогів зладжена за проф. М. Грушевським.

58. Україна 1914-1920. — І. Крипякевич.

Карта подає творення Української Держави серед воєнних подій 1914—1920. р.

І. Східня Україна. Початкова територія, на яку поширялася влада Української Центральної Ради й Генерального Секретаріяту, на основі умови з російським Тимчасовим Урядом із 16. липня 1917. р., обіймала губернії київську, волинську, подільську, полтавську й чернігівську, з вийнятком повітів мглинського, суразького, стародубського й новозибківського. Ці північні повіти Чернигівщини незабаром самі признали над собою українську владу. Коли влада Тимчасового Уряду впала, Центральна Рада 13. листопаду 1917. р. рішила поширити українську владу на инші губернії з українським населенням, а саме на — Херсонщину, Катеринославщину, Харківщину, Таврію на суходолі, частину Курщини та Вороніжчини. Законом із 29. листопаду рішено перевести вибори до Українських Установчих Зборів, між иншим, у повітах путивльському, грайворонському й новооскільському курської губернії, в пов. острогозькому, бірюцькому, валуйському та богучарському воронізької губернії та в пов. дніпровському, бердянському й мелітопільському таврійської губернії.

У берестейському мирі 9. лютого 1918. р. Українська Народня Республіка добула довоєнну гряницю між Росією й Австро-угорською монархією (Галичиною) й лінію Тарногород—Білгорай—Щебришин—Красностав—Пугачів—Радин—Межиріччя—Сарнаки—Мельник—Високе Литовське—Камянець Литовський—Пружани—Вигонівське Озеро.

Гетьманський уряд Української Держави поширив свою владу на західні землі (з вийнятком південної Холмщини) і прилучив на півночі повіти: пинський, мозирський і річицький минської губернії, та гомельський могилівської губ. На сході прилучено з курської губ. повіти путивльський, рильський, суджанський, грайворонський, білгородський, корочанський і новооскільський, із воронізької губ. — валуйський повіт.

У договорі з Донським Військом 8. серпня 1918. р. Україна задержала давню східню межу губерній катеринославської, харківської й воронізької.

Справи приєднання Криму як автономної країни, Басарабії й области Кубанського Війська розбирав гетьманський уряд, але не зреалізував їх (див. Д. Дорошенко — Історія України 1917—1923 рр., т. І. і ІІ., 1930—1932).

ІІ. Західня Україна. Державні межі Західньо-Української Народньої Республики означено основним законом із 13. листопаду 1918. р. Вони мали обіймати українські етноґрафічні частини Галичини (включно з Лемківщиною), Буковини й Закарпаття. Але закарпатські землі й Буковина тільки переходово були під українською владою, а в Галичині за західню смугу йшла збройна боротьба (див. М. Чубатий, Державний лад на західній области Укр. Нар. Республики, 1921.)

Додаткова карта: Лінії укр.-пол. перемиря, пропоновані Антантою 1919. р.

59. Письменність. — В. Кубійович.

На карті подано відсоток письменних серед населення, яке має 10 років і більше. Підставою

обчислень є райони — на У.С.Р.Р., Пінічному Кавказі, Криму й Білорусі, повіти — в усіх инших частинах С.С.Р.Р., та в Польщі й Чехословаччині. Для Румунії матеріялу немає. За джерело правив перепис людности з 1926. р. в С.С.Р.Р., у Польщі й у Чехословаччині обчислено посередині між 1921. і 1930 (1931). р., себто між двома датами переписів у цих країнах. У діяґрамах зясовано зміну ґрамотности в рр. 1897—1926, ґрамотність села і міста обох полів і звязок письменности з віком, нарешті — письменність у різних націй.

Наслідком слабої забезпеки школами письменність на землях, які належали перед війною до Росії, невелика. Давня політична ґряниця виступає на карті дуже виразно. Зокрема великий відсоток неписьменних у малих народів Кавказу й Надволжя та в областях тяжко доступних — через природні відносини (Полісся, Карпати). Найбільше письменних є в Галичині і в околицях більших міст.

Звертає на себе увагу сильний поступ письменности в часі поміж поодинокими переписами в усіх областях. Забезпека міської людности школами далеко краща, ніж сільської, тимто й більший відсоток письменних по містах. А що українці, здебільша, — сільська людність, то відсоток неписьменних у них більший, ніж у росіян, чи жидів.

Діяґрами до письменности вміщено на карті шкільництва.

Картина письменности, подана нами, є вже перестаріла, бо в міжчасі число неписьменних усюди, а спеціяльно в С.С.Р.Р., уялгло сильному зменшенню — та подана нами картина залишиться документом певного моменту.

Джерела:

Висліди перепису з 1926. р. в ССРР., з 1921 і 1931 в Польщі і 1921 і 1930 в Чехословаччині.

60. Шкільництво. — В. Кубійович.

На двох картах у мірилі 1:15,000.000 зясовано забезпеку людности школами в 1910/12. р. і 1930/34. р. так, що подано число учнів[1]) у % усієї людности. Величина цього відсотка залежить не лише від забезпеки людности школами, але також від числа дітей узагалі. Та різні частини наших земель не різняться дуже одна від одної відсотком дітей (див. карта 9), томуто відсоток учнів залежить головно від забезпеки людности школами.

Перед війною найкращу забезпеку школами мала людність під Австрією, зокрема на Буковині, під Росією кращу забезпеку мали области замешкані москалями, ніж українцями. По війні забезпека школами стала всюди далеко краща, найбільший поступ видко на Закарпатті, де про шкільництво не дбали зовсім мадяри, а де Чехословаччина завела густу мережу шкіл.

На двох дальших картах зясовано забезпеку укр. людности рідними школами перед війною й по війні. Подано тут відсоток, який творять діти, що вчаться в школі з українською викладовою мовою, до всіх дітей української національности. Відсоток цей вищий від 100, коли діти й неукраїнської національности вчаться в українських школах. Перед війною лише в Австрії мали українці майже повну забезпеку рідними школами, не було українських шкіл ні під Росією, ні під Угорщиною. По війні зовсім инша картина.

Зліквідовано зовсім українське шкільництво під Румунією, зате майже повну забезпеку українськими школами мають українські землі в Чехословаччині. Дуже сильно зменшилося число укр. шкіл у Галичині, на їх місце повстали школи польські і двомовні — польсько-українські. На землях у С.С.Р.Р. має забезпеку рідною школою лише українське населення в С.С.Р.Р., а майже не має його в Російській С.Ф.Р.Р. Та навіть в У.С.Р.Р. у погряничних східніх областях, головно в Донбасі, ходить великий відсоток української дітвори до російських шкіл. Зате національні меншини в С.С.Р.Р. добре забезпечені школами.

В діяґрамах подано також письменність населення.

Джерела:

1. Всесоюзная школьная перепись 15 дек. 1927 года. Том I-II. Гос. плановое хоз. изд. Москва, 1930.
2. Всесоюзний шкільний перепис 15/XII. 1927 р. 2 томи. „Статистика України" т. 194 і 199. Держ. Вид. Госп. України, Харків, 1930.
3. Статистический Ежегодник Россіи 1912, С. Петербургъ, 1913.
4. Соц. Строительство С.С.С.Р. Стат. Ежегодник. Ц.У.Н.Х.У. Госплана С.С.С.Р., 1934, 1935, Москва.
5. Народне Господарство У.С.Р.Р. „Стат. Довідник. Нар. Госп. та Обліку", Київ, 1935.
6. Österr. Statist. Handbuch 1910., Wien, 1911.
7. Podręcznik Statystyki Galicyi, wyd. przez Krajowe Biuro Stat. t. IX, cz. I., Lwów, 1913.
8. Szkoły Rzczp. Polskiej w r. szk. 1930, Ministerstwo W. R. i O. P., Warszawa, 1933.
9. Statystyka Szkolnictwa. Gł. Urząd Stat. Polski, serja C., Warszawa.
10. Rocznik Stat. Rzczp. Polskiej, tomy I-VI, Warszawa.
11. Entwicklung des Volksunterrrichtswesens der Länder d. ungarischen heil. Krone, Ungar. Stat. Mitt. N. R. 31 B. Budapest, 1913.
12. Statistická Ročenka Rep. Českosl., 1934, 1935, 1936. Praha.
13. Zprávy Št. Úřadu Statistic., Praha.
14. Annuaire Stat. de la Roumanie 1935, Bucureşti, 1935.

61. Український друк. — В. Дорошенко.

На чотирьох картах у мірилі 1:10,000.000 зясовано місце виходу українських друків у роках: 1875, 1894, 1913 і 1928, а в діяґрамах — продукцію укр. книжок у тих роках. Ці, а не инші роки мусіли ми вибрати через жалюгідний стан

[1]) Як учнів уважено учнів початкових, і середних шкіл, з огляду на стан статистичних матеріялів.

української бібліографії. Для передвоєнних часів опрацював бібліографію українських друків для австрійської займанщини Ів. Є. Левицький лише до 1894., для Наддніпрянщини Дмитро Дорошенко по 1898. Крім цього, в рукописі в мене лежить опрацьована мною всеукраїнська бібліографія за роки 1911—1913. По війні для Наддніпрянщини маємо Літопис українського друку в рр. 1924—1930, для українських земель у Польщі — польський урядовий виказ друків, що почав виходити від 1928. р., для Закарпаття — урядовий чехословацький катальог, що виходив від 1922. р. і спинився був у 1928. р.

На підставі цих матеріялів треба було вибрати найвідповідніші етапи. За вихідну точку взяв я р. 1875., як рік якої-такої волі українського слова під Росією, перед майже повною його забороною тайним царським указом 26. V. 1876. р. Карта 61_1 зясовує українську книжкову продукцію з часу цієї заборони, наступна 61_2 останній передвоєнний рік, коли заборони вже не було. За останній етап узято 1928. р., бо для того року маємо бібліографічні відомости з усіх українських земель, і крім цього був це на Совєтській Україні останній „нормальний рік", бо від 1929. р. розпочалися репресії проти українського національного руху, навіть у комуністичній шаті, що відбилося й на книжковій продукції. На жаль, для Чехословаччини не маємо точних даних укр. книжкової продукції, бо чехословацький катальог подає цю продукцію зовсім неточно, й тому не можна було подати цієї продукції в діяґрамах; те саме для укр. земель у Румунії. Для нашої заокеанської еміґрації повоєнних чисел не маємо.

Джерела:

1. В. Дорошенко, Розвиток укр. друку в XIX. і XX ст. у цифрах, „Українська Книга", ч. 1, Львів, 1937.

62. Українська преса. — Л. Лукасевич.

На двох картах зясовано розміщення української преси за числом назв у 1913. і 1934. р. Подібно, як з карт розміщення друків видко, що перед війною була укр. преса скупчена в Галичині, а тепер на Наддніпрянщині. Одначе треба піднести, що це лише формою, а не змістом укр. преса. З діяґрами видко сильний зріст преси по упадку царату й сильне хитання, залежно від політичної кон'юнктури.

Джерела:

1. Іван Є. Левицький, Галицько-руська бібліографія XIX ст., Львів.

2. В. Ігнатієнко, Українська преса (1816-1923), Київ, 1925.

3. Календарі „Друкар" і „Просвіти", Львів.

4. Власні рукописні матеріяли.

63—66. Українські орґанізації в Польщі. — І. Федів.

Карти 63—66 дають перегляд тільки найважніших виявів українського зорґанізованого господарського й культурного життя на укр. землях у Польщі. Цей перегляд обмежений на згадану територію тому, що: 1) деякі з поданих господар. і культурних орґанізацій повстали й діяли та діють або виключно, або у значній мірі, тільки на цій території; 2) коли й на иних укр. землях були, чи є однозвучні, або подібні орґанізації, то вони мають або инший характер, або не можна одержати про них повного й однозгідного статистичного матеріялу, який дозволивби подати одноцілий і одновартісний образ цих справ на всі укр. землі; 3) Атляс призначений передусім для укр. земель у Польщі, й увязку з цим виринула потреба докладніш зясувати згадані явища, обмежити їх тільки на цю територію й на орґанізації загально-краєвого характеру.

63. Українська кооперація у Польщі.

Початки зах. укр. кооперації сягають 1873. р., сильніший її розвиток припадає щойно на 90. рр. XIX. в. [1]) Укр. кооперативи обєднуються тепер у Рев. Союзі Укр. Кооператив, (скорочено РСУК), що є найвищою ревізійною і провідною орґанізацією укр. кооперації у Польщі.[2])

Національний склад кооператив подано на карті 63, на основі стану з 1. X. 1934 р. Під увагу взяті всі повіти укр. етноґрафічної території у Польщі, а з неукр. етноґр. території тільки ті повіти, де є хоч одна українська кооператива. При цьому вважено лише кооперативи, обеднані в національні союзи: 1) Ревіз. Союз Укр. Кооператив (РСУК), і Руский Ревіз. Союз (РРС), 2) в польські Ревіз. Союзи й 3) в инші. В останній ґрупі (жидівські й инші) — переважлива кількість належить до жидівського, і лише незначна кількість до німецького союзу.

Зазначуючи кількість кооператив на карті сиґнатурами, довелося заокруглювати їх угору або вдолину до чисел 5, 10, 50, принятим загально способом (пр. 1 і 2 коопер. не зазначувано зовсім, 3 -5 зазначувано сиґнатурою 5, 12 кооп. — сиґнатурою 10, 14 кооп. — сиґнатурою 10 і 5 і т. д.). Розміщення сиґнатур схематичне, не льокалізоване.

[1]) В 1873. р. видано перший австрійський кооперативний закон; того самого року основано першу укр. кооперативу (кредит. в Тисьмениці, пов. Станиславів). На Наддніпрянщині початки кооперації сягають 60. рр. XIX в., на Буковині 90. рр. XIX. в., на Закарпатті початків XX. в.

[2]) Рев. Союз Укр. Кооп. основано 1904. р. під назвою Краєвий Союз Ревізійний з почину „Краєвого Союзу Кредитового", що виконував до 1904 р. обовязки ревізійного осередку.

Чисельний стан кооператив, обєднаних в поодинокі нац. союзи, й відношення обєднаних і необєднаних у союзи кооператив подає таблиця 1.

Табл. 1. Національний склад кооператив.

Воєвідство	Всіх кооператив — 31. XII. 1934.	Кооператив необєднані в союзи	Кооператив обєднані в союзи	Кооп. обєднані в союзи					Кооп. обєднані в РСУК 1. І. 1936. р.[1])
				українських		польських	жидів.	німецькі	
				РСУК	РРС				
львівське [1])	3570	1670	1900	1012	127	631	104	26	1143
станиславів.[1])	1872	797	1075	761	24	207	62	21	888
тернопіль.[1])	2265	866	1399	1005	39	271	76	8	982
волинське [1])	1501	789	712	296	2	342	66	6	—
поліське [1])	434	201	233	30	—	162	41	—	—
краківське [2])	386	160	226	22	23	158	22	1	—
люблинське [3])	649	379	270	68	—	173	27	2	—
Разом . .	10677	4862	5815	3194	215	1944	398	64	3013

[1]) Узгляднено всі повіти. [2]) Узгляднено на 17 повітів лише 4 (Горлиці, Ясло, Н. Санч, Н. Торг). [3]) Узгляднено на 18 лише 7 пов. (Біла, Холм, Грубешів, Любартів, Томашів, Володава, Замостя). [4]) 1. І. 1936. було в Польщі всіх кооператив обєднаних в союзи 11.475. З того 3.013 (26·2%) обєднаних в РСУК; членів всіх кооператив було 2,794.896, членів в кооп. РСУК — 492.069 (16·3%).

Поданий тут стан із 31. XII. 1934 і для порівнання 1. І. 1936 р. Значні різниці в територіяльному розміщенні РСУК 1934 і 1935 р. — мають свою причину в тому, що з кінцем 1934 р. розпорядком Міністра Скарбу обмежено територіяльно ревізійну діяльність РСУК тільки на 3 галицькі воєвідства; крім того зпід ревізійної компетенції виключено деякі типи кооператив. Через те від РСУК відпало 430 кооператив. Їх приділено до польських ревіз. союзів, де таким чином найшовся значний відсоток і українських кооператив. Отже чисельний стан кооператив, що належать до польських ревіз. союзів, не збігається із станом національно-польських кооператив, тимчасом ревіз. союзи инших національностей обєднують кооперативи тільки своєї національности.

Карта 63, подає кількість укр. кооператив, обєднаних у РСУК у відношенні до кількости укр. людности. Стан кооператив відноситься до 31. XII. 1934 р. Процентове відношення в повітах, де укр. націон. територія займає лише незначну їх частину — обчислено у відношенні до тієї частини, а не до цілого повіту.

Кількість усіх кооператив, обєднаних у РСУК, у відношенні до кількости місцевостей повіту, зясована на карті 64.

Кількість укр. кооператив і їх членів, обєднаних у РСУК, — в передвоєнних і повоєнних роках — подає таблиця 2.

Поділ кооператив РСУК — на поодинокі важніші види та їх оборотові й торговельні обороти подають таблиці 3, (стор. XLI) 4, (стор. XLII).

Табл. 2. Кількість коопер. і їх членів, обєднаних в РСУК

Рік	Кооператив було	Узгляднено	Всіх членів	В тім жінок
			в тисячах	
1904	84		44	
1909	304			
1910	415			
1911	511		165	14
1912	557[1])		180	
1914	609			
1921	579		169	
1922	662		231	
1923	834		232	
1924	840		205	
1925	1029	936	158	
1926	1510	1400	197	17
1927	2015	1867	237	22
1928	2395	2160	270	31
1929	2785	2596	328	36
1930	3146	2898	369	40
1931	3200	2977	395	48
1932	3134	2954	404	50
1933	3194	3029	448	57
1934	2941	2925	492	70
1935	3013	2889	536	84
1936	3097			

[1]) Крім кооператив, обєднаних в РСУК, було около 400 укр. райфайзенок і кілька молочарських спілок під патронатом Виділу Краєвого. Укр. кооперативи РСУК — творили 12·9% усіх галицьких кооператив.

Табл. 3. Чисельний стан коопер. РСУК з поділом на типи:

Рік	Кооператив загалом	Рільників		Кредитових	Консументів	Різні	Повітові союзи і централі
		Для закупу і збуту	Для закупу і збуту з молочар. відділами	Молочарські				
1904	84				68		16	
1911	511	56		35	320	38	62	
1925	1029	724	107		112	26	29	31
1926	1510	1125	188		105	28	32	32
1927	2015	1488	287		113	42	46	39
1928	2393	1795	301		153	54	50	40
1929	2785	2078	281	43	231	54	55	43
1930	3146	2276	236	68	321	136	64	45
1931	3200	2286	215	99	362	135	64	39
1932	3134	2208	187	109	405	123	64	38
1933	3194	2197	159	120	490	124	71	33
1934	2941	1914	119	123	539	123	118	32
1935	3013	1949	116	128	570	122	129	32
1936	3097	2045	71	138	592	121	131	32

Стан кооператив РСУК у 1935. р. з уваженням видів та ступенів подає табл. 5. (стор. XLII).

64. Споживча, молочарська й кредитова кооперація.

Подрібний перегляд важніших ґруп українських кооператив, обєднаних в РСУК, поданий на карті 64.

1. Споживча кооперація.

Кооперативи для закупу і збуту, подані на карті 64, і побічній карті. На першій із них зазначено райони з організаційно-торговельними

Табл. 4. Оборотові капітали й торг. обороти кооп. РСУК.

Рік	Обнято статистикою кооп.	Уділи	Резерви	Білянсові надвишки	Чужі капітали	Білянс. сума в міл. зл.	Торги	
		Тисяч злотих					число кооп.	сума в міл. зл.
1912	557					56[1])		
1925	936	1060,8	1156,6	460,3	6539,4	9	786	22
1926	1400	1717,5	1948,8	910,7	10487,8	15	1302	48
1927	1867	2656,4	3340,5	1457,5	17356,1	24	1746	91
1928	2160	3664,0	5362,1	1809,1	24539,8	35	2036	117
1929	2596	5136,9	7586,8	1802,7	33304,5	48	2371	159
1930	2898	6199,4	9542,5	1304,5	36921,4	53	2597	148
1931	2977	6732,8	10821,0	839,0	30726,7	49	2638	119
1932	2954	6786,4	10734,6	638,2	26679,6	44	2569	98
1933	3029	7115,2	10957,2	639,2	23549,0	42	2560	82
1934	2925	6976,4	11544,5	589,8	24015,7	43	2369	80
1935	2889	7179,0	11329,1	669,0	25758,5	44	2340	88[2])

[1]) Австр. корон. [2]) Крім того обороти кредит. кооп. виносили 1934. р. — 12,2 міл. зл., 1935. р. — 10,2 міл. зл.

Табл. 5. Стан кооператив РСУК за 1935 р.:

Типи кооператив	Всіх кооперат.	Членів в тис.	Обороти	Сума білянс.	Уділи
			в міліонах зл.		
I. Товарові:					
кооп. для закупу й збуту[1])	2073	239·0	31·0	11·5	1·4
молочарські (Район. Мол.)	127	124·6	6·5	3·2	0·8
інші товарові кооп.[2]) . .	17	1·5	0·2	0·3	0·08
споживачів[3])	176	25·6	6·7	3·8	0·4
ремісників і інші[4]) . . .	14	0·4	0·9	0·1	0·02
разом товарові I ступня .	2407	391·2	45·3	18·9	2·7
окружні союзи і гуртівні	33	2·9	18·1	4·4	0·9
краєві централі[5])	3	6·6	25·0	5·3	0·8
разом тов. всіх ступ. і тип.	2443	400·7	88·4	28·6	4·4
II. Кредитові:					
Українбанки	112	59 0	5·4	8·1	1·3
Райфайзенки	445	55·6	1·4	2·4	0·5
ріжні кредитові	11	0·7	0·1	0·1	0·01
кооп. кред. I. ступня . .	568	115·3	6·9	10·7	1·8
краєв. централі[6]) . . .	2	10·0	3·3	5·5	0·9
разом кред. всіх ступ. і тип.	570	125·4	10·2	16·2	2·7
Товарові й кредит. разом	3013	526·1	98·6	44·8	7·1

[1]) Взято під увагу загальні й спеціяльні; спеціяльних є лиш 7 кооператив. [2]) Перерібкові й помічничі кооп. [3]) Взято під увагу міські споживчі (121 кооп.) і ріжні споживчі (55 кооп.). [4]) Ремісників, робітників, кооп. праці. [5]) Центросоюз, Народна Торговля, Маслосоюз, [6]) Центробанк, Дністер.

осередками. Гряниці районів не збігаються з адміністративними гряницями повітів. Районові, чи окружні осередки (Повіт. або Окружні Союзи Кооператив), згідно із статутом, мають бути орґанізаційно-торговельними осередками для всіх видів кооператив своїх районів, та насправді воно так не є. Для молочарських кооператив (Р. М.) такими осередками є: Відділи Маслосоюзу, для кредитових (райфайзенок) здебільша, Українбанки. Крім того, Повіт. (окружні) союзи не обіймають територіяльно цілого краю і в багатьох районах їх ролю виконують инші орґанізації. І так, у 1936. р. для 26 районів орґаніз.-торгов. осередками були Повітові Союзи, для 3 — склади Нар. Торговлі (Турка, Мостиська, Сянік), для 5—місцеві міські кооперативи (Буськ, пов. Камінка струм.; львівський район — Центросоюз; Камінка струм.; Олешичі, пов. Любачів; Яворів). Три райони не мають орґанізаційних осередків (Залізці, пов. Зборів; Глиняни, пов. Перемишляни; м. Львів).

Всі Пов. Союзи позазначувані сиґнатурою орґан. осередків. Тією самою сиґнатурою позазначувані деякі инші районові осередки (Турка, Мостиська, Сянік, Залізці), инші — сиґнатурою гуртівень.

Централею кооператив для заг. закупу і збуту є союз кооперативних союзів „Центросоюз". Початки його сягають 1889. р., коли в Перемишлі основано „Спілку для господарства й торговлі". В 1911. р. Спілка зливається з Торгов. Синдикатом „Сільського Господаря" під назвою „Краєвий Союз Господарсько-торговельних Спілок", який з кінцем 1924. р. змінює статут і назву на „Центросоюз", та стає централею для достави товарів кооперативам і збуту сільс.-господ. продуктів. Веде відділи: споживчий, сільсь.-господарський, ґалянтерійний, відділ збуту яєць, фабрику мила, навивальню ниток, мясарню.

Стан Центросоюзу в поодиноких роках подає таблиця 6. (стор. XLIII).

Другою централею укр. споживчих кооператив є „Народна Торговля", що тісно співпрацює з Центросоюзом. Почала вона свою діяльність 1883. р. як кооператива I. ступня з метою „підпомагати торговлю і закладати торговельні склади у Львові й на провінції, стати гуртівнею сільських і міських крамниць і осередком фахового вишколу торговельних працівників". Вже 1884. р. Н. Т. відкриває перші філії в инших містах Галичини та рівночасно починає гуртувати довкола себе крамниці (1888 р. — 130, 1889 — 298, 1891 — 335, 1892 — 441, 1893 — 450, 1896—333, 1905 — 801). В 1907. р. змінює статут і перебудовується на Краєвий Торговельний Союз із метою орґанізувати й інструувати спілки та доставляти їм товар по гуртовій ціні. (1909 р. вступило в члени Н. Т. — 22 спілки, 1910 — 53, 1911 — 70, 1912 — 93, 1913 — 102). По війні, що розхитала дотеперішні орґанізаційні й торговельні надбання — йдуть (від 1920. р.) заходи до відбудови, чи власне перебудови орґанізації, які закінчуються 1923 р. затвердженням нового статуту та перебудовою внутрішнього устрою (як орґанізаційного, технічно - торговельного

Табл. 6. Центросоюз.

	Рік	Членів	Уділи в тис.	Заг. товаровий оборот в тис.	Касовий оборот в тис.	Експорт яєць (вагонів)	Продукція мила (тон)	Навивання ниток тис. тузів.
			в австрійських коронах					
Спілка для госп. і торг. (1900-1910) і Кр. Союз госп. торг. спілок (1911-1923)	1900	82	0·5	1·3	3			
	1901	136	1·1	32	41			
	1902	166	1·3	68	144			
	1903	203	1·7	101	230			
	1904	209	1·7	97	271			
	1905	221	1·8	146	271			
	1906	244	2 2	218	458			
	1907	259	2·5	221	445			
	1908	293	2·9	302	599			
	1909	355	3·6	312	825			
	1910			416	1754			
	1912	481		2041	10737			
	1918			[1])	[2])			
			в польських злотих					
Центросоюз	1925			1728	10228			
	1926		74	2329	24087		88	
	1927		143	6967	39011		189	
	1928		164	10378	26709		234	
	1929		284	21379	71591		315	
	1930			12423			345	
	1931	63	322	10136	37433	151	397	16
	1932	149	311	7365	30925	252	406	28
	1933	146	312	6163	29167	201	459	26
	1934	180	317	6359	27845	205	541	30
	1935	192	345	8244	36490	224	599	32

[1]) Около 20 міл. кор. [2]) Около 107 міл. кор. Так великий зріст оборотів в тому році повстав внаслідок вступлення Союзу в члени заложеної „Спілки укр. кооп. для товарового обміну з Україною" і до „Хліборобського Т-ва для закупу й збуту для Австрії" у Відні.

і культурно-освітного осередку зорґанізованого в кооперації укр. споживача).

Н. Т., співпрацюючи тісно з Центросоюзом, обслуговує під сучасну хвилину майже виключно міста і міську споживчу кооперацію, Центросоюз — сільську.

Розміщення крамниць (складів) Н. Т. подано на карті 64_2 а розвиток Нар. Торговлі подає таблиця 7.

2. Молочарська кооперація.

Перше зацікавлення раціональним молочарством у Галичині датується від 1888 р., а першу українську молочарську спілку в Галичині основано щойно 1904. р., (Завадів, пов. Стрий), як відділ місцевої читальні „Просвіти". В 1905. р. покликано до життя „Союз руських молочарських спілок" при філії „Просвіти" в Стрию. В 1907. р. він перемінюється у самостійну статутову кооперативну орґанізацію „Краєвий Союз господарсько-молочарський" у Стрию, що обєднував при основанні 20 спілок. Світова війна перериває діяльність Союзу. Повоєнна переорґанізація Союзу починається 1924. р. В 1926. р. прийнято новий статут і змінено назву на Краєвий

Табл. 7. Народна Торговля.

Рік	Число членів	Уділи	Резерви	Торги	Число крамниць
1883	60	в тисячах австр. корон [4])			1
1884	210				3
1885[1])	382	27	0·8	309	4
1886[3])	621	73	2	671	6
1887[3])	654	76	4	410	6
1888	662	71	5	421	7
1889	756	57	7	424	9
1890	838	56	9	508	11
1891	863	51	11	548	11
1892	862	51	13	621	12
1893	835	45	15	662	12
1894	853	44	17	678	13
1895	859	45	17	716	13
1896	860	46	18	764	13
1897	926	50	19	725	14
1898	948	55	21	808	14
1899	970	62	22	914	15
1900	993	68	24	1111	15
1901	991	76	25	1247	15
1902	954	81	27	1473	15
1903	909	96	29	1563	15
1904	1061	113	31	1556	16
1905	1074	109	36	1617	16
1906	1057	112	40	1684	16
1907	1183	124	43	1707	16
1908	1200	147	46	1928	18
1909	1227	167	48	2152	19
1910	1239	203	50	2273	19
1911	1265	226	53	2277	19
1912	1257	232	55	2461	19
1913	1244	210	59	2406	19
1914	1244	215	61	2552	19
1915	1239	213	62	1494	19
1916	1230	203	71	1764	19
1917	1229	199	73	3378	19
1918	1286	214	112	4512	19
1919	1294	217	112	15187	19
1920	1348	237	212	25659	
		в тисячах поль. марок [5])			19
1921	1581	464	160	93471	19
1922	1584	740	1379	431425	19
1923	2011	21870	1379	4,736758	19
		в тисячах поль. злотих			
1924/5	5481	36	15	1197	19
1926	5504	75	18	4268	19
1927	5611	152	25	7843	20
1928	5743	192	39	13341	22
1929	5867	207	54	16451	24
1930	5941	211	71	16834	24
1931	5976	213	82	13129	24
1932	6017	215	85	10998	28
1933	6104	217	88	8551	30
1934	6286	216	90	6259	31
1935	6247[6])	219	91	7467	32

[1]) За час 8. XII. 1883. до 20. I. 1885. [2]) Від 21. I. 1885. до 30. VI. 1886. [3]) Цей рік і всі дальші роки не покриваються з адмін. роками, а відносяться до періоду від 1. VII. попер. року до 30. VI. ц. р. що видрукований. [4]) До 30. VI. 1920. р. [5]) Від 1. VII. 1920. р. [6]) В тім 428 кооператив.

Молочарський Союз „Маслосоюз“. У звязку з реорганізацією молочарень[1] 1926. р. повстає перша Районова Молочарня у Войнилові, 1927. р. Головну Торгов. Агентуру перенесено до Львова.

В 1930. р. основано першу досвідну бринзярню (коло Жабя). 1930. р. побудовано першу молочарню з моторовим погоном (у Глинянах), в 1932 р. утворено міську молочарню у Львові з пастеризаційним устаткуванням та сироварню в Стрию. В 1936. р. щорічні Молочарські Курси в Стрию перемінено на Молочарську Школу.

Організація Союзу є двоступенева. (Районові Молочарні — як клітини першого ступеня і Союз — організація другого ступеня). Централя Союзу веде працю в краю за посередництвом Відділів, (організ., торгов., техніч. аґенди) і Складів (торг. аґенди). Вони підлягають централі, а їх діяльність провірюють місцеві Контрольні Ради Кооператив, що вибираються з поміж членів Союзу на Окружних зїздах. Розміщення Відділів і Складів та їх терен діяльности зазначені на карті 64_1. Склади (Самбір, Дрогобич, Чортків) зазначено сиґнатурою Відділів.

Основою діяльности Союзу є його члени — молочарські кооперативи: чисто молочарські, — районові молочарні, і мішані (кооп. для заг. зак. і збуту з молочарським відділом). Кількість останніх із кожним роком меншає на користь Р. М. (1936 р. — 30).

Р. М. спирають свою діяльність на збірнях, що постачають молоко, чи відкружляну сметану до Р. М., до дальшого переробу.

Розміщення Р. М. подане на побічній карті 64_2 (за станом 1935. р.). На ній зазначена рівночасно кількість збірень у відношенні до кількости місцевостей (за станом 1936. р.).

Розвиток укр. молочарської кооперації і „Маслосоюзу“ зясовує таблиця 8.

Табл. 8. Маслосоюз.

Рік	Члени всіх	Члени кооп.	Уділи в тис.	Власні фонди в тис.	Чужі капіт. в тис.	Більансові обороти в міл.	Торги в міл.	Достава молока в міл. л.	Достава масла в міл. кг.	Експорт масла в тис. кг.	Р. М.	Збірень	Крамниць[1]
						в австрійських коронах							
1904		1						0·08	[3]				
1905		6						0·5	0·01				
1906		16						1·1	0·03				
1907		20						1·9	0·07				
1908		24						2·2	0·09				
1909		42				2			0·09				
1910		58		28	100	4			0·16				
1911		88		51	183	6	0·67		0·25				
						в польських злотих							
1924	40	39					0·20		0·04				2
1925	250	72	3				0·86		0·16	0·2		300	5
1926	118	106	6	40	104	10	2·47	10·9	0·37	48	8	313	7
1927	173	160	22	60	200	24	6·80	21·7	0·73	134	9	368	14
1928	201	188	73	139	388	36	9·01	26·9	0·96	64	28	556	18
1929	217	203	81	252	716	63	16·85	43·7	1·61	399	35	725	19
1930	244	223	111	393	729	69	16·21	59·7	2·16	612	81	1027	21
1931	249	224	117	467	510	62	14·69	65·1	2·42	841	112	1259	23
1932	236	221	117	473	605	49	8·11	60·2	2·14	95	119	1260	27
1933	212	197	129	490	624	49	7·28	56·3	2·07	163	125	1281	36
1934	168	153	172	537	559	56	7·73	65·2	2·45	255	132	1350	38
1935	155	141	224	616	834	69	9·30	74·7	2·80	483	113	1400	41
1936	162	148	285	675	689	80	11·14	90·6	3·38	616	117	1693[2]	41

[1]) Крамниці сталі й сезонові, без крамниць гурт. продажі. [2]) 230 кг. [3]) Доставців 60.800, корів 78.150.

3. Кредитова кооперація.

Початки укр. кредитової кооперації сягають 1873. р. (в 1873. р. основано першу кредит. установу задаткову касу „Віра“ в Тисьменици, пов. Станиславів), але-ж масовий коопер.-кредитовий рух починається в Галичині в 90. рр. XIX. ст., коли 1894. р. основано т-во кредит. „Віра“ в Перемишлі й „Касу Задаткову“ в Стрию, а 1895. р. т-во кредит. „Дністер“. За тими прикладами починають творитися кредитові кооперативи й по селах (перша сільська кредит. кооп. в Ляхівцях, пов. Богородчани 1896. р.). В 1896. р. за почином тов. „Дністер“ основується „Союз задаткових товариств“, з якого 1898. р. повстає сучасний Краєвий Союз Кредитовий (Центробанк). Союз ставив собі за мету розвивати кредитову діяльність і організувати всі види кооператив, контролювати їх діяльність і переводити парцеляцію посілостей, себто — стає не тільки фінансовою коопер. централею, але й ідейно-організаційним і ревізійним осередком. Але-ж незабаром виявилася потреба обмежити діяльність Союзу ви-

ключно кредитовою ділянкою. Ділянку орґанізації й ревізії кооператив перебрав Ревіз. Союз. Укр. Коопер. (основ. 1904. р.), парцеляційні функції тов-о „Земля“ (основ. 1907), гіпотечний кредит акц. спілка „Земельний Банк Гіпотечний (основ. 1910. р.). В 1922. р. Краєв. Союз Кредит. змінює статут і поширює знову гряниці своєї діяльности на культурно-освітні й орґанізаційні справи.

Орґанізація кредит. кооперації є двоступенева, а са́ме: 1) кредит. кооперативи І. ступеня (до них зачисляємо сільські кредитівки (переважно типу Райфайзена) й повітові кредит. кооп. по містах та містечках т. зв. Українбанки, що є часто повіт. орґаніз. осередками для сільських кредитівок; 2) централя — Центробанк [1]).

Табл. 9. Центробанк.

Рік	Члени: Всіх разом	Члени: Кооперат.	Влас. майно: Уділи в тис.	Влас. майно: Резервові фонди в тис.	Вкладки до обороту в міл.	Уділений кредит в міл.	Сума білянсова в міл.	Загальний оборот в міл.
			в австрійських коронах					
1899	258	28	18	0·5	0·1	0·1	0·2	0·6
1900	312	38	25	0 7	0·2	0·2	0·3	0 8
1901	358	56	32	1	0·3	0·3	0 4	0 8
1902	391	68	38	1	0·5	0·5	0·6	1·5
1903	448	82	48	2	0·7	0·8	0 8	2·3
1904	493	95	56	3	0·9	0·7	1·0	3 5
1905	517	118	66	4	1·1	0 9	1 3	5 7
1906	523	136	80	6	1·3	1·3	1 6	9·0
1907	570	180	97	8	1·4	1·5	1·8	10·3
1908	680	175	344	15	1·4	2·3	3·3	25.5
1909	740	223	521	24	1·7	3 7	4 2	43·7
1910	822	331	793	32	1·7	4·0	4·7	54·9
1911	858	375	1018	40	2·0	3 8	4·8	56 5
1912	889	412	1032	49	2·0	4 6	5·7	62·0
1913	906	427	1053	56	1 7	4·2	6 6	105·9
1914	852	438	1051	63	1·8	3·6	7 6	71·2
1915	855	438	1051	63	2·0	3·3	7 8	3·1
1916	855	439	1052	94	2·4	4·6	8·1	21·2
1917	868	440	1077	95	4 6	4 6	11·4	85 1
1918	879	440	1129	96	13·7	5·9	22·2	134·0
1919	892	443	1130	96	12·4	7·2	20·9	68·7
			в польських марках					
1920	929	449	1·147	72	11·2	8 0	17·3	78·3
1921	1001	458	1·724	1.121	49·4	27·4	78·4	572·9
1922	1052	474	2 399	1.675	61·0	35·4	187·5	2 255·1
1923	1077	476	305·980	76.842	300·8	218·1	827 4	16.725 5
			в польських злотих					
1924	636	344	29	6	0 1	0 1	0 4	1·1
1925	636	344	37	7	0·3	0 2	0·6	3·5
1926	508	298	62	9	0·6	0 7	1·3	7·6
1927	529	305	79	135	0 8	1·1	1 6	15·2
1928	558	327	124	285	1·3	1·1	1·8	18·8
1929	548	344	148	288	1 3	1·2	1 8	17·9
1930	415	285	167	289	1 4	1·2	1·9	14·4
1931	505	372	186	293	1·2	1 1	1 8	12 6
1932	670	534	192	297	1·2	1·1	1·8	9·9
1933	768	641	197	299	0 9	0·8	1 6	9 1
1934	896	772	198	302	1·0	0 8	1·6	6 8
1935	989	872	206	307	1·1	1·1	2·0	10·7
1936	1233	1108	238	310	1·5	2·0	3·0	28 8

[1]) Поруч Центробанку, другим більшим коопер. банком є кооп. банк „Дністер“, заснований 1895. р. при Тов-і взаїмних обезпечень „Дністер“. Стан його в поодиноких роках ілюструє табл. ч. 10.

Табл. 10. Кооперативний Банк „Дністер“.

Рік	Членів в тис.	Уділи в тис.	Резервові фонди в тис.	Вкладки і біж. рах. в міл.	Позички в міл.	Касовий оборот в міл.
	в австрійських коронах					
1896	0·4	18	0·1	0·1	0·1	0·7
1914	6·7	464	132	4·4	5·2	18·3
1919	6·7	559	161	17·1	3 0	99·9
	в польських злотих					
1924	1·3	44	15	0·1	0·2	1·8
1930	11·4	653	222	2·4	3·5	38·7
1935	9·0	677	330	1·8	2·4	16·2

Розміщення повітових кредит. кооператив (Українбанків) і кількість кредитов. кооператив усіх родів, обєднаних у РСУК, подає карта 64_1.

Перегляд розвитку Центробанку дає табл. 9.

Джерела до карт 63 і 64:

1. А. Жук, Укр. кооперація в Галичині, Київ, 1913. 2. А. Жук, з кооперативної статистики, „Календарець Укр. Кооп.“, Львів 1936, 1937. 3. Білянси кооператив, приналежних до РСУК, Львів, 1936 р. 4. Річні звіти РСУК. 5. Др. П. Панченко, Короткий погляд на минуле й сучасне зах.-укр. кооперації, „Ювилейний Альманах Центросоюзу“, Львів, 1931. 6. Кооп. „Укр. Заг. Енцикльопедія“ т. III, Львів. 7. Ювилейний Альманах Центросоюзу в 30-ліття, Львів, 1931. 8. Річні звіти Центросоюзу. 9. Двайцятьлітний Ювилей Народної Торговлі (1883—1908), Львів, 1908. 10. Ю. Павликовський, Слідами розвою ідеї кооп. союз. устрою в „Народній Торговлі“ (з нагоди 40-ліття її праці, 1883—1923), Львів, 1923. 11. Народна Торговля на порозі другого століття, Львів, 1936. 12. Річні звідомлення „Маслосоюзу“. 13. Річні звідомлення „Центробанку“. 14. Річні звідомл. „Дністра“. 15. III. Український Статист. Річник, Львів, 1935.

65_1. Кр. Госп. Тов-о „Сільський Господар“ — Е. Храпливий.

Краєве Господ. Тов-о „Сільський Господар“ у Львові має завдання гуртувати хліборобів для того, щоб боронити їх станових інтересів, розвивати сільське господарство, плекати сіл. госп. науки та підносити добробут і культуру укр. хлібороба. Тов-о „Сіл. Господар“ повстало 1899. р. в Олеську (пов. Золочів). В 1903. р. його перенесено до Львова, від 1905. р. Тов-о має право творити філії в краю й від того часу набирає краєвого характеру. В 1909. р. змінено статут товариства, поширено рямки його діяльности (оборона станових інтересів укр. хліборобів) і переведено реорґанізацію (три орґан. ступені: централя, філії по повітах і кружки по селах). Переорґанізоване Тов-о поширює й оживлює діяльність у цілому краю, перебирає на себе майже всю ту працю в господарській ділянці, що її вела досі „Просвіта“ і укр. кооперація. Війна спинює на деякий час розвиток Т-ва (у Відні утворено експозитуру), та по війні Тов-о приступає до важкої праці — відбудовує знищені війною господарські надбання краю. 1929. р. знову змінено

статут Тов-а, приспособлюючи його до нових вимог укр. села та поширюючи діяльність його на всі укр. землі в Галичині.

Для успішнішого ведення фахової праці Тов-о має при Централі Головні Секції (11), при філіях і кружках фахові і організаційні секції (1935 р. було їх 1398 — з 30200 членами, 1936 р. 1833 — з 62200 членами).

Організаційну й фахову працю „С. Г." в краю ведуть агрономи й інші фахові працівники.

Для вишколу молоді у практичних хліборобських заняттях і для теоретичної підготови, товариство організує Гуртки Хліборобського Вишколу Молоді. (1935. р. — 285 гуртків, 2800 членів; 1936 — 455 гур., 4200 членів).

Крім того Тов-о веде видавничу діяльність (1 двотижневик, 2 місячники, видає популярні сільсько-господарські книжки).

На терені діяльности Тов-а були такі господарські школи з укр. мовою навчання: Державний Хліборобський Ліцей у Черниці (пов. Жидачів), Молочарська Школа „Маслосоюзу" в Стрию, Прив. Хліборобська Школа Т-ва „Просвіти" в Милованні (пов. Товмач), Прив. Коедукац. Хліборобська Школа в Шибалині (пов. Бережани). Крім того, товариство влаштовує постійно сільсько-господарські курси в Янчині (пов. Перемишляни), Коршеві (пов. Коломия) і у Львові. На карті постійні курси зазначено такою самою сиґнатурою, що й школи.

Розміщення філій, сіл. госп. шкіл і кількість кружків у відношенні до кількости місцевостей за станом 1935. р. подано на карті 65_1.

Розвиток Тов-а подає таблиця 11.

Табл. 11. Сільський Господар.

Рік	Філій	Кружків	Членів в тис.	Фаховий персонал	Видано книжок	Видано аркушів в тис.
1905	1					
1906	2					
1907	5					
1908	5					
1909	76					
1910	85	317	12·5		9	8
1911	92	944	24·6	4	8	26
1912	90	1151	26·6	5	7	81
1913	88	1325	32·3	6	3	41
1914					3	
1915					1	
1916					3	161
1917					4	
1918*)	88	1815	83·4	5	4	
1925					4	12
1926						
1927	52	112	18·4	15	2	31
1928	74	540	10·8	35	10	556
1929	82	1045	26·1	37	9	71
1930	81	1122	28·0	12	8	109
1931	81	1189	35·6	15	11	129
1932	73	1298	45·4	25	11	280
1933	73	1410	50·5	29	11	197
1934	66	1287	60·3	41	10	269
1935	65	1451	80·0	47	10	191
1936	63	1683	107·2	47	11	220

*) Від 1918—1925 Товариство майже недіяльне.

Джерела:
Річні звідомлення „Сіл. Господаря".

65_2 Просвіта. — І. Федів.

Початки плянового зорганізованого ширення народньої освіти в Галичині сягають 1848 р., коли основано Галицько-Руську Матицю (з метою вести просвітну й літературну діяльність та займатися справами шкільництва) й коли з почину Головної Руської Ради повстають у краю перші читальні (1848 Коломия). Та що діяльність Гал. Русь. Матиці була квола й пішла всупереч інтересів українського народу, 8. XII. 1868 р. основано у Львові нове освітнє товариство, з широкою наук.-освітньою програмою під назвою „Просвіта".

В рр. 1870, 1877, 1891 змінювано статути Товариства „Просвіта". „Просвіта" закроює собі дуже широкі рямці для своєї діяльности, обхоплюючи статутом (головно з 1891 р.) майже все життя українського народу (просвітнє, культурне, господарське, наукове й т. д). Та згодом із поодиноких секцій витворюються окремі товариства: Спадкоємцем літер. і наук. діяльности стає Тов. ім. Шевченка (зас. 1873. р.), справу шкільництва перебирає Руське Педагог. Тов. (засн. 1881. р. і перемінене в 1916. р. в „Рідну Школу"), господарські справи переходять до „Сільського Господаря", економічні до кооперації й т. д. Статут із 1873. р. уможливлював членам одержувати даром щомісячні популярні книжечки, та уможливлював широке членство селянству. Від 1873. р. „Просвіта" починає видавати свій орган „Письмо Просвіти", різні книжки, шкільні підручники то-що, 1875. р. починає творити філії (перша в Бортниках коло Ходорова).

Від 1891. р. йде дуже оживлена праця в краю (закладання при читальнях крамниць, шпихлірів, задаткових кас, молоч. спілок і т. п.), а рівночасно сама „Просвіта" дає тоді почин до основання кількох нинішніх наших центральних установ (Сіл. Господар, Маслосоюз, Центросоюз).

Від 1900—1914 р. йде жива видавнича й організаційна діяльність у краю та оживлена акція будови читальняних будинків. Війна перериває цей розвій і нищить майже весь дотеперішній дорібок. По війні починається повільна відбудова. В 1924 р. змінено статут, на основі якого вся діяльність „Просвіти" обмежується на просвітні справи. Довкола читальень гуртує вона все культурно-освітнє життя, влаштовує безліч освітніх курсів, кермує освітньою працею на місцях, видає відповідні книжки (місячні, квартальні),

журнали, теоретичні підручники для культурно-освітньої праці і т. д.

Організаційна схема „Просвіти“ є триступнева (централя, освітні і організ. осередки на менші райони, здебільша, повіти — філії), і низові клітини — читальні. Виконавчим органом Централі є Головний Виділ і низка окремих комісій.

На зразок львівської „Просвіти“ почали повставати подібні освітні товариства (під назвою „Просвіта“ або іншими назвами) поза межами Галичини (Буковина, Наддніпрянщина, Закарпаття, ЗДПА., Канада, Півд. Америка, Китай, Югославія, Франція).

На карті 65$_3$ подано розміщення філій Просвіти за станом 1935. р. На карті не зазначено філії у Кракові й філій за границею. На побічних картах подано кількість читалень „Просвіти“ за станом 1935. р. у відношенні до кількости місцевостей, і кількість членів Просвіти за станом 1935. р. у відношенні до кількости українців.

Розвиток Просвіти подає таблиця 12.

Табл. 12. Просвіта.

Рік	Філії	Читальні	Членів централі в тисяч.	Членів читалень в тисяч.	Бібліотек[4])	Видано[5])		Будинків
						книж.	в 1000 прим.	
1869						4	20	
1870						3	18	
1875	1					6	83	
1880	3		1·5	0·2		6	23	
1885	4	94[1])	2·8	15		7	26	
1890	4		4·8	27		8	50	
1895	10	233	7·9	42	843	9	43	34
1900	20	924	13·4	76	1248	9	83	75
1905	34	1550	19·0	100	1753	8	120	118
1910	64	2376		114	2290	16	111	310
1914	77	2944	36·4	197	2664	16	150	504
1920	8	50	0·5	25	10	8	35	45
1925	81	2020	6·9	121	978	10	47	395
1930	87	2630	14·8	206	2215	24	95	914
1931	84	2832	10·4	114	1427	} 21	} 78	714
1932	82	2984	10·8	131	1739			859
1933	82	2984	12·7	174	2729			1133
1934	83	2990	13·6	222	2819	23	156	1266
1935	83	3071	31·1[3])	275[3])	2915	16	129	1301

[1]) Закладати читальні на власних статутах дозволяв щойно статут Просвіти з 1891. р. До того часу були вже в поодиноких селах читальні, що належали до матірн. Просвіти (пр. в 1874 в Денисові і ин.), [2]) З того 2061 читалень, 1068 инш. установ, 28054 фізичних членів. [3]) З того 65174 жінок. [4]) Бібліотека централі має 16897 томів. Крім бібліотек постійних, започатковано у 1924. р. мандрівні бібліотеки. [5]) Від 1919—1928 р. 4305170 арк.

Джерела:

1. М. Лозинський, Сорок літ діяльности Просвіти (1868—1908), Львів, 1908. 2. Перський, Популярна історія „Просвіти“, Львів, 1932 р. 3. Тов-о „Просвіта“ в 1933—1935 р., Львів, 1936. 4. Календарі „Просвіти“.

66$_1$. Рідна Школа. — І. Федів.

Товариство „Рідна Школа“ основано 1881. р. під назвою „Руське Товариство Педаґоґічне“ як централю для шкільних і виховних справ. У 1912. р. змінено статут із правом творити філії та підпорядковані їм організації — Кружки Р. Ш. й перемінено назву на „Українське Педаґоґічне Товариство“. Нарешті в 1926. р. змінено утретє статут із переміною назви „Рідна Школа — Українське Педаґоґічне Товариство“, і той статут і назва обовязують досі.

В початках своєї діяльности РШ. видавала книжечки для молоді, провірювала шкільні підручники, видавала для дітей журнал „Дзвінок“, для вчительства „Учитель“. Товариство ставало в обороні громадських прав і педаґоґічної свободи українського вчительства й рідної мови у школах. Пізніш праця оживилася: почато в довоєнному часі основувати бурси для молоді і утворювати приватні українські школи (перша українська приватна видільова дівоча школа у Львові 1898. р., перша дівоча семінарія у Львові 1903. р., із школою вправ 1907. р.) Філії відкривали курси для неписьменних та практичних занять, головно жіночих, і бібліотеки. За прикладом Львова почали відкривати прив. українські школи по містечках і селах (до війни було їх: 18 народніх, 7 гімназій, 35 гімназійних і 3 семінарійних курсів).

У повоєнному часі повела „Рідна Школа“ широку працю для створення рідного шкільництва, переводила шкільні плєбісцити, відкриває захоронки, фахові школи, щораз нові народні й середні школи, утворює „збірні лєкції“, дитячі садки й т. д.

З кінцем шк. р. 1935|36 стан шкіл і виховних установ РШ. такий: 5 захоронок, 653 дитячі садки, 33 вищеклясові нар. школи, 17 „збірних лєкцій“, 12 гімназій, 1 захоронярська семінарія, 7 фахових, 5 бурс, 51 фахових курсів, 664 дитяч. бібліотек з 38.1000 книжками. Не вичисляючи 16.000 молоді, зорганізованої у 850 гуртках доросту РШ., РШ. мала у своїх установах 34.220 молоді.

Членство в „РШ.“ одноступеневе. Товариством управляє Головна Управа у Львові, вибирана на Заг. Зїзді „РШ.“.

Низові організації—Кружки „РШ.“; посередними організаційними ланками є повітові союзи Кружків „РШ.“ У повітах, де нема окремих П. С. Кр. провід ведуть Кружки „РШ.“ в повітових містах, наділені правами Повіт. Союзів Кружків.

На карті 66$_1$ подано розміщення Повітов. Соз. Кружків та шкіл „РШ.“, кількість кружків і садків супроть кількости місцевостей за станом 1936 р.

Розвиток „Рідної Школи“ подає таблиця 13.

Джерела:

1. Л. Ясінчук, 50-літ „Р. Школи“ (1881—1931), Львів. 2. Статист. матеріяли канцелярії „Рідної Школи“.

Табл. 13. Рідна Школа.

Рік	Філій *) Кружків	Членів	Рік	Філій *) Кружків	Членів
1881	—	83	1906	33	3.000
1882	—	313	1907	39	3.382
1883	—	354	1908	41	3.745
1884	—	382	1909	45	4.298
1885	—	412	1910	51	4.298
1886	—	419	1911	54	4.320
1887	—	422	1914*)	59	4.814
1888	1	471	1915—19	—	—
1889	—	494	1920	53	—
1890	—	552	1921	55	—
1891	—	622	1922	56	—
1892	—	677	1923	58	12.867
1893	—	716	1924	61	17.445
1894	3	—	1925	219	17.440
1895	5	—	1926	337	20.520
1896	6	—	1927	381	23.617
1897	7	780	1928	499	25.443
1898	—	—	1929	588	25.568
1899	9	601	1930	593	31.615
1900	10	943	1931	743	35.636
1901	11	—	1932	1.330	50.200
1902	—	—	1933	1.798	69.574
1903	15	1.300	1934	1.852	72.460
1904	21	2.400	1935	1.936	80.180
1905	28	—	1936	1.980	92.000

*) В 1914 р. переіменовано філії на кружки. Від 1932. р. кружки обєднуються в повітові союзи, яких було в році: 1932 — 1; 1933 — 4; 1934 — 37.

66_2. Орґанізації фізичного виховання І. Федів.

Початки зорґанізованого фізичного виховання в Галичині сягають кінця XIX. в., коли 1894 р. засновано перше укр. руханкове Тов. „Сокіл" у Львові, яке незабаром поширює свою діяльність на цілий край. Поруч руханки і змагу „Сокіл" присвячує увагу пожежництву (до 1932 р.) й мандрівництву, а в останніх передвоєнних роках — стрілецтву.

Поруч сокільської орґанізації („Соколів" і „Січей" приналежних до централі „Сокіл-Батько"), від 1900. р. повстають самостійні руханкові тов-а „Січі", які обєднуються 1912. р. в Укр. Січовий Союз; за зразком Січей у Галичині повстають січові орґанізації на Буковині, що перед війною згуртовані були в Союз Січей.

Від 1904. р. починають основуватися перші спортові орґанізації, (здебільша як спорт. гуртки при ґімназіях).

Від 1912. р. повстає пласт (до 1930), а 1913. р. перші стрілецькі товариства, що стають підставою для пізнішого Леґіону Укр. Січових Стрільців.

В 1922. р. відновлює свою діяльність Повітова Січ у Львові й дає почин до віднови кількадесятьох Січових товариств; у 1925. р. змінює статут і назву на „Луг". В 1932. „Луг" змінює статут, за яким підлягає контролі „Державного Уряду фізич. виховання" й не має права зайнятися пожежництвом.

В 1924. р. основується Карпатсько-Лещетарський Клюб, який 1930. р. змінює статут (право творити філії) і перемінюється на краєве тов-о.

В 1925. р. повстає „Укр. Спортовий Союз", що обєднує самостійні спортові товариства й спортові секції сокільських гнізд.

В 1930. р. основано Союз укр. поступової молоді ім. М. Драгоманова „Каменярі", що поруч культурно-освітної праці, займаються й руханкою і змагом.

На карті 66_2 подана кількість всіх укр. орґанізацій фізичного виховання разом узятих (Соколи, Луги, Каменярі, Укр. Спорт. Союз) у відношенні до кількости місцевостей.

Кількість поодиноких згаданих орґанізацій зокрема, що припадає на кількість місцевостей, подана на 4 окремих побічних картах. Головна й побічні карти випрацьовані на основі стану з 1936. р.

Розвій поодиноких орґанізацій подає таблиця 14.

Табл. 14. Орґанізації фізичного виховання.

Рік	Соколи і Січи обєднані в Сок.-Батьку	Січи, обєднані в Укр. Січовому Союзі	Спортові орґанізації	Рік	Соколи	Луги	Каменярі	Спорт. орґан. Укр. Сп. Союзу	Карпат. Лещет. Клюб
				1915	1				
1894	1			1916	1				
1895	1			1917	1				
1896	1			1918	1				
1897	1			1919	1				
1898	1			1920	1				
1899	1			1921	6				
1900	1	1		1922	37				
1901	1	1		1923	44				
1902	6	2		1924	43				
1903	70	49	1	1925	41	ок.200			1
1904	170	110	1	1926	254	ок.600			1
1905	243	133	1	1927	493	ок.600			1
1906	319	180	1	1928	586	721			1
1907	373	258	2	1929	585	750			1
1908	400	328	3	1930	498	695	48		1
1909	465	396	4	1931	486	598	65		1
1910	601	525	7	1932	468	347[1])	104		4
1911	728	612	7	1933	450	236[2])	108		4
1912	811	649	7	1934	370	430[3])	201		4
1913	909	794	7	1935	182	556	251		4
1914	974	813		1936	233	718	291	62[4])	15

[1]) З того на нових статутах 57. [2]) Діяльних на нових статутах 162, на 84, хоч формально існувало ок. 200. [3]) На нових статутах 350, на старих около 80. [4]) Крім того належать до Союзу спорт. секції Сокола, яких тут не узгляднюємо, бо не є самостійними орґанізаціями.

Кількість членів 1914. р.: Сокіл ок. 33.000, спортові орґанізації ок. 600. — 1936 р.: Сокіл 23.000, Луги 40.000, Каменярі 13.000, Укр. Спортовий Союз 4.000, К. Л. К. 550.

Джерела:

1. Календарі „Вістей з Запорожа", „Отаман", „Запорожець", Львів. 2. Сокільські Вісти. 3. Січові Вісти. 4. Лугові Вісти. 5. В. Федорчак, Лугова орґан. 1925—1935, Львів 1935. 6. С. Гайдучок, Фізичне виховання „в Укр. Заг. Енциклопедії", Львів. 7. Рукописні статист. матеріяли проф. Гайдучка та канцелярій „Сокола", „Лугу", „Каменярів", УСС., КЛК.

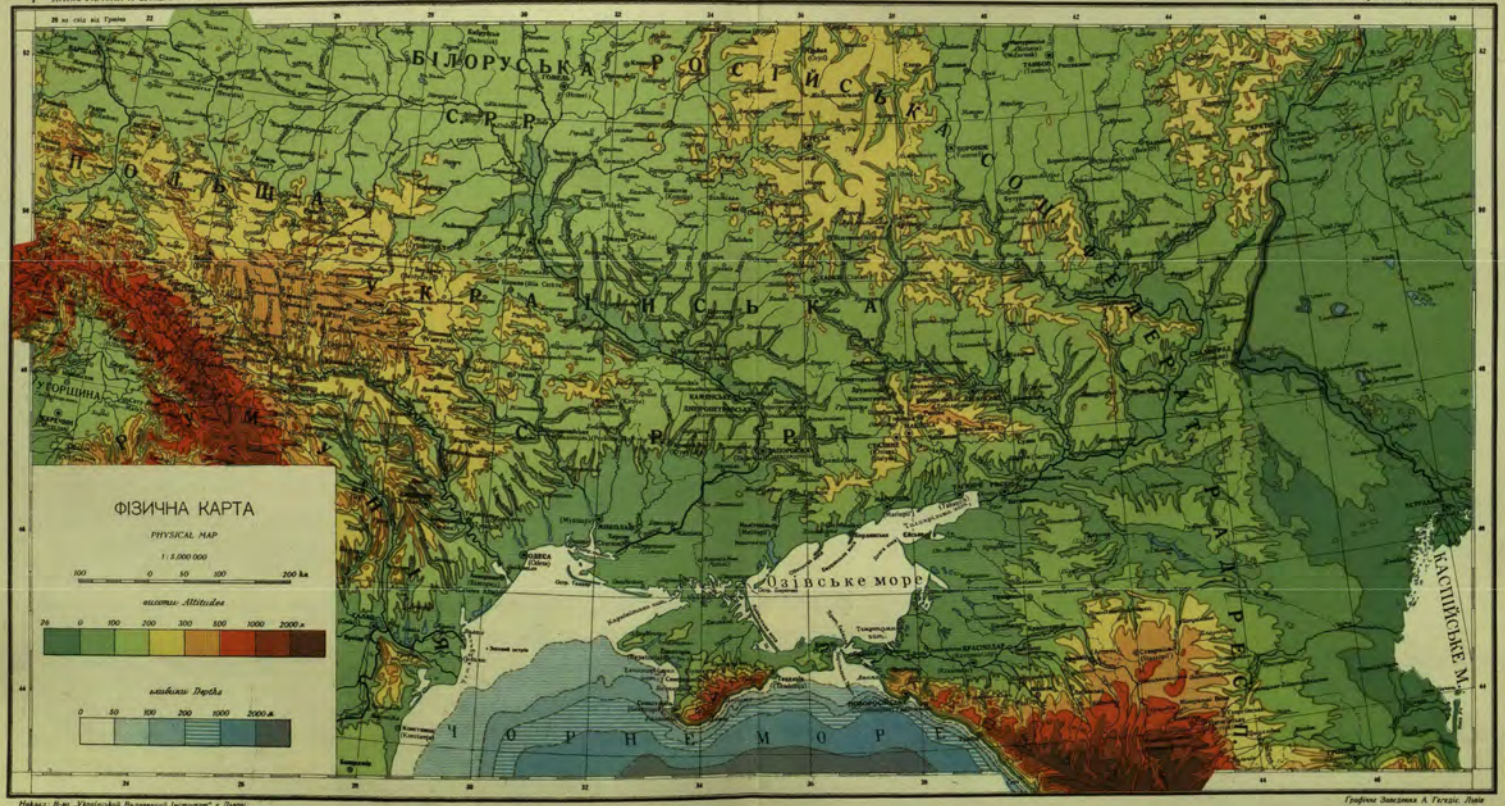

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гагедіс, Львів

ҐРУНТИ
SOILS

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

ПІДСОННЯ
CLIMATES

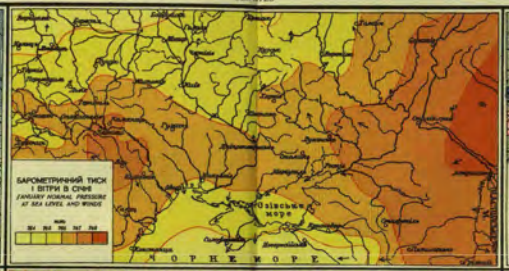

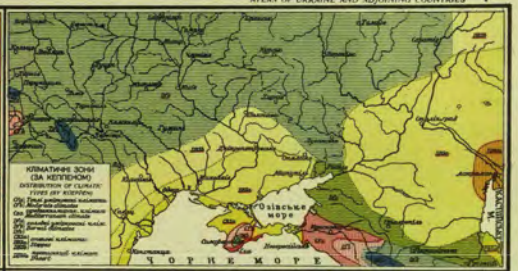

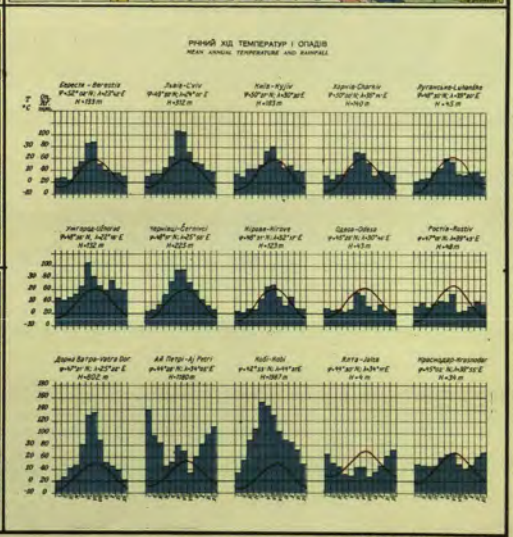

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гагеріс, Львів

Мекзад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегерс, Львів

ФАВНА

FAUNA

Мекаш: В-во „Український Видавничий Гетьманат" у Львові

Графічна Заведенка А. Гаґнаїс, Львів

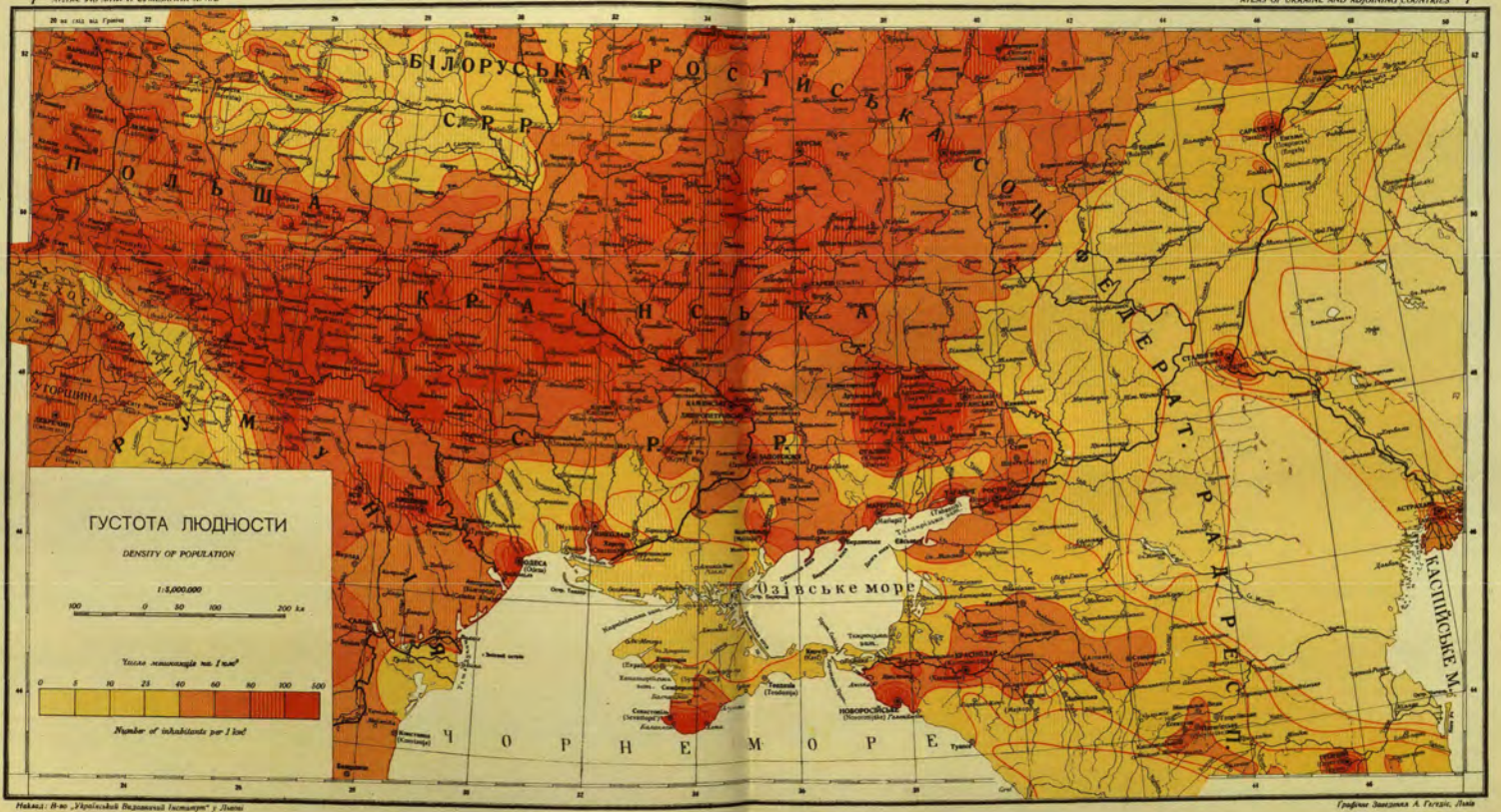

Накл.: В-во „Української Видавничий Інститут" у Львові

Графічне замовлення А. Гагалін, Львів

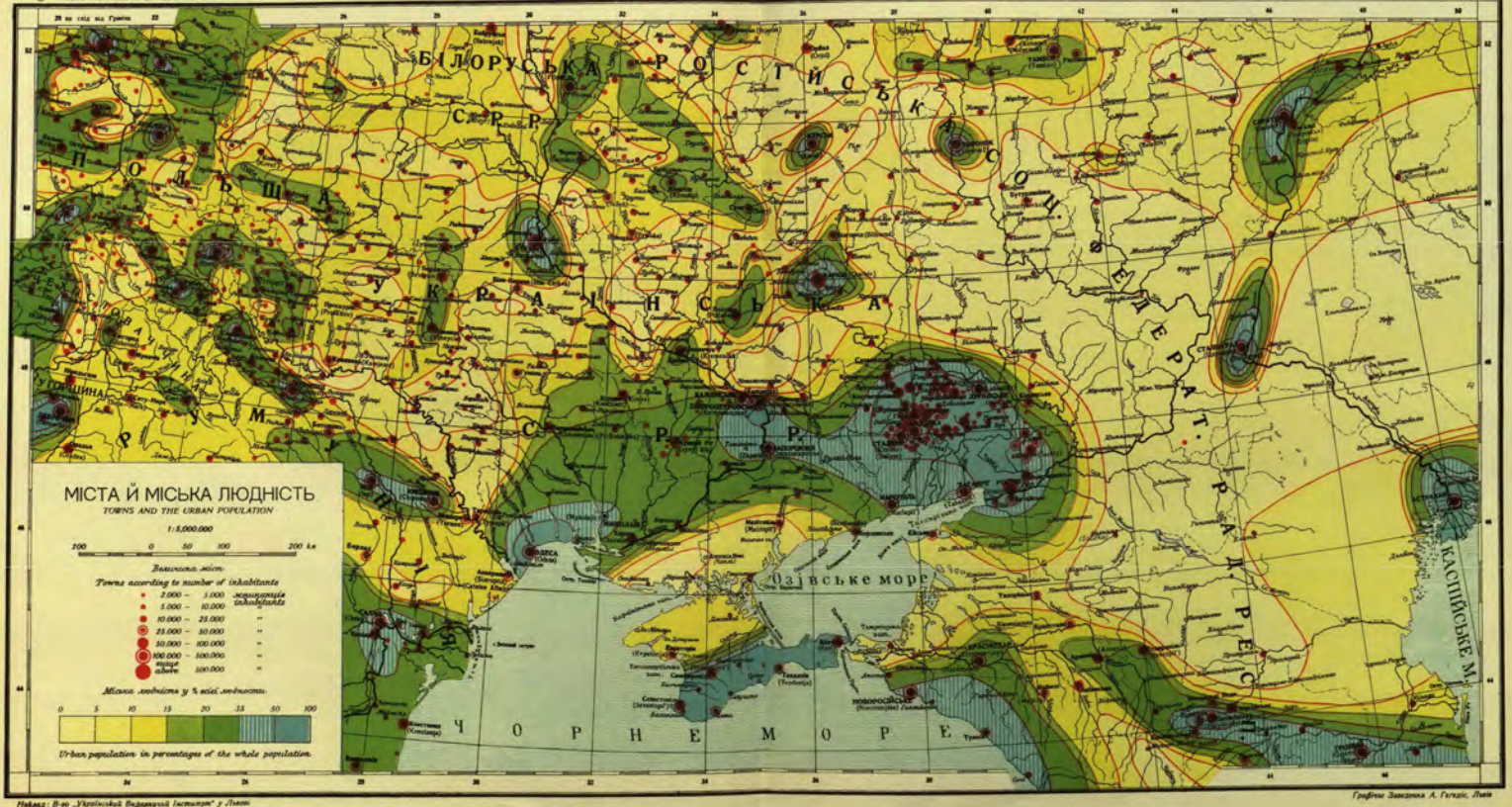

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

ВІК І ПОЛ ЛЮДНОСТИ
AGE AND SEX OF THE POPULATION

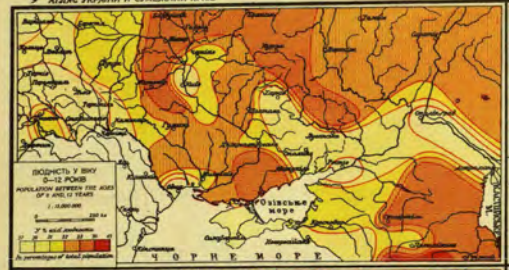

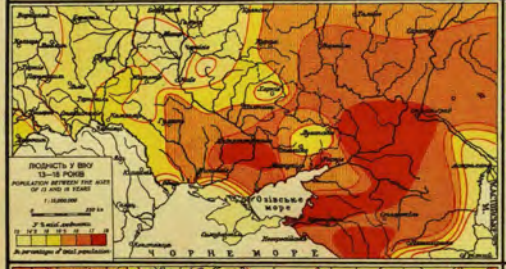

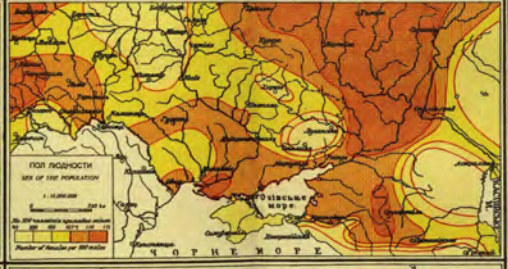

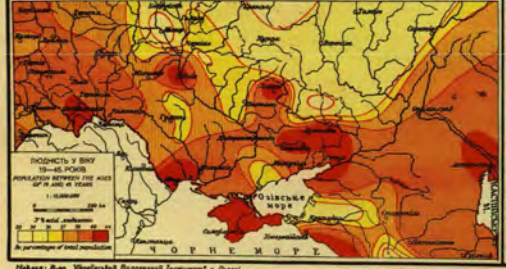

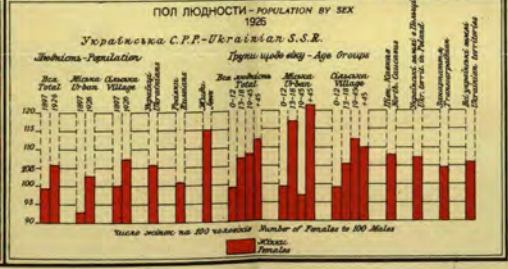

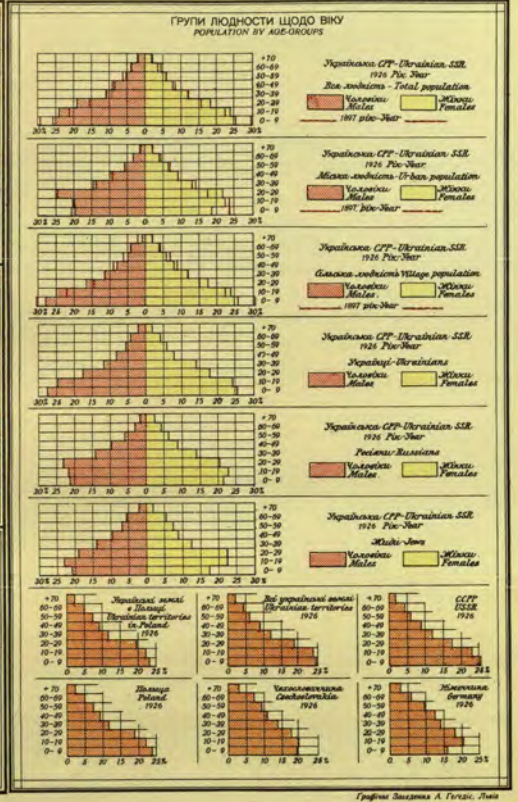

Накład: В-во "Українській Видавничій Інститут" у Львові

Графічні Заведення А. Гетцль, Львів

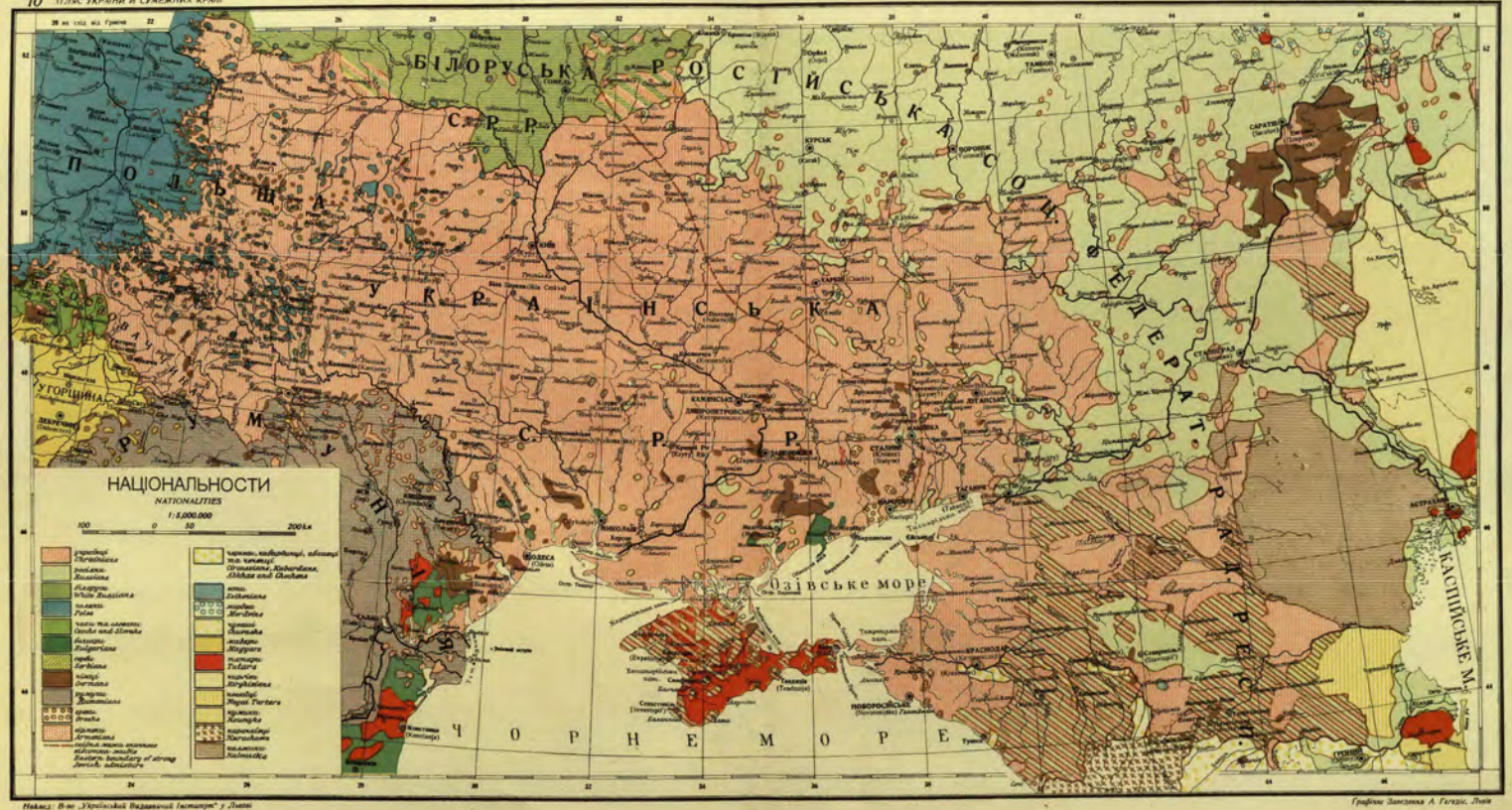

Накл. Н-во „Української Видавничої Інституту" у Львові

Графічне Заведення А. Гагезіс, Львів

Накл. В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гагелія, Львів

Накład: В-во „Українській Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Галецкіс, Львів

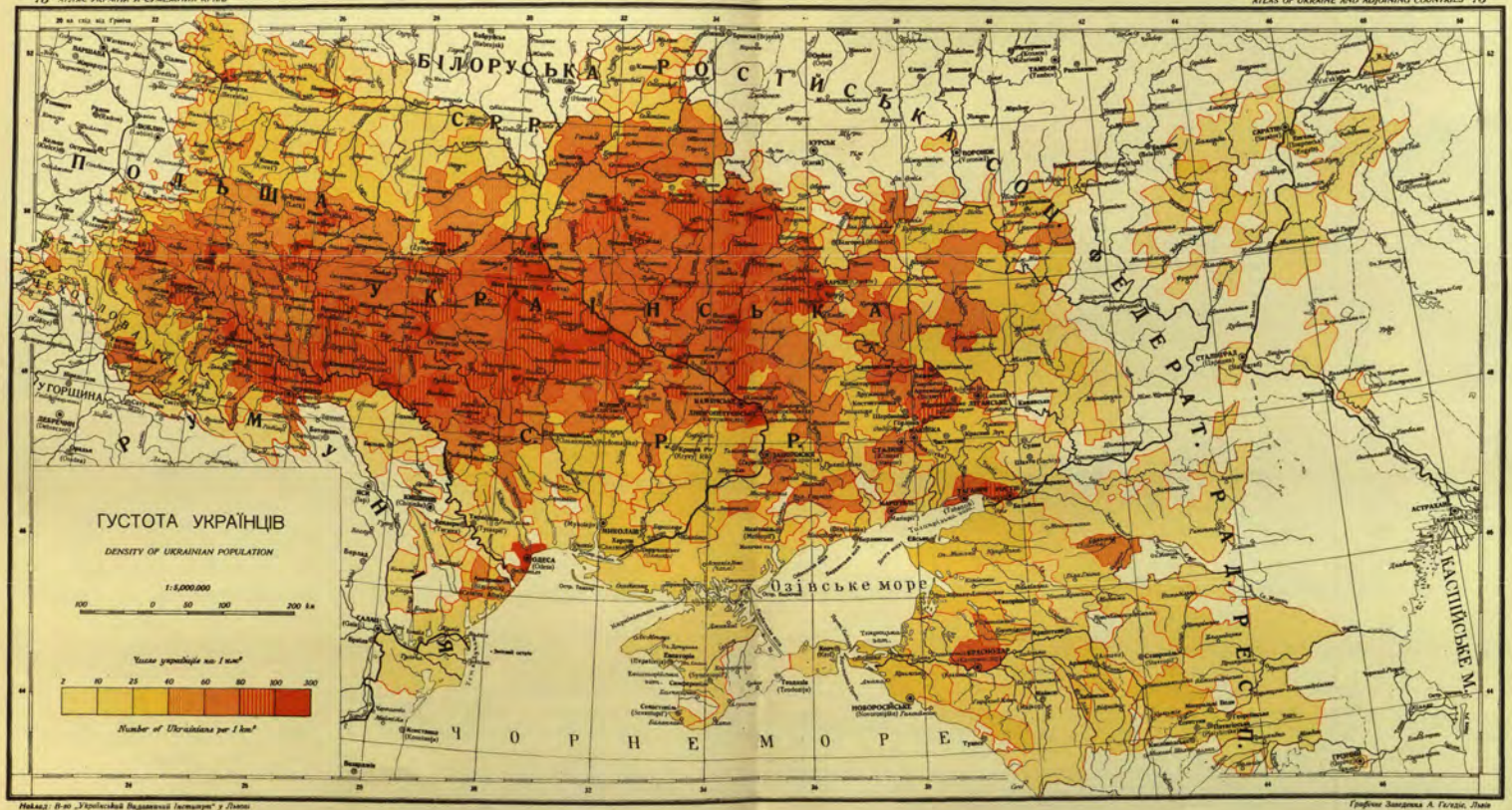

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гагедіс, Львів

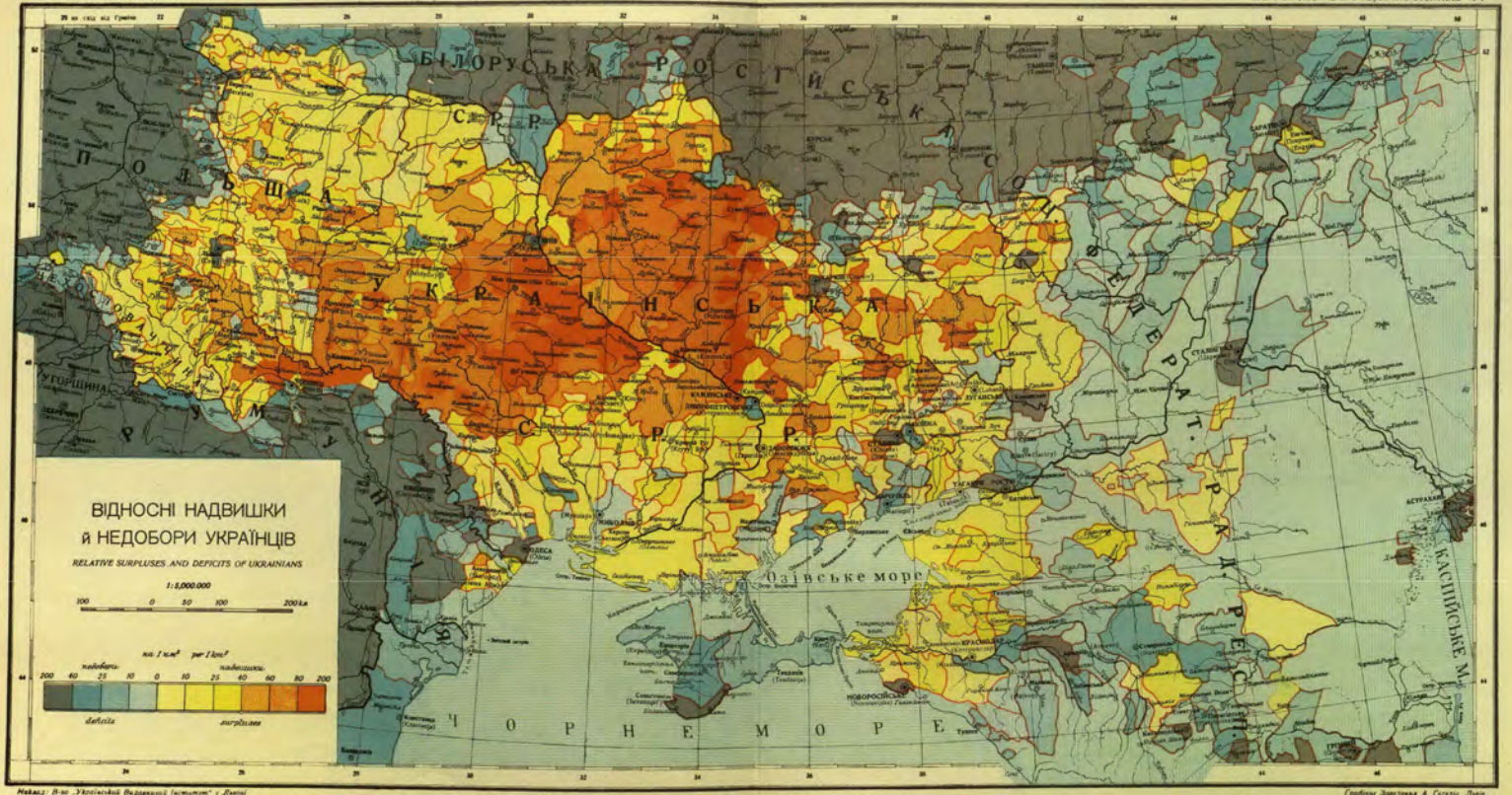

Накład: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гагедзіс, Львів

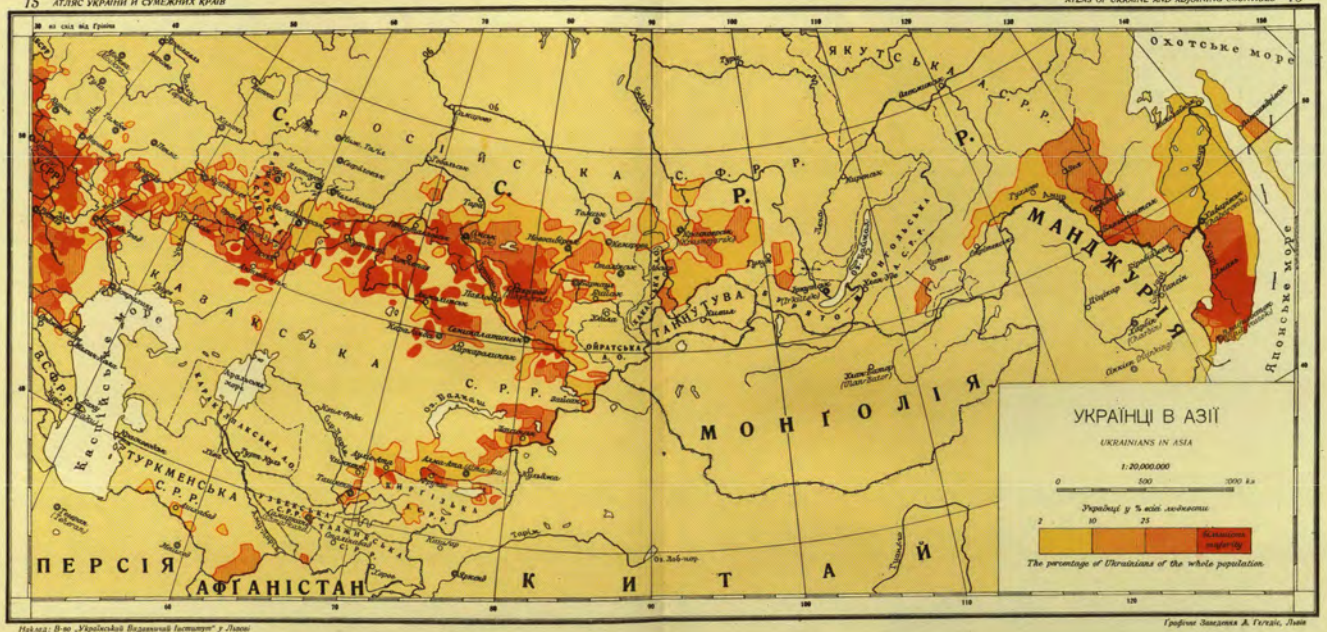

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

УКРАЇНЦІ У СВІТІ

UKRAINIANS IN THE WORLD

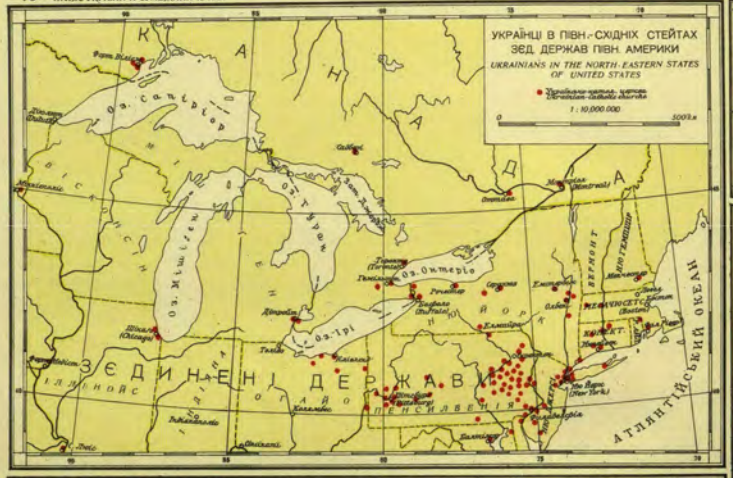

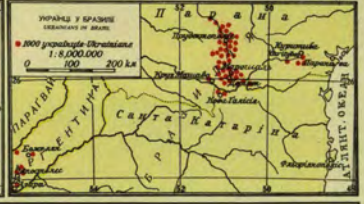

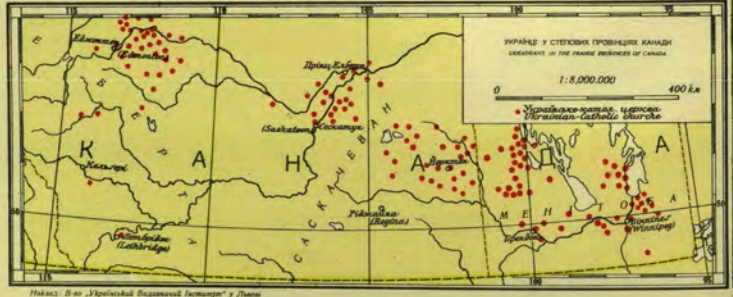

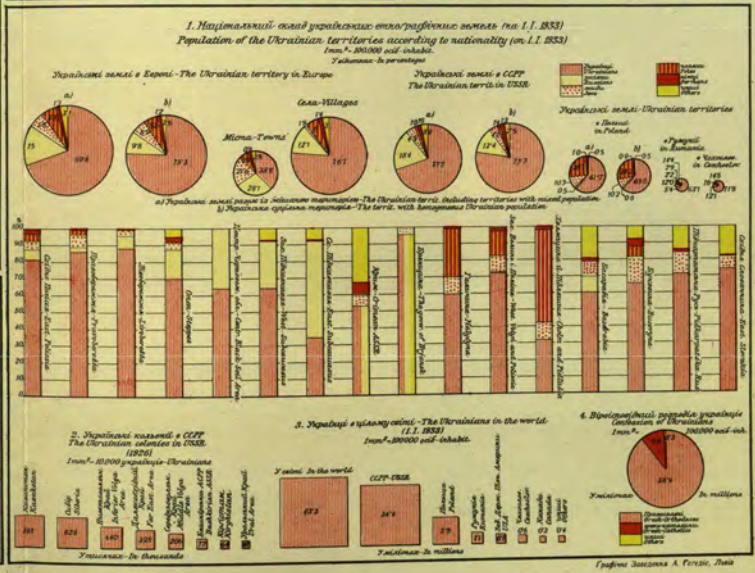

Накл. В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гетеля, Львів

Накл.: В-во „Української Видавничої Інституції" у Львові

Графічне Заведення А. Гергіля, Львів

ПРИРОДНИЙ РУХ ЛЮДНОСТИ

NATURAL MOVEMENT OF POPULATION

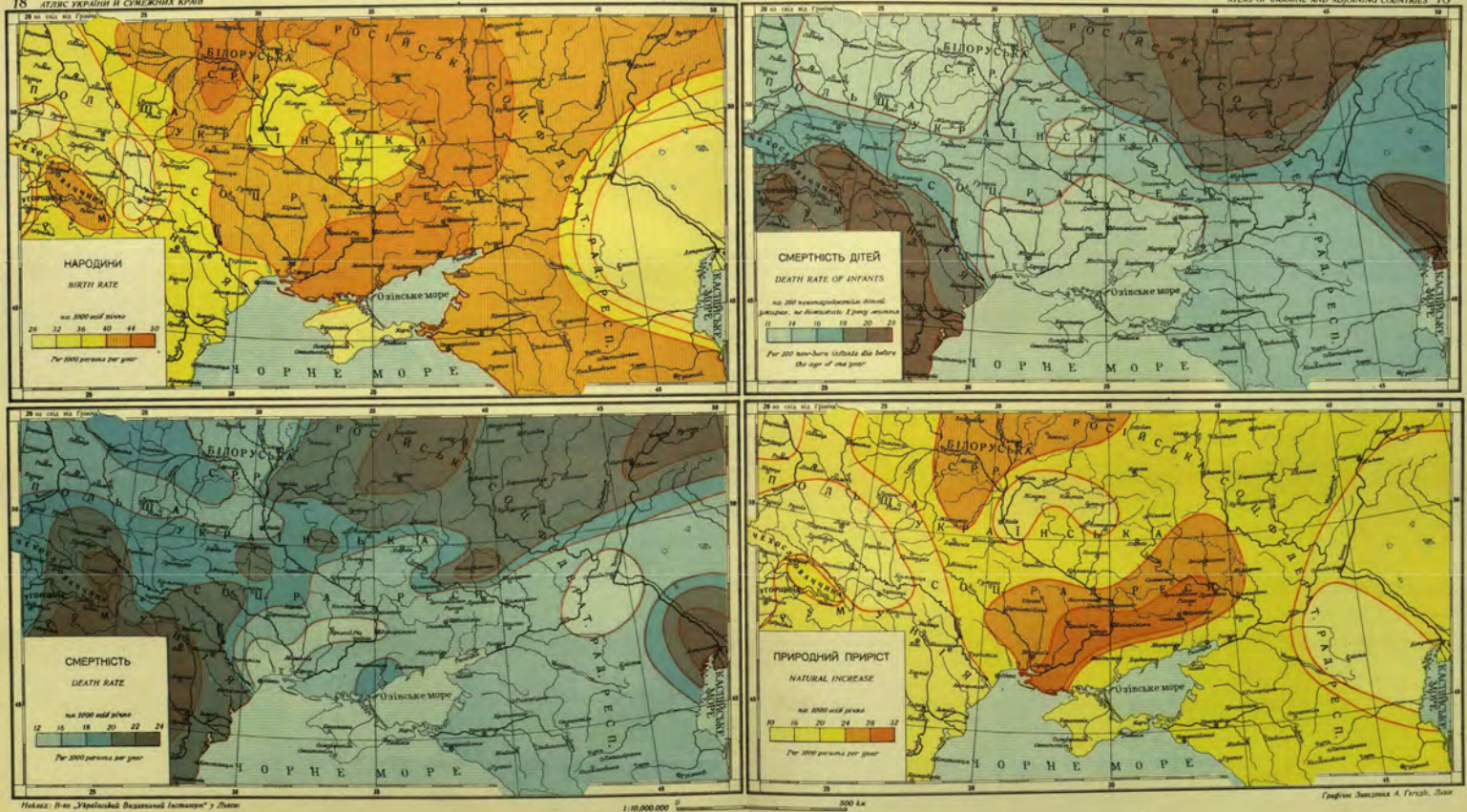

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

МАНДРІВКИ

MIGRATIONS

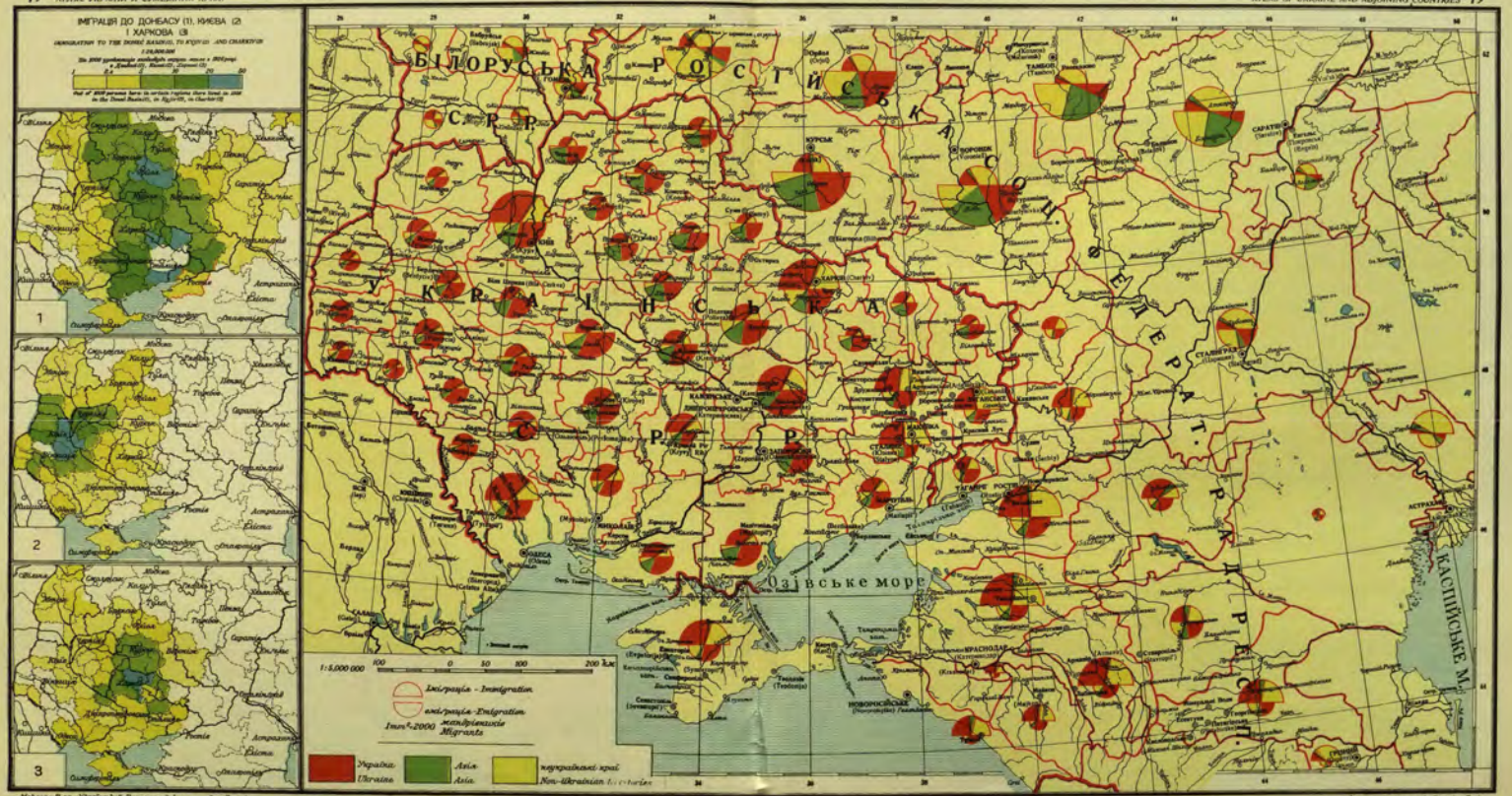

Наклад: В-во „Української Видавничої Інституту" у Львові

Графічне Заведення А. Гегеріс, Львів

МАНДРІВКИ

MIGRATIONS

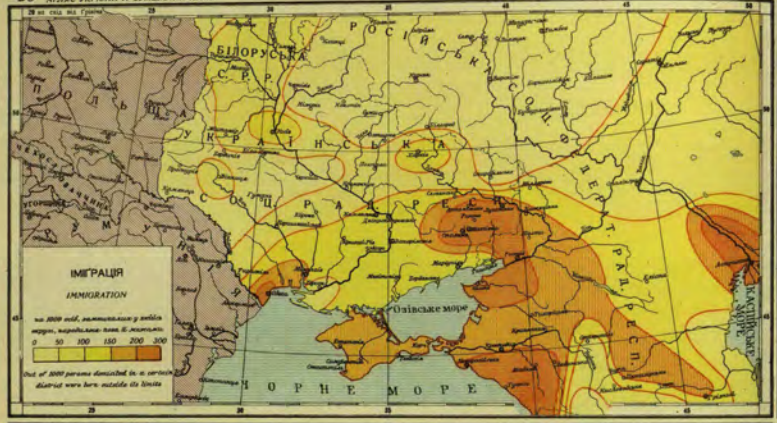

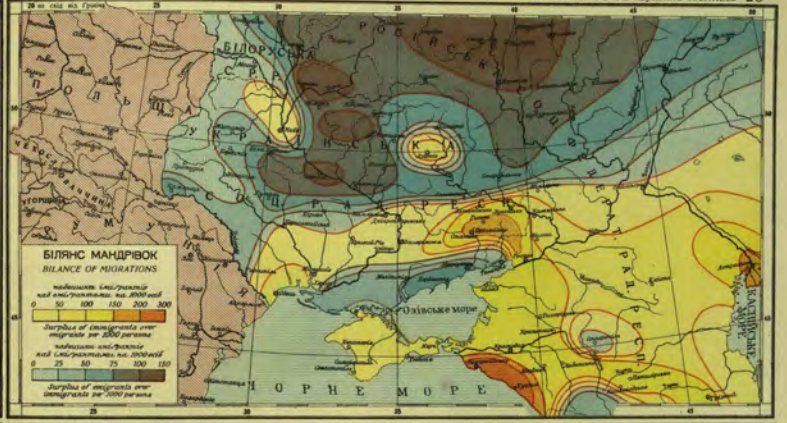

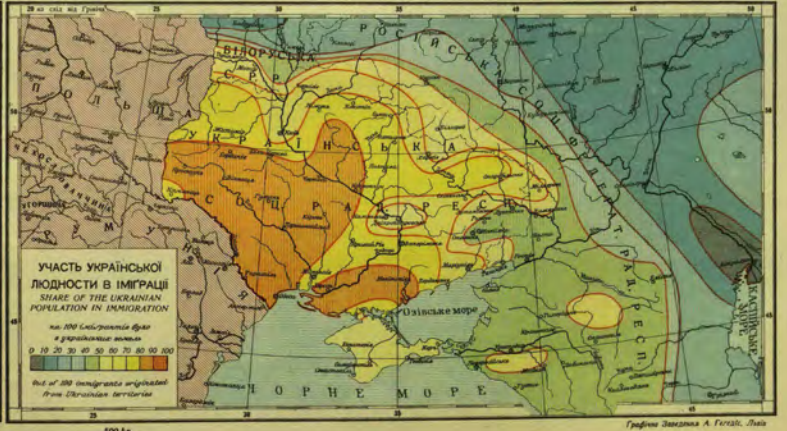

Накл.: В-во „Української Видавничий Інститут" у Львові

1:10,000,000 0 500 km

Графічне Заведення А. Гетцль, Львів

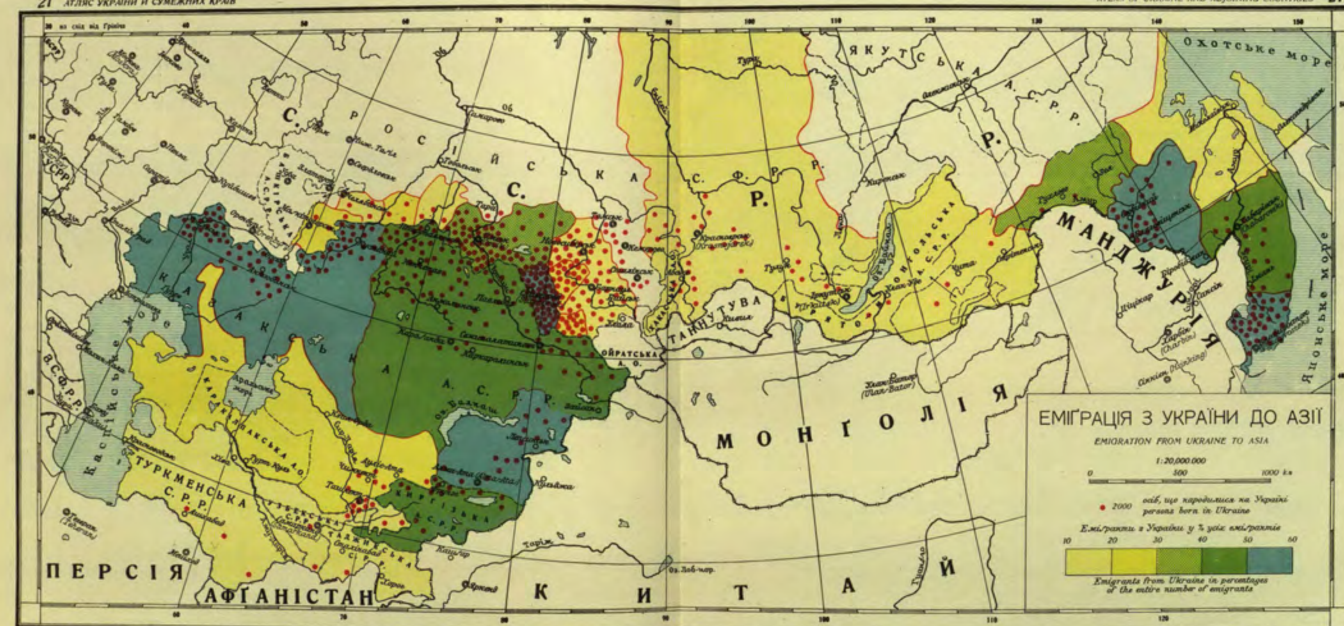

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові
Графічне Заведення Д. Гегедіс, Львів

Видав: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне замовлення А. Гетцль, Львів

ЗМІНИ УРБАНІЗАЦІЇ в рр. 1897-1932

CHANGES IN URBANIZATION BETWEEN 1897—1932

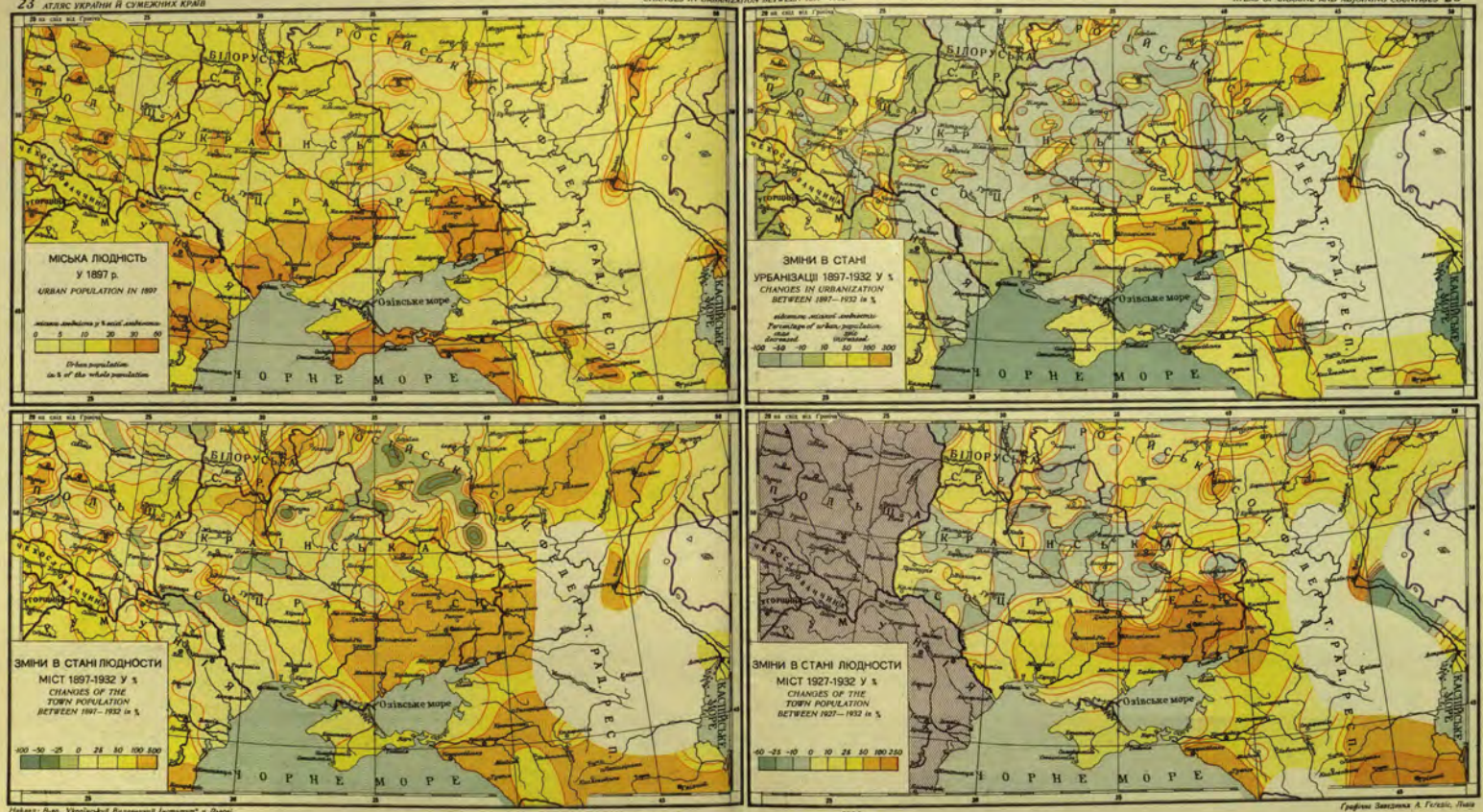

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічна Заведення А. Гегеліс, Львів

РУХ ЛЮДНОСТИ
MOVEMENT OF POPULATION

1. НАРОДИНИ І СМЕРТНІСТЬ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1923—1935 рр.
BIRTHS AND DEATHS IN UKRAINIAN TERRITORIES 1923—1935.
(На 1000 осіб – Per 1000 inhabitants)

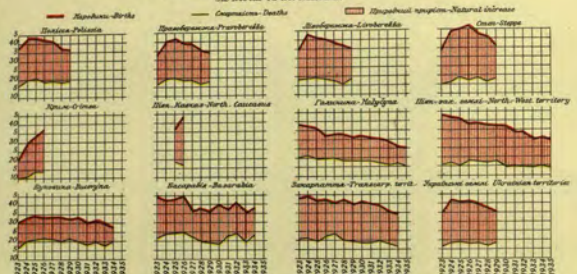

2. НАРОДИНИ І СМЕРТНІСТЬ У ДЕЯКИХ КРАЯХ У 1923—1935 рр.
BIRTHS AND DEATHS IN CERTAIN COUNTRIES 1923—1935
(На 1000 осіб – Per 1000 inhabitants)

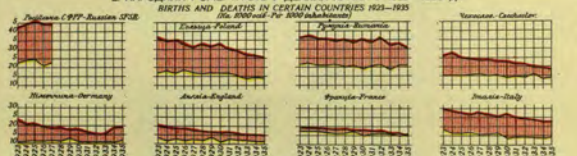

3. НАРОДИНИ І СМЕРТНІСТЬ НА РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В 1890—1929 рр.
BIRTHS AND DEATHS IN UKRAINIAN SSR 1890—1929

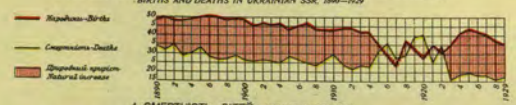

4. СМЕРТНІСТЬ ДІТЕЙ – INFANT MORTALITY
Смертність дітей, помилок одинадцяти місяців на 1000 народин – Deaths under one year per 1000 births
Середні за роки 1926-1930 (a) і 1931-35 (b) – Average 1926-1930 (a) and 1931-1935 (b)

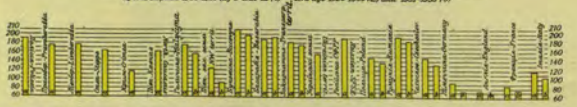

5. ПРИРІСТ ЛЮДНОСТИ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ЗА 1897—1926 рр. – INCREASE OF POPULATION IN UKRAINIAN TERRITORY 1897—1926
У % людности з 1897 р. – In % of population 1897 year

6. ЛЮДНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У рр. 1897, 1914, 1920, 1926 і 1933.
POPULATION OF UKRAINIAN TERRITORY 1897, 1914, 1920, 1926 AND 1933

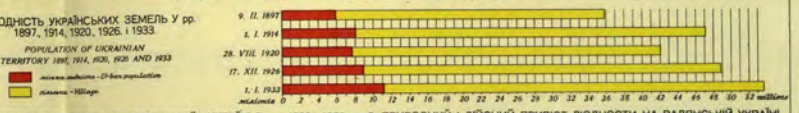

7. ЗМІНИ СТАНУ ЛЮДНОСТИ НА РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В рр. 1890—1932 В МІЛІОНАХ
CHANGES OF POPULATION IN UKRAINIAN SSR 1890—1932 IN MILLIONS

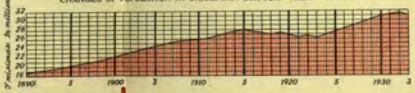

8. ПРИРОДНИЙ І ДІЙСНИЙ ПРИРІСТ ЛЮДНОСТИ НА РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В рр. 1890—1932
NATURAL AND REAL INCREASE OF POPULATION IN UKRAINIAN SSR 1890—1932
На 1000 осіб – Per 1000 inhabitants

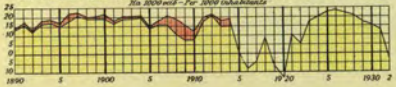

9. ЛЮДНІСТЬ ВЕЛИКИХ МІСТ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У рр. 1897 1912, 1923, 1926, 1934
POPULATION OF LARGER TOWNS IN UKRAINIAN TERRITORY 1897, 1912, 1923, 1926, 1934

10. МІСЬКА ЛЮДНІСТЬ У 1897 і 1933 рр. URBAN POPULATION 1897 AND 1933
(Уділенная усієї людности – In perc. of the total population)

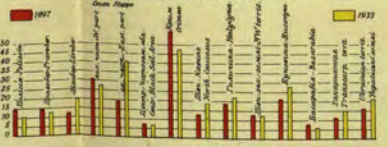

11 ЗМІНА СТАНУ ЛЮДНОСТИ В СССР В РР 1927—1932
CHANGES OF POPULATION IN USSR 1927—1932
(Переписні річний приріст-Annual average)

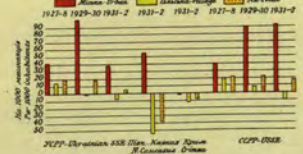

В-во „Український Видавничий Інститут у Львові"
Графічне Заведення А. Гегеди, Львів

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегезіс, Львів

Видав.: В-во „Українській Видавничій Інститут" у Львові

Графічне виконання А. Гагацік, Львів

РОЗПОДІЛ ЗАСІВНОЇ ПЛОЩІНІ

DISTRIBUTION OF SOWING AREA

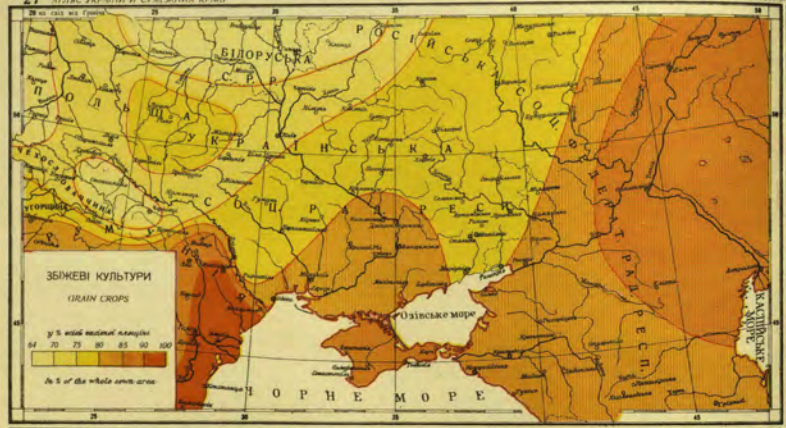

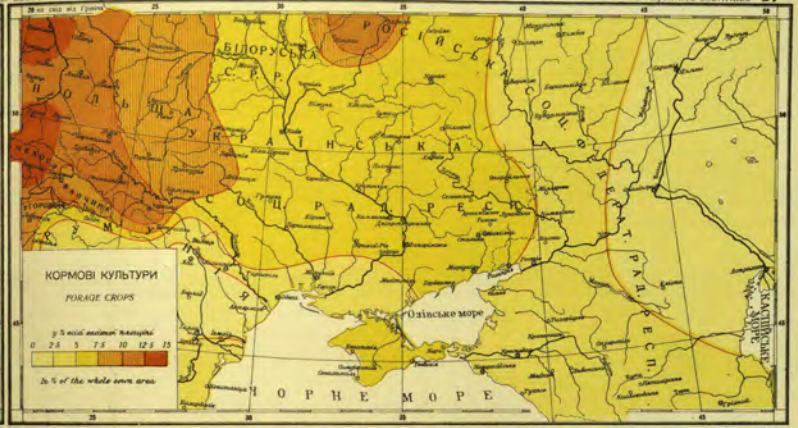

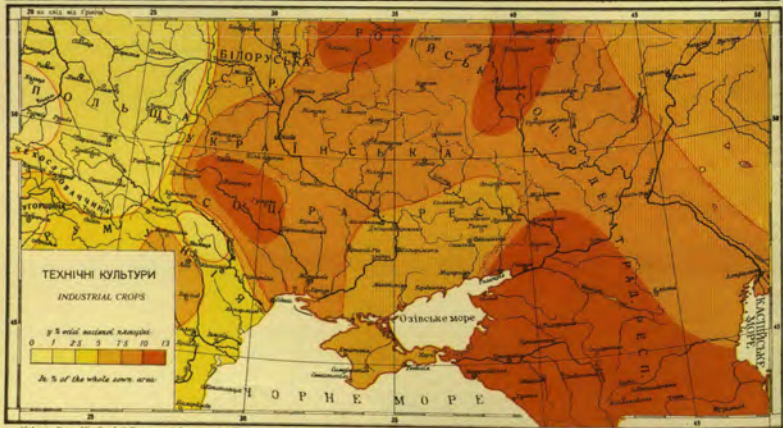

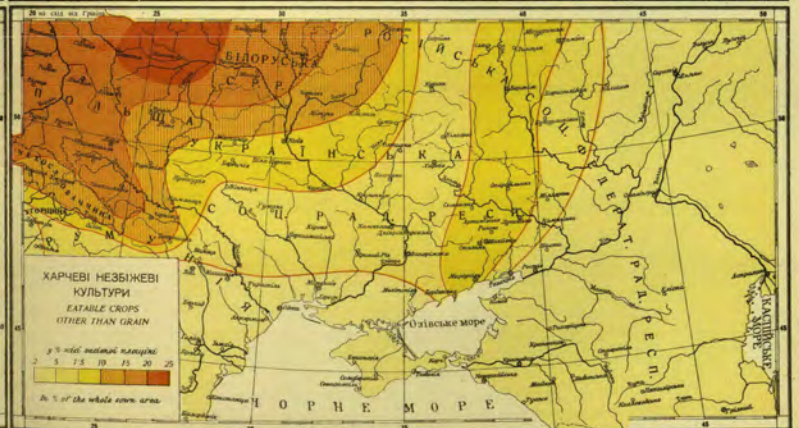

Видавн.: В-во „Української Видавничої Бистилки" у Львові

1:10,000 000 0 500 Км

Графічне Заведення А. Гешелі, Львів

Надруковано в Державній Друкарні ім. Ів. Франка у Львові

Графічне замовлення А. Гагацкі, Львів

Накład: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гергеліс, Львів

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

Наклад: В-во „Української Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гінгайс, Львів

ЗАСІВИ КУКУРУДЗИ, ГРЕЧКИ, ПРОСА Й КАРТОПЛІ

MAIZE-, BUCKWHEAT-, MILLET — AND POTATOES-GROWING

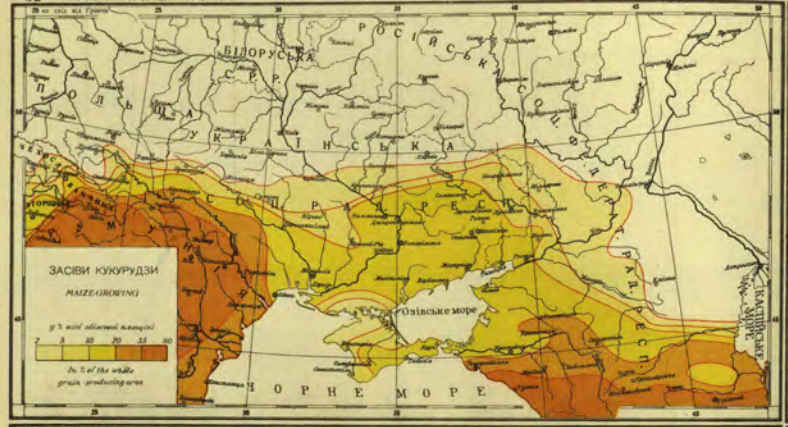

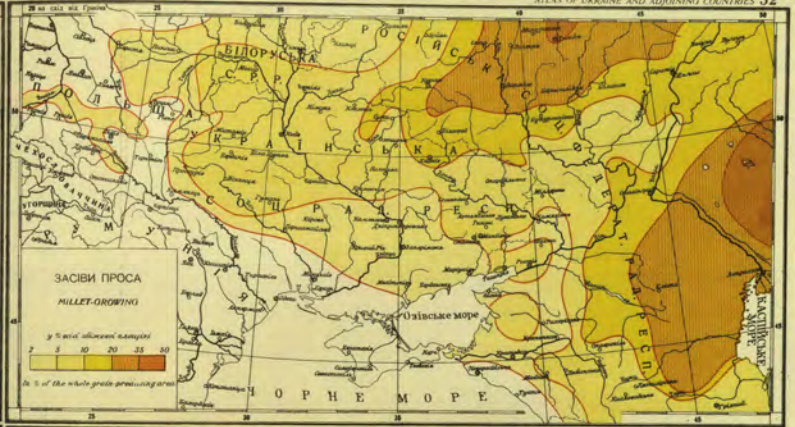

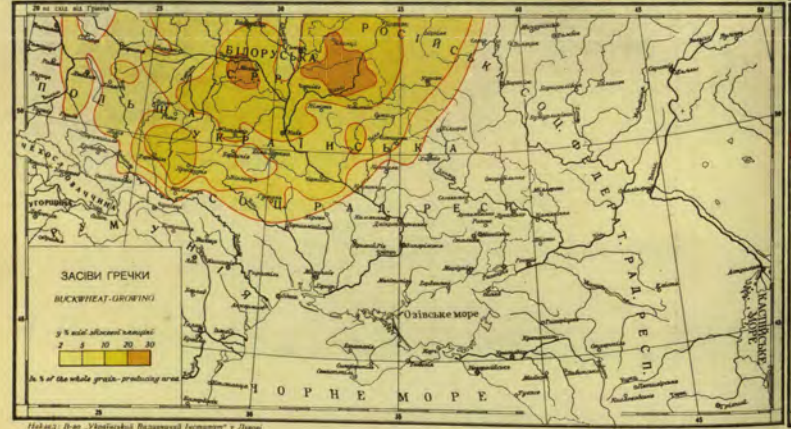

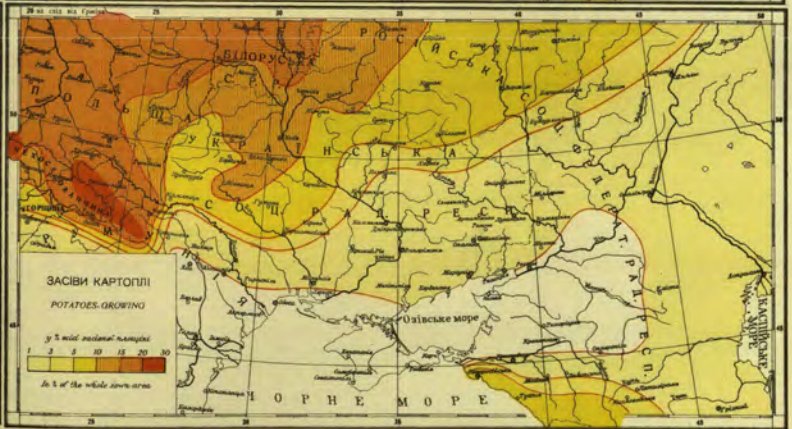

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

1:10,000,000 0 500 км

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

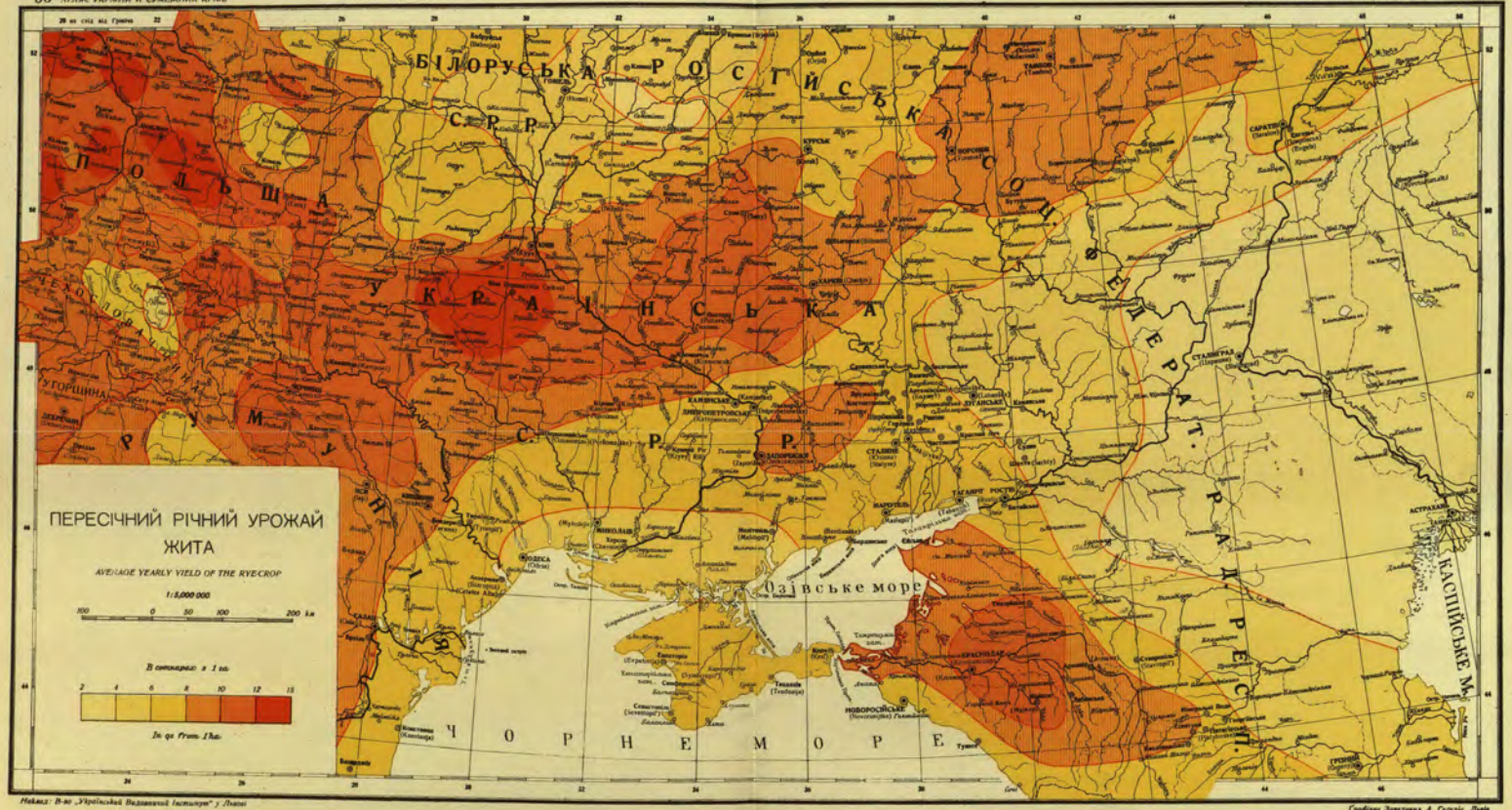

Накл.: В-во „Української Видавничої Інституції" у Львові

Графічне Заведення А. Гетцль, Львів

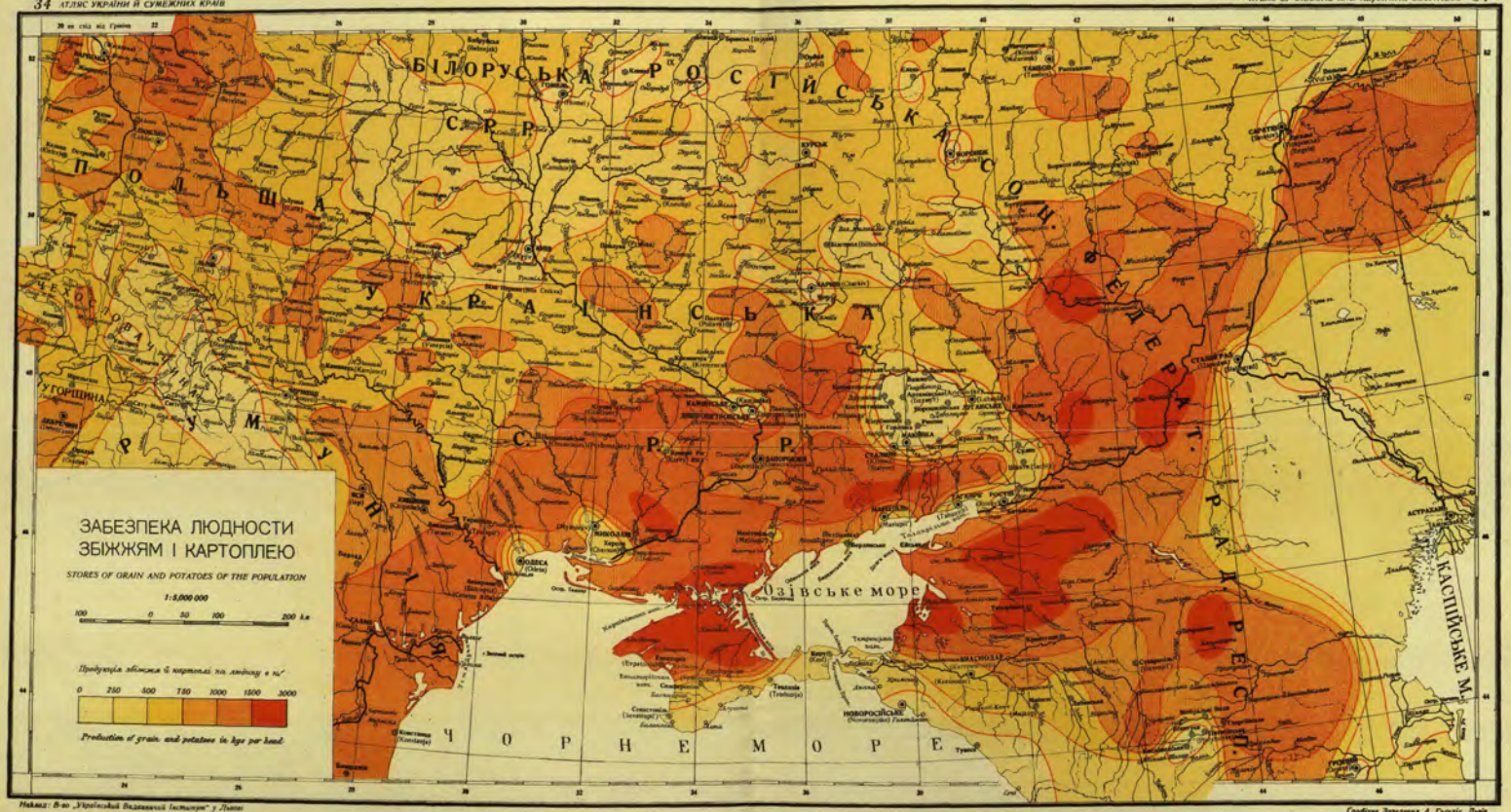

Накл.: В-во „Української Видавничої Інституту" у Львові

Графічне Заведення А. Гагкайс, Львів

ТЕХНІЧНІ РОСТИНИ

ЦУКРОВИЙ БУРЯК – *SUGAR BEET*

1. Засівна площа у СССР в 1929-35 рр. – *Sown area in USSR 1929-35* (У тисячах га – *In thousands hectares*)

2. Площа засіву цукровим буряком на українському терені у Польщі і Румунії в 1929-35 рр. – *Sown area of sugar beet in Ukrainian territory in Poland and Rumania 1929-35*

3. Урожай цукрових буряків з 1 га в деяких країнах – *Yield of sugar beet per ha in certain countries* Середній за 1931-35 рр. – *Annual mean for 1931-35*.

4. Збір цукрового буряка в деяких країнах у мільйонах центнерів – *Production of sugar beet in certain countries in millions q*

Переведено за 1931-5 рр. – *(Annual mean for 1931-5)*

ЛЬОН – *FLAX*

5. Засівна площа (1932) – *Sown Area (1932)* (У тисячах га – *In thous. ha*)

6. Збір льону – *Production of flax (1932/36)* (У тисячах центнерів – *In thous. quintals*)

7. Збір льону в головніших країнах 1931-35 – *Production of flax seed and fibre (1931-35) in certain countries* в мільйонах центнерів – *in millions of q*

КОНОПЛІ – *HEMP*

8. Засівна площа 1935 – *Sown Area* (В тисячах га – *In thous. ha*)

9. Збір конопель – *Production of hemp (1935)* (В тисячах центнерів – *In thous. q*)

10. Збір конопель у головніших країнах – *Production of hemp-seed and hemp-fibre in certain countries (1931-35)* (В мільйонах центнерів – *In millions of q*)

СОНЯШНИК В СССР І НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В СССР – *SUNFLOWER IN USSR AND IN UKRAINIAN TERRITORY IN USSR*

11. Засівна площа – *Sown area: 1935* У тисячах га – *In thous. ha*

12. Загальний збір – *Production* В мільйонах центнерів – *In millions q*

БАВОВНА – *COTTON*

13. Засівна площа в СССР в 1926-1935 рр. – *Sown area in USSR (1926-1935)* В тисячах га – *In thous. ha*

14. Збір бавовни в УССР в 1930-35 рр. – *Production of cotton in the USR.* (У тисячах центнерів – *In thous. q*)

15. СВІТОВИЙ ЗБІР ТЕХНІЧНИХ РОСТИН – *WORLD TOTALS OF INDUSTRIAL CROPS*

(В мільйонах центнерів – *In millions q*) 1931 — 1935

1. Англія – *Gt. Britain*, 2. Аргентина – *Argentina*, 3. Голландія – *Netherlands*, 4. Зед. Держ. Пів. Америки – *U.S.A.*, 5. Брит. Індія – *British India*, 6. Італія – *Italy*, 7. Канада – *Canada*, 8. Литва – *Lithuania*, 9. Німеччина – *Germany*, 10. Польща – *Poland*, 11. Румунія – *Rumania*, 12. СССР – *USSR*, 13. Українські землі – *Ukrain. territ.*, 14. Уругвай – *Uruguay*, 15. Чехословаччина – *Czechoslov.*, 16. Франція – *France*, 17. Югославія – *Jugoslavia*

Наклад: В-во „Українській Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гінзеля, Львів

ДОМАШНІ ТВАРИНИ 1.

LIVE-STOCK 1.

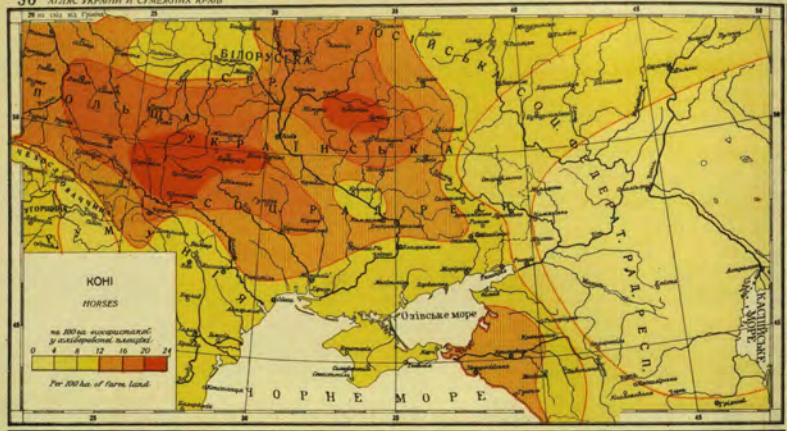

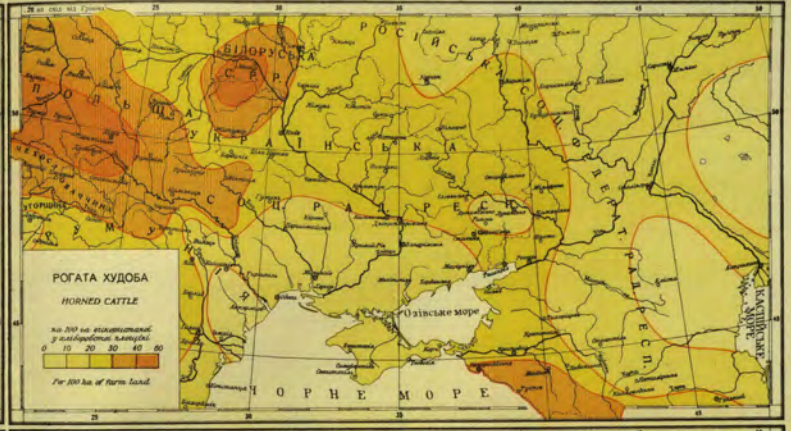

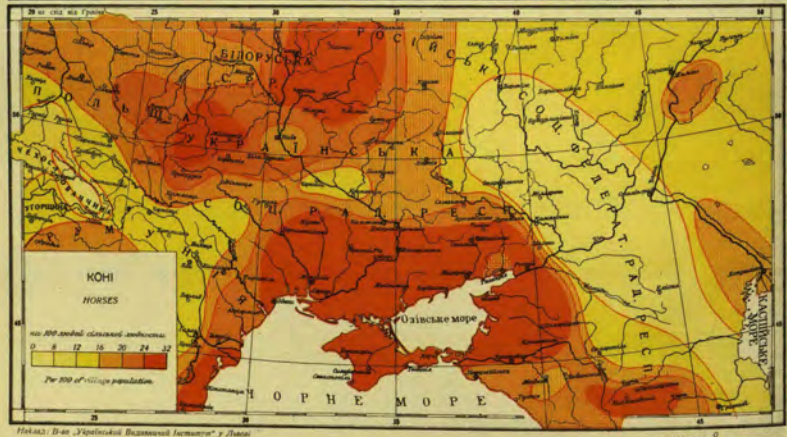

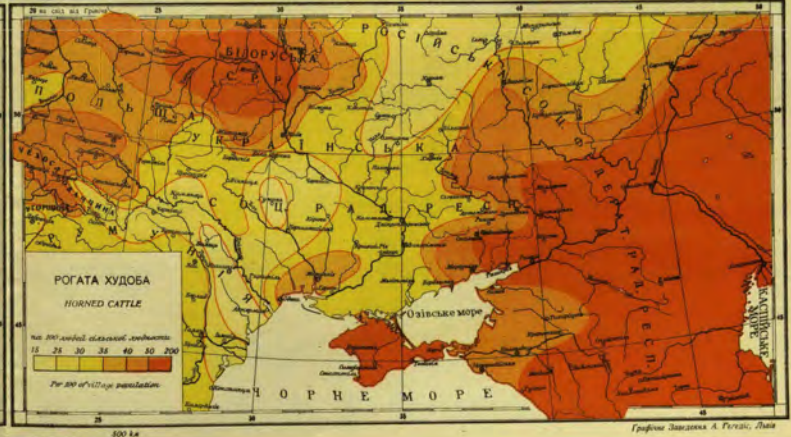

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

1:10,000.000 0 500 км

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

ДОМАШНІ ТВАРИНИ 2.

LIVE-STOCK 2

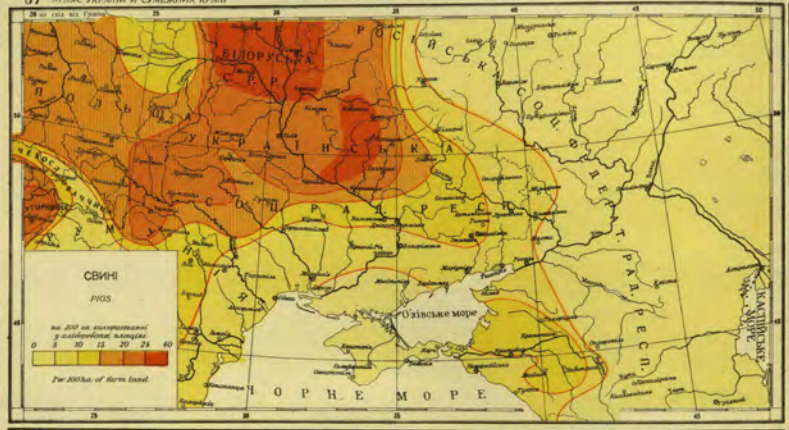

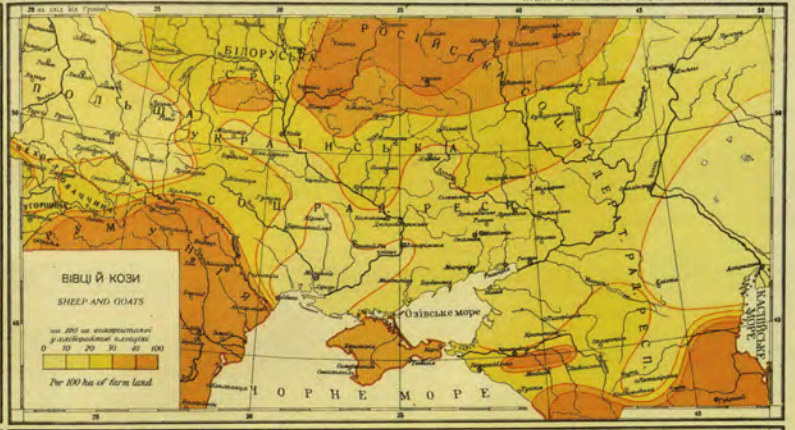

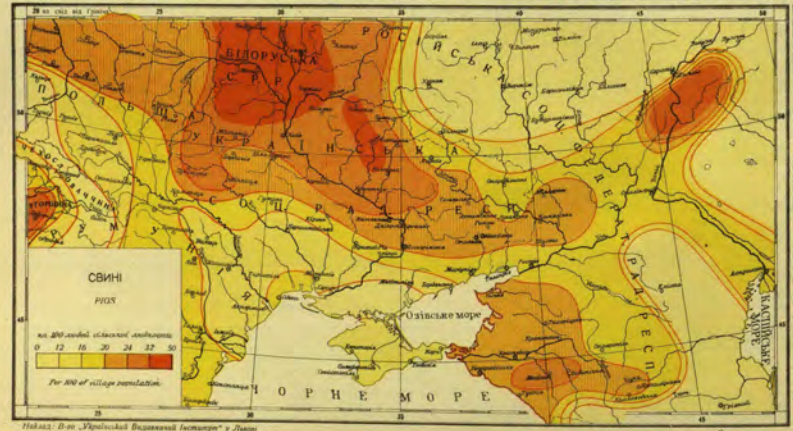

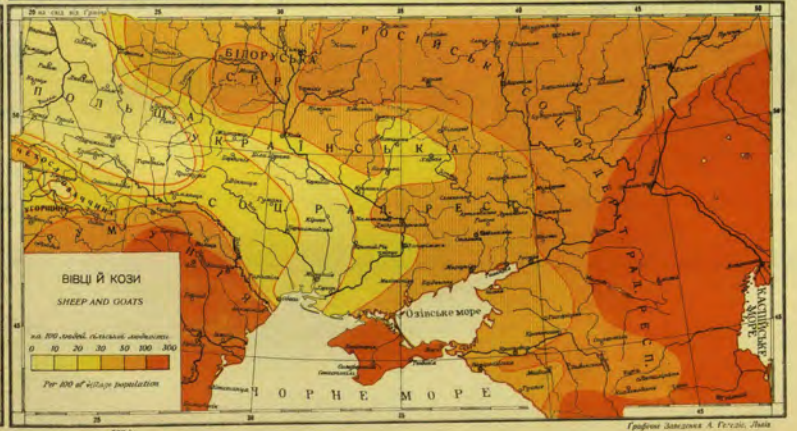

Накад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

1:10,000.000

500 km

Графічні Заведення А. Гесселя, Львів

ДОМАШНІ ТВАРИНИ 3.

LIVE-STOCK 3

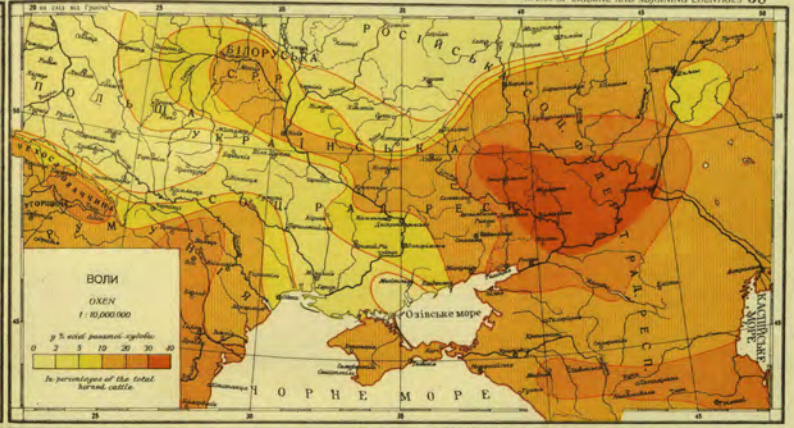

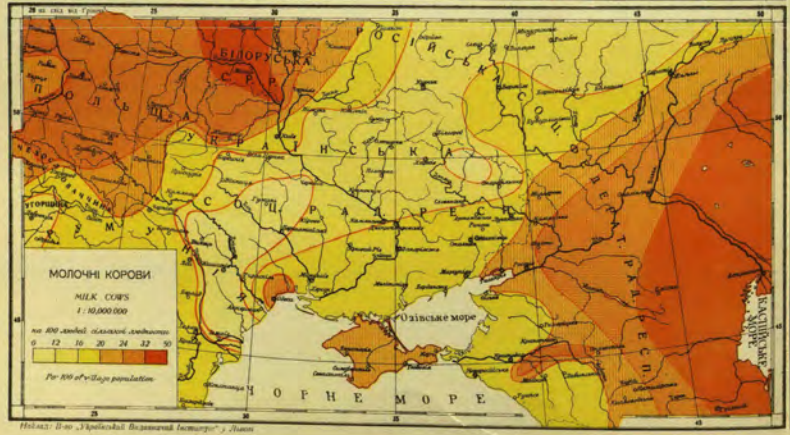

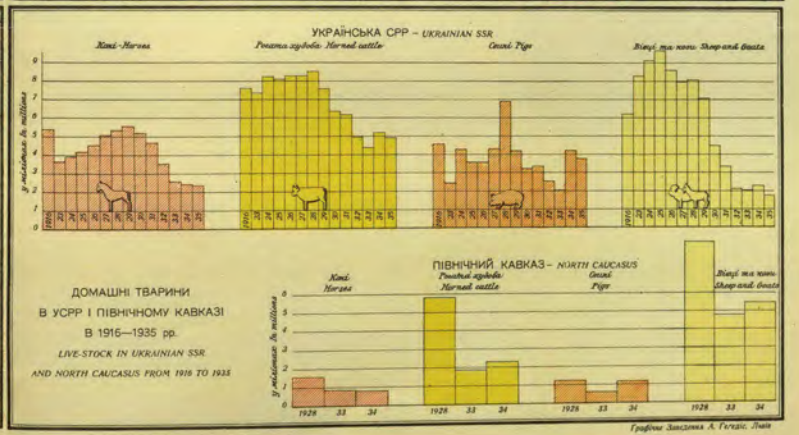

ДОМАШНІ ТВАРИНИ
В УСРР І ПІВНІЧНОМУ КАВКАЗІ
В 1916—1935 рр.

LIVE-STOCK IN UKRAINIAN SSR
AND NORTH CAUCASUS FROM 1916 TO 1935

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

Накład: В-во „Українській Видавничій Інститут" у Львові

Графічне виконання А. Гагедзіс, Львів

ЗАЛІСНЕННЯ 2

FORESTS

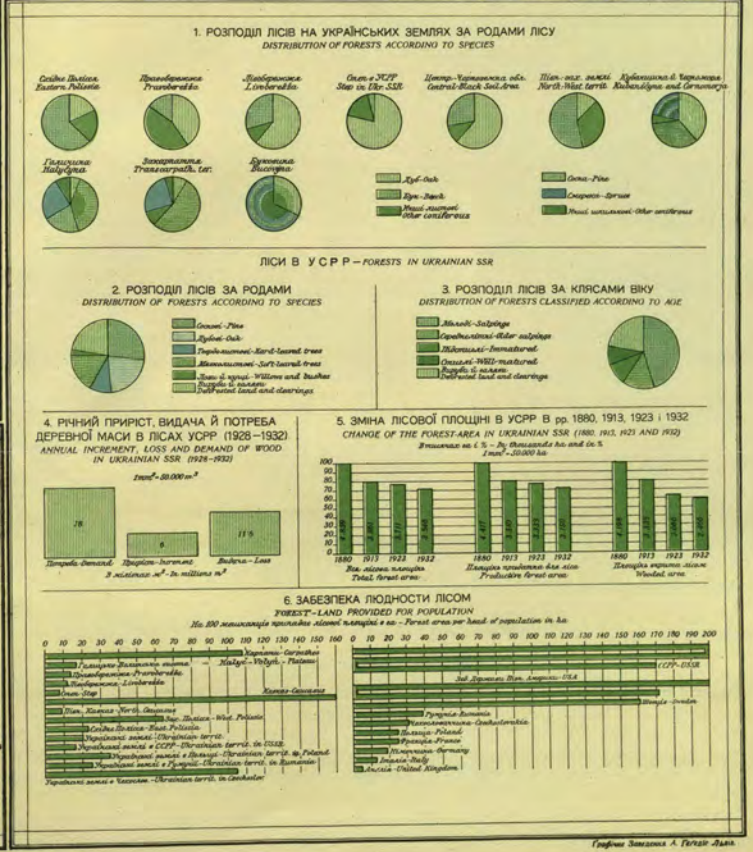

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегеля Львів

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО
AGRICULTURE

1. Склад уживаної площі - Utilization of Land.
У відсотках усієї площі - In percentages of the total area
а) Природні одиниці українських земель - Natural Units of Ukrainian territ.
б) Українські землі в різних державах - Ukrainian territ. in various states
в) Деякі європейські держави - Certain Countries in Europe
Землі під оранку та садиби - Arable Land, orchards and market gardens
сіножатями й пасовиська - Meadows and pastures
ліси - Forest-Land
інші й непридатні землі - Other and barren Land
г) Українські землі без Пів. Кавказу в рр. 1890 і 1930 - Ukrainian territ. without Northern Caucasus in 1890 and 1930 years
1890
1930
2. Розподіл засіяної площі - Distribution of Sown Area.
культури - Crops:
збіжеві - Grain
технічні - Industrial
бульбові, городні - Potatoes, market garden
кормові - Forage
Українські землі в різних державах - Ukrainian territ. in various countries
Українська СРР. в рр. - Ukrainian SSR. in Years
3. Розподіл збіжевої й картоплевої площині - Distribution of Grain Crops Area and Potatoes
(середня з рр. 1930—1935 - Annual mean for 1930—1935)
Озима пшениця - Winter Wheat
Яра пшениця - Spring Wheat
жито - Rye
ячмінь - Barley
овес - Oats
кукурудза - Maize
гречка - Buckwheat
просо - Millet
картопля - Potatoes
Українська СРР. - Ukrainian SSR
Пів. Кавказ - North. Caucasus
Українські землі в Польщі - Ukrainian territ. in Poland
4. Розподіл збіжевої площині УСРР, Пів.-Кавказу й українських земель у Польщі в роках: 1910-14, 1925-29, 1930-34
Distribution of Grain Crops Area in Ukrainian SSR., in the North. Caucasus and Ukrainian territ. in Poland in Years 1910-14, 1925-29 and 1930-34
5. Розподіл збіжевої й картоплевої площині в УСРР - Distribution of Grain Crops Area and Potatoes in Ukrainian SSR.
в рр. 1924—1935 і 1916 - in Years 1924—1935 and 1916
6. Урожайність головніших рослин збіжевих й картоплі з 1 га - Yield of more important crops per ha.
I. Українські землі - Ukrainian territories
а) в СССР - in U. S. S. R., б) в Польщі - in Poland, с) в Румунії - in Rumania, d) в Чехословаччині - in Czechoslov.
е) Усі українські землі - Total
пшениця - Wheat
жито - Rye
ячмінь - Barley
овес - Oats
картопля - Potatoes
II. Урожайність у деяких краях - Yield in certain countries
пшениця - Wheat
жито - Rye
картопля - Potatoes
Голяндія - Holland
Англія - Unit. Kingdom
Німеччина - Germany
Чехословаччина - Czechoslovakia
Франція - France
Польща - Poland
Румунія - Rumania
Україна - Ukrainian territ.
Пів. Денне Пів. Ам.-США - Sth. Dak. N. A.-U.S.A.
С. С. Р. Р.-УСРР - U.S.S.R.-USSR
З. Д. П. А. - USA
СССР - USSR
7. Урожай жита в УСРР в рр. 1901-1935 т/га - Yield of the Rye per ha. in Ukrainian SSR. for 1901-1935
Польща - Polonia
Німеччина - Litauen
Степи - Steppe
Українська СРР. - Ukrainian SSR
III. Урожаї жита у природніх одиницях українських земель т/га - Yield of the Rye-crop per ha. in Natural Units of Ukrainian territories
середнє за рр. 1924—1928 - Annual mean per ha for 1924—1928

В-во „Українській Видавничий Інститут у Львові"

Графічне Заведення А. Гінкіна, Львів

Накл.: 11-ше „Українське Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гагенів, Львів

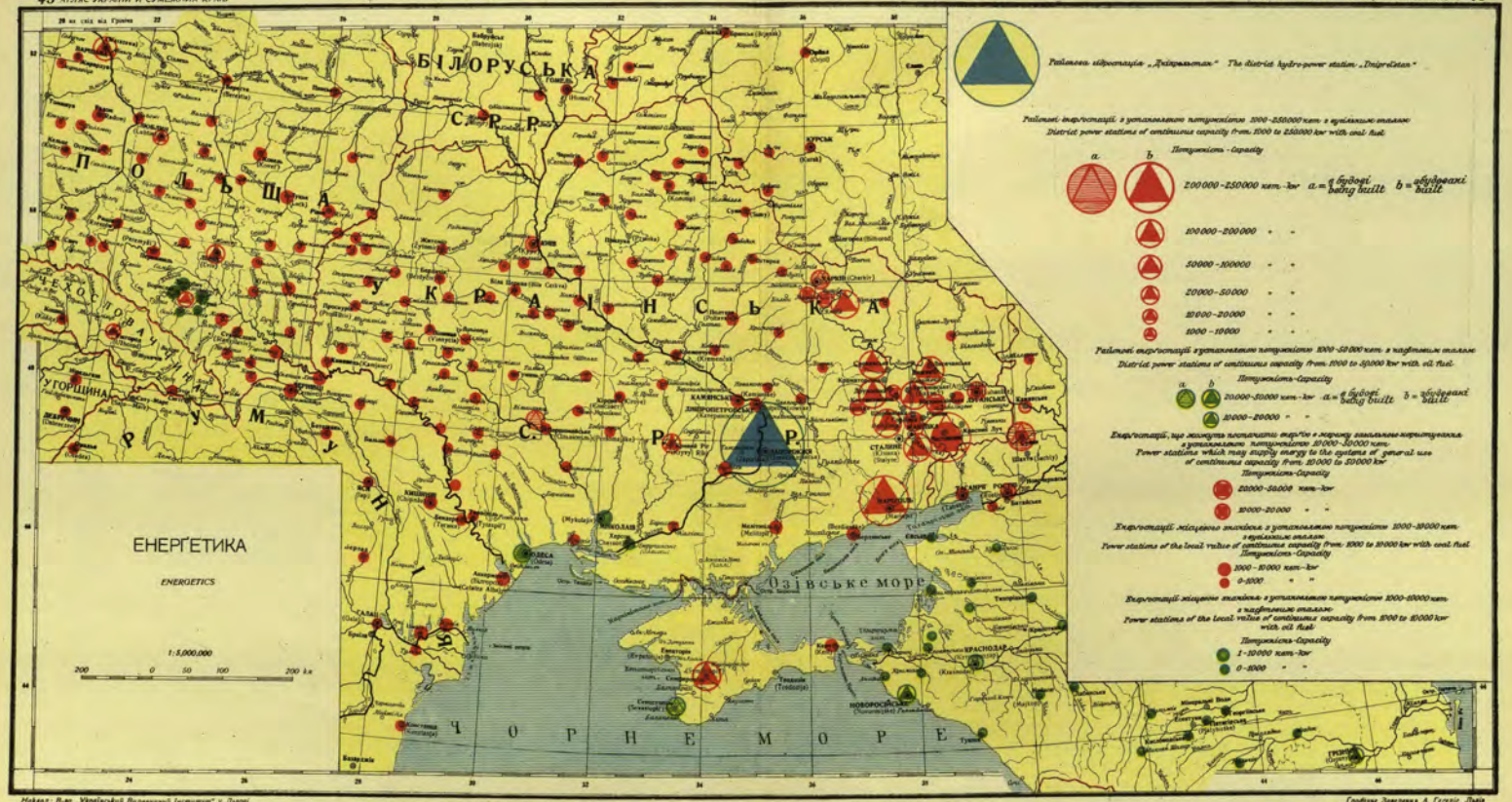

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

ПРОМИСЛОВІСТЬ
INDUSTRIES

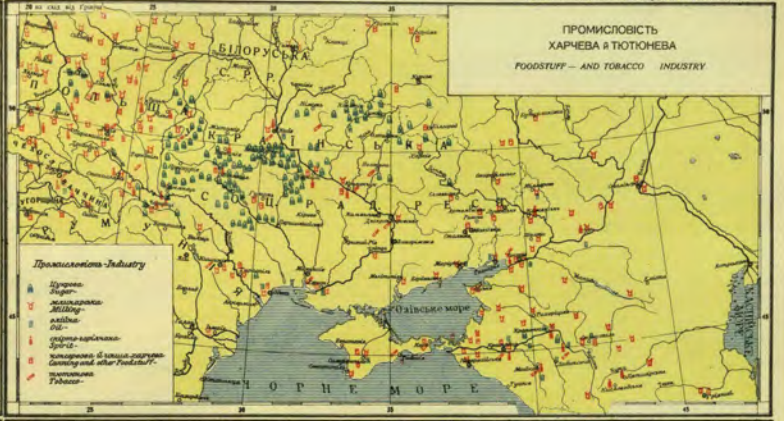

Накład: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Ґеґеґас. Львів

Накад: В-во „Українській Видавничій Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гольдс. Львів

ПРАЦЯ

LABOUR

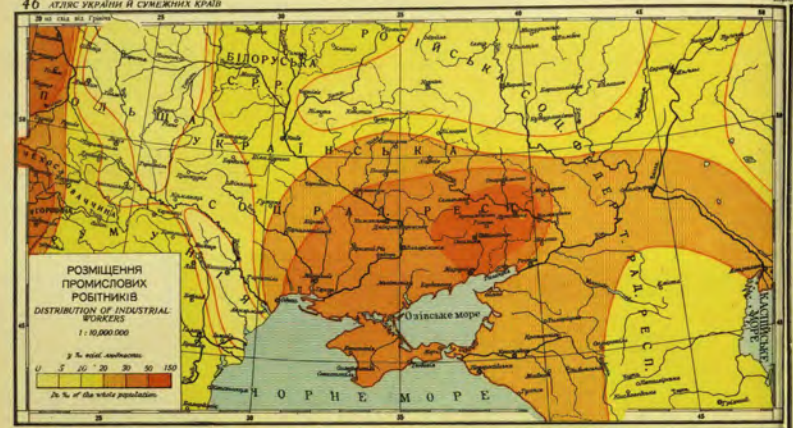

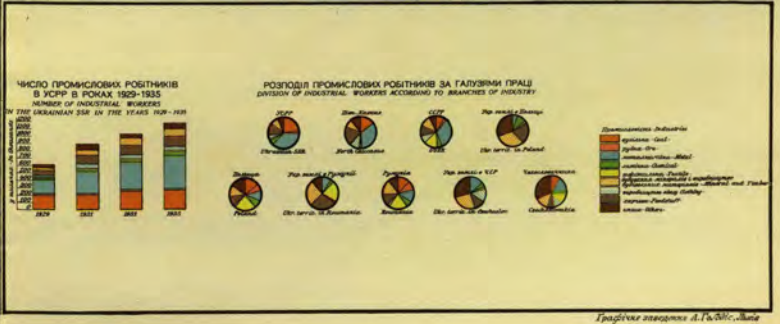

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне заводство А. Гаубіс, Львів

Накład: В-во „Українській Видавничій Інститут" у Львові.

Графічне Заведення А. Гаєцкіс, Львів

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гергедіс, Львів

Наклад: В-во „Української Видавничої Інституції" у Львові

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

Накл.: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гелґіс, Львів

НАДВИШКИ Й НЕДОБОРИ ДЕЯКИХ ПРОДУКТІВ

SURPLUSES AND DEFICITS OF SOME PRODUCTS

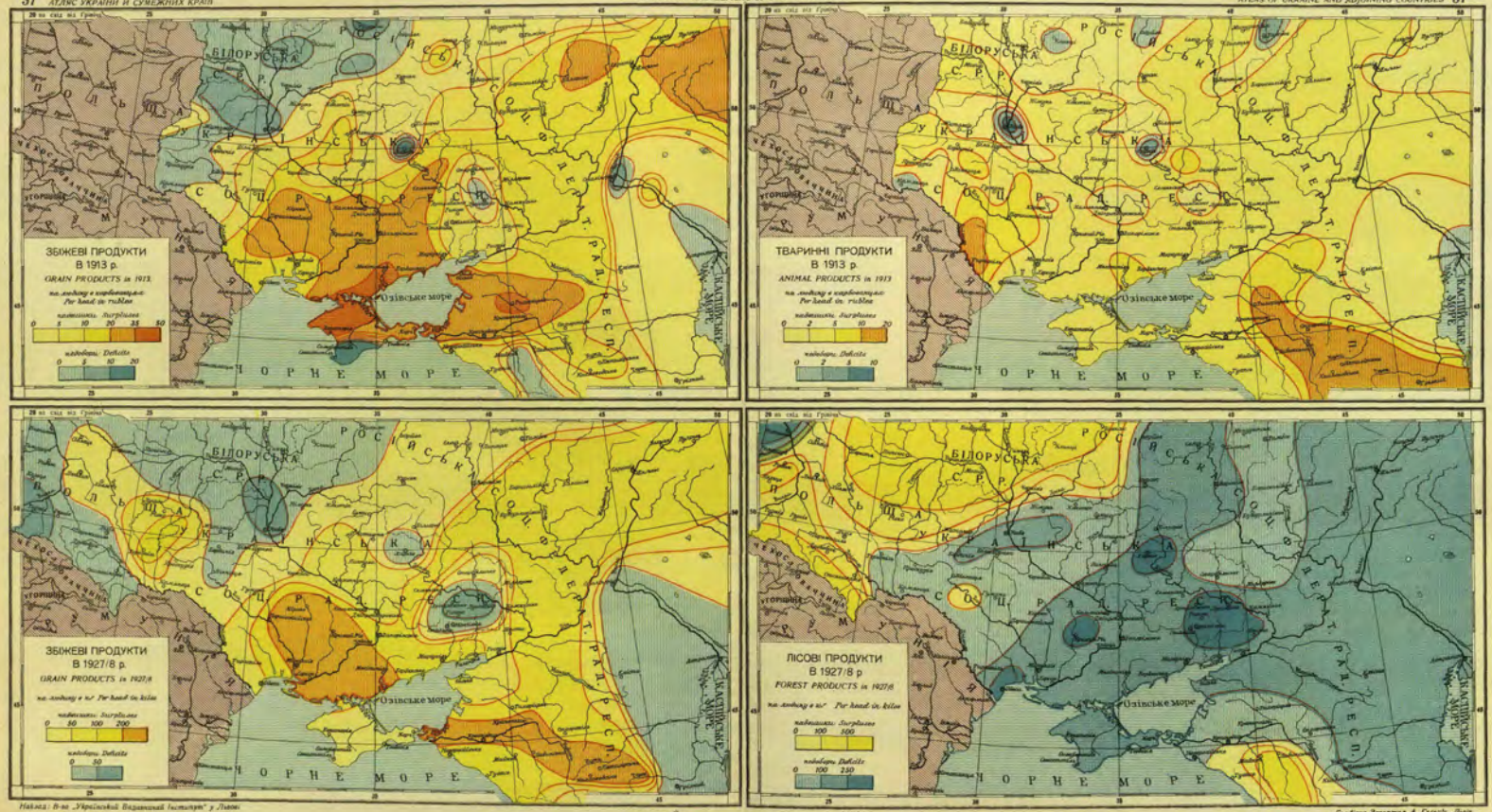

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

ЕКСПОРТ ДЕЯКИХ ПРОДУКТІВ З УСРР Й ПІВН. КАВКАЗУ (1927/8 Р.)

EXPORT OF SOME PRODUCTS FROM UKRAINIAN SSR AND NORTH CAUCASUS (1927/28)

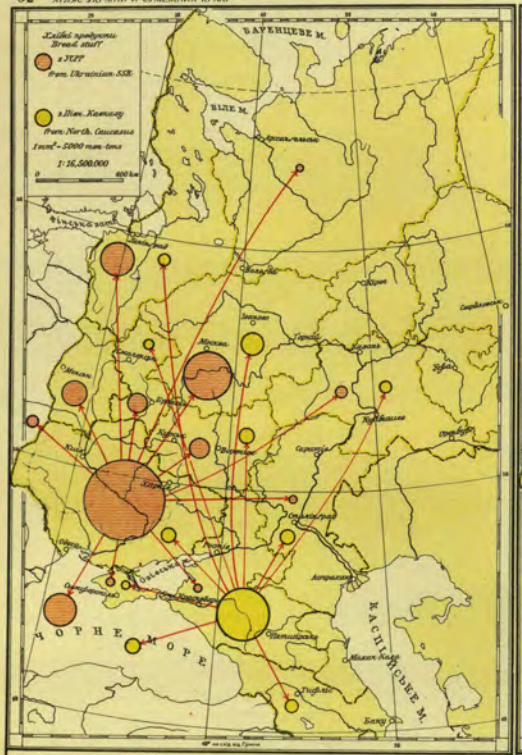

ЕКСПОРТ ХЛІБНИХ ПРОДУКТІВ З УСРР І ПІВН. КАВКАЗУ
EXPORT OF BREAD-STUFFS FROM UKRAINIAN SSR AND NORTH CAUCASUS

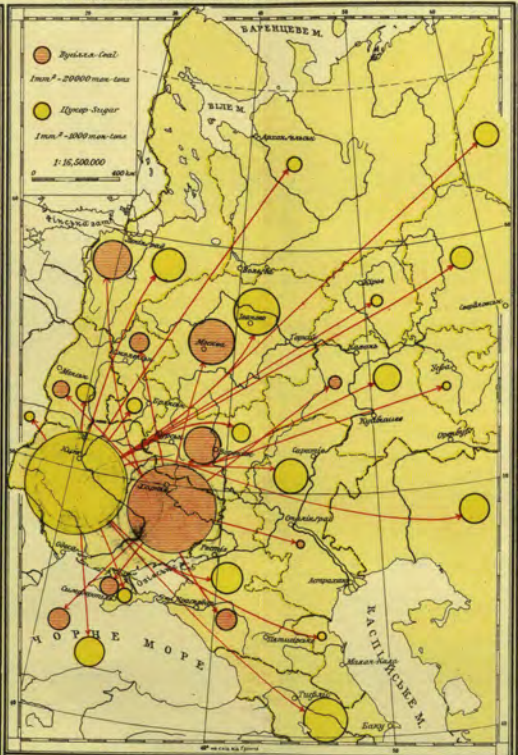

ЕКСПОРТ ВУГІЛЛЯ Й ЦУКРУ З УСРР
EXPORT OF COAL AND SUGAR FROM UKRAINIAN SSR

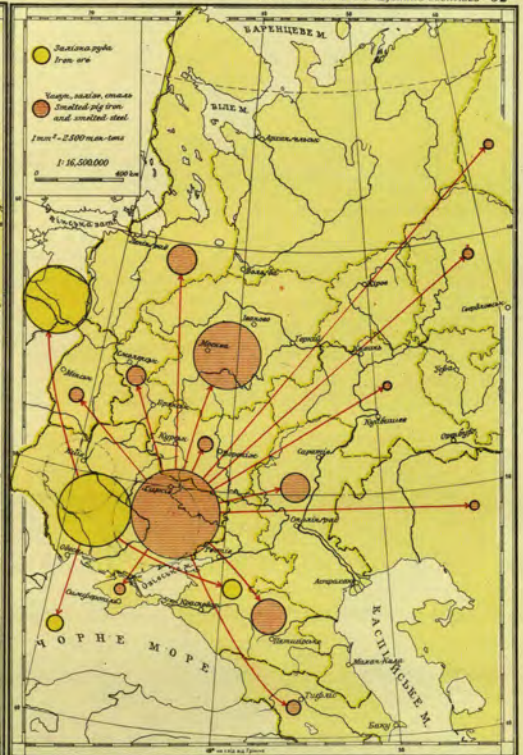

ЕКСПОРТ ЗАЛІЗНОЇ РУДИ, ЧАВУНУ, ЗАЛІЗА І СТАЛІ З УСРР
EXPORT OF IRON ORE, SMELTED-PIG AND SMELTED-STEEL FROM UKRAINIAN SSR

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

ПРИЦТВО ПРОМИСЛ І ЗОВНІШНА ТОРГОВЛЯ
MINING INDUSTRY AND FOREIGN TRADE

1. РЕСУРСИ ГІДРОЕНЕРГІЇ ДЕЯКИХ КРАЇН (1930 РІК)
ESTIMATED WATER-POWER IN CERTAIN COUNTRIES (1930)
У мілліонах HP-In mill. HP

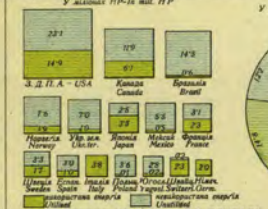

2. РЕСУРСИ КАМЯНОГО ВУГІЛЛЯ СВІТУ
ESTIMATED COAL RESOURCES OF THE WORLD.
У мілліардах тон і у %-In milliards of tons and %

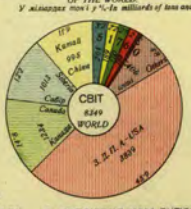

3. РЕСУРСИ НАФТИ У СВІТІ
ESTIMATED PETROLEUM RESOURCES OF THE WORLD.
У мілліонах тон і у %-In millions tons and %

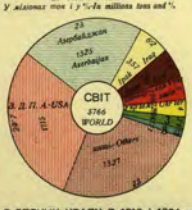

4. ПРОДУКЦІЯ КАМ. ВУГІЛЛЯ В ДОНБАСІ В РР. 1890-1934.
EXTRACTION OF COAL IN DONBAS (1890 — 1934)

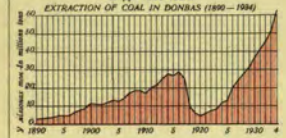

5. ПРОДУКЦІЯ КАМ. ВУГІЛЛЯ В ДЕЯКИХ КРАЯХ В 1913 І 1934 РР.
PRODUCTION OF COAL IN CERTAIN COUNTRIES
У мілліонах тон-In millions tons
1 mm² – 2,000.000

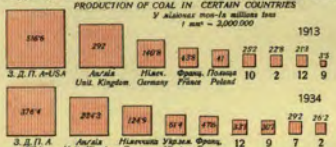

6. ПРОДУКЦІЯ ЗАЛІЗНОЇ РУДИ У КРИВОМУ РОЗІ Й КЕРЧІ В РР. 1890-1934.
EXTRACTION OF IRON ORE IN KRYVYJ RIH AND KERČ (1890 — 1934)

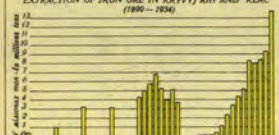

7. ПРОДУКЦІЯ ЗАЛІЗНОЇ РУДИ В ДЕЯКИХ КРАЯХ В 1913 І 1934 РР.
PRODUCTION OF IRON ORE IN CERTAIN COUNTRIES (1913 AND 1934).
У мілліонах тон — In millions tons
1 mm² – 250000

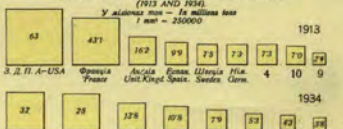

8. ПРОДУКЦІЯ РОПИ В РР. 1890-1934.
EXTRACTION OF PETROLEUM (1890 — 1934)

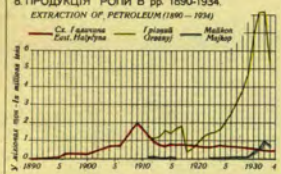

9. ПРОДУКЦІЯ РОПИ В ДЕЯКИХ КРАЯХ В 1913 І 1934 РР.
PRODUCTION OF PETROLEUM IN CERTAIN COUNTRIES (1913 AND 1934).
У мілліонах тон-In millions tons
1 mm² – 250.000

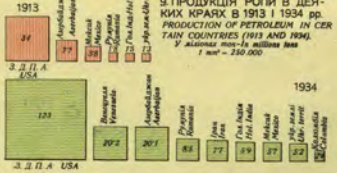

10. ВИТОПЛЕННЯ ЧАВУНУ В ДЕЯКИХ КРАЯХ В РР. 1913, 1928, 1932 І 1934.
PRODUCTION OF PIG IRON IN CERTAIN COUNTRIES (1913, 1928, 1932 AND 1934).
1 mm² — 500.000

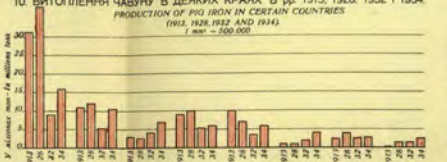

11. ПРОДУКЦІЯ СТАЛІ В ДЕЯКИХ КРАЯХ В РР. 1913, 1928, 1932 І 1934.
PRODUCTION OF STEEL IN CERTAIN COUNTRIES (1913, 1928, 1932 AND 1934).
1 mm² — 500.000

12. ВИРІБ ЦУКРУ В УСРР ЗА 1881—1935 РР.
PRODUCTION OF SUGAR IN UKRAINIAN SSR (1881 — 1935)

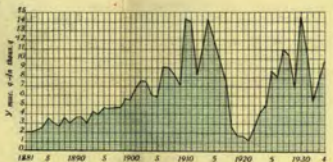

13. ПРОДУКЦІЯ БУРЯК. ЦУКРУ В ДЕЯКИХ КРАЯХ
PRODUCTION OF BEET SUGAR IN CERTAIN COUNTRIES
У мілл. тон. — In thous. tons

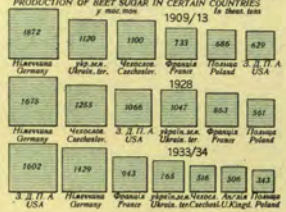

14. СВІТОВА ПРОДУКЦІЯ ДЕЯКИХ ПРОДУКТІВ
WORLD OUTPUT OF CERTAIN PRODUCTS
У мілліонах тон-In millions tons

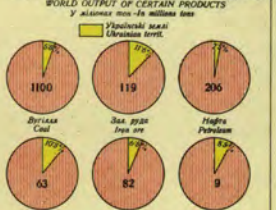

15 ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УСРР-*FOREIGN TRADE OF UKR. SSR*
У мілліонах рубліїв-In millions rubles

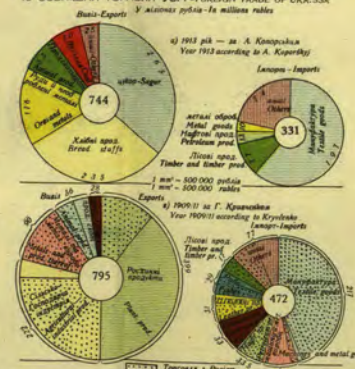

16—20 ВИВІЗ ДЕЯКИХ ТОВАРІВ З УСРР В РР. 1913, 1928, 1932 І 1934.
EXPORT OF CERTAIN PRODUCTS FROM UKRAINIAN SSR (1913, 1928, 1932 AND 1934).
У мілліонах тон-In millions tons

16 ВИВІЗ ВУГІЛЛЯ — *EXPORT OF COAL*
1 mm² – 100 000

19 ВИВІЗ ХЛІБНИХ ПРОД. — *EXPORT OF BREAD-STUFFS*
1 mm² – 50.000

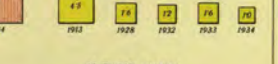

17 ВИВІЗ РУД — *EXPORT OF ORE*
1 mm² — 10.000

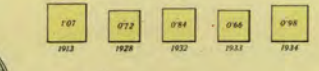

20 ВИВІЗ ЦУКРУ — *EXPORT OF SUGAR*
1 mm² — 10.000

18 ВИВІЗ ЧАВУНУ І СТАЛІ — *EXPORT OF PIG IRON AND STEEL*
1 mm² — 25.000

Пояснення до діаграм чч. 2, 3, 5 і 7.
Notes to diagrams

1 Англія-Unit. Kingd., 2 Бельгія-Belgium, 3 Брит. Індія-Brit. India, 4 Люксембург-Luxemburg, 5 Німеччина (Germany), 6 Німеччина-Саксонія, 7 Польща-Poland, 8 Румунія-Romania, 9 С. С. Р. Р. (без Українських земель) USSR (without Ukrainian territ.), 10 Українські землі Ukrain. territ., 11 Франція-France, 12 Японія-Japan.

В-во „Української Видавничої Інституї у Львові

Графічне Заведення А. Гінцдіс, Львів

Накл.: В-во „Українській Видавничій Інституті" у Львові

Графічне Заведення А. Гетцля, Львів

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гергедіс, Львів

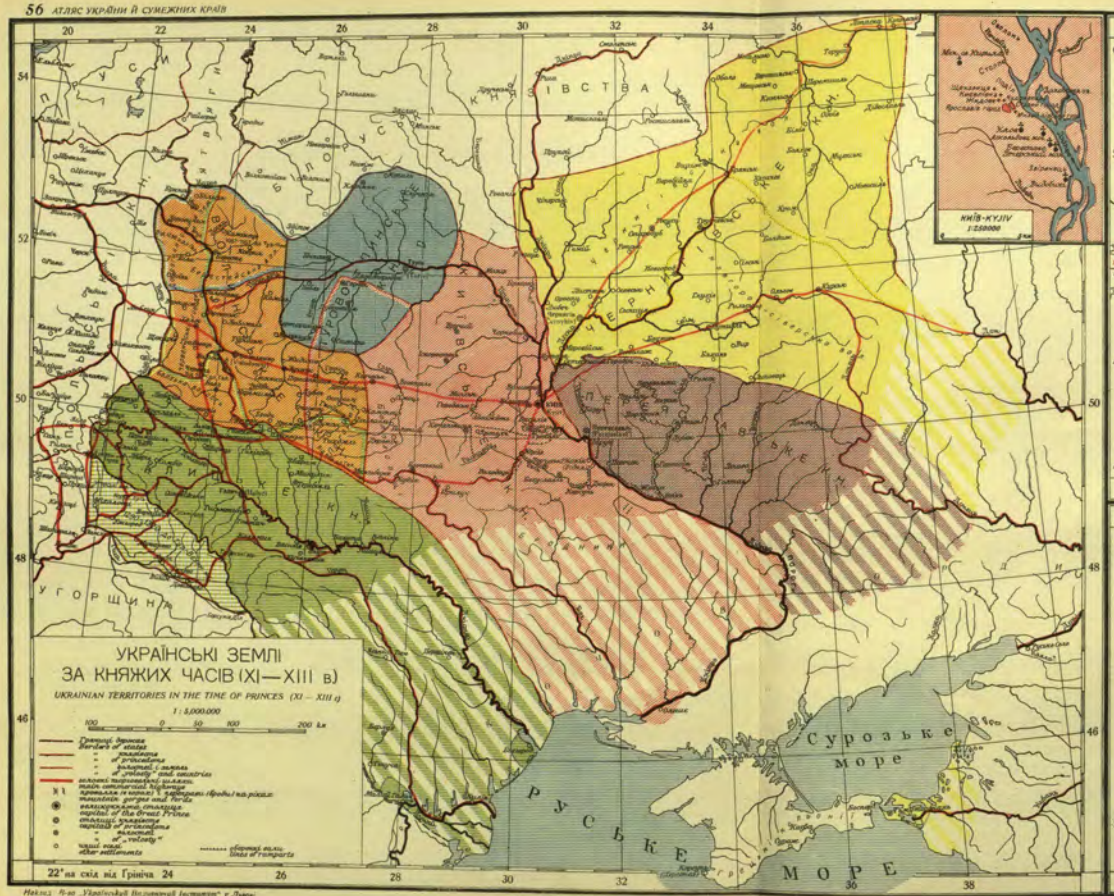

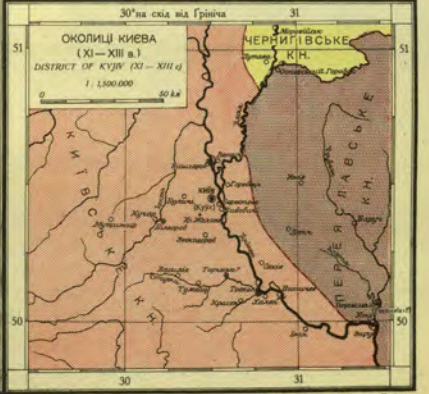

Наклад Н-ва „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів.

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегеліс, Львів

Наклад: В-во „Мистецької Видавничої Інспектури" у Львові

Графічне Заведення А. Гелґіс, Львів

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гальдія, Львів

ШКОЛИ

SCHOOLS

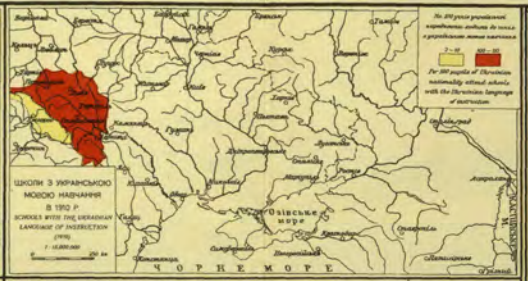

1. Письменність людности Української СРР в різному віці в 1897 і 1926 рр.

Literacy of the population in Ukrainian SSR. at various ages

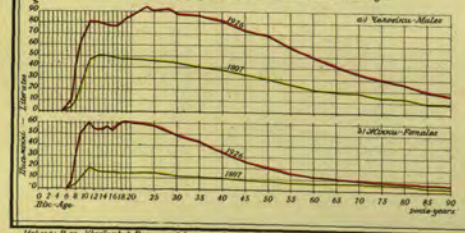

2. Письменність людности у віці понад 9 років у деяких частинах українських земель

Literacy of the population above 9 years of age and over in certain Ukrainian territories

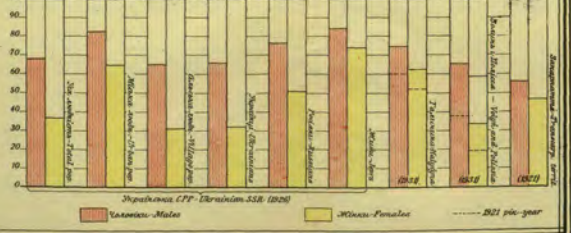

3. Число учнів (у тисячах) - Number of pupils (in thousands)

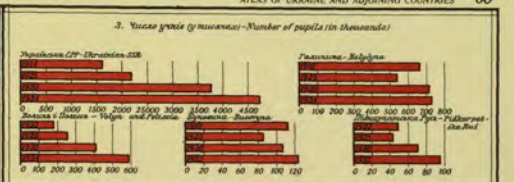

4. Розподіл шкіл за мовою навчання - Distribution of schools according to the language of instruction

5. Число шкіл із українською мовою навчання в Польщі і у Чехословаччині в рр. 1919-1935

Number of schools with Ukrainian language of instruction in Poland and Czechoslovakia (1919-1935)

6. Забезпека української людности рідною школою

Ukrainian schools provided for Ukrainian population

На 100 учнів української народности ходить до шкіл з українською мовою навчання на українських землях

For 100 pupils of Ukrainian nationality attend schools with the Ukrainian language of instruction in Ukrainian territories

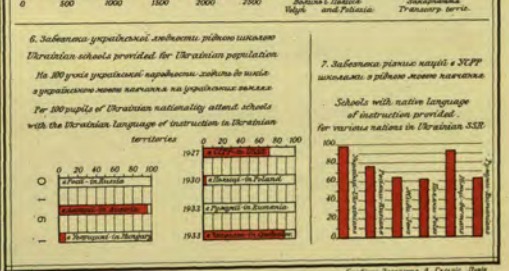

7. Забезпека різних націй в УСРР школами з рідною мовою навчання

Schools with native language of instruction provided for various nations in Ukrainian SSR.

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Географічні Заведення А. Гетнзіє, Львів

УКРАЇНСЬКИЙ ДРУК

UKRAINIAN PUBLICATIONS

1:10,000,000 0 500 km

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегеди, Львів

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА І ДРУК

UKRAINIAN PRESS AND PUBLICATIONS

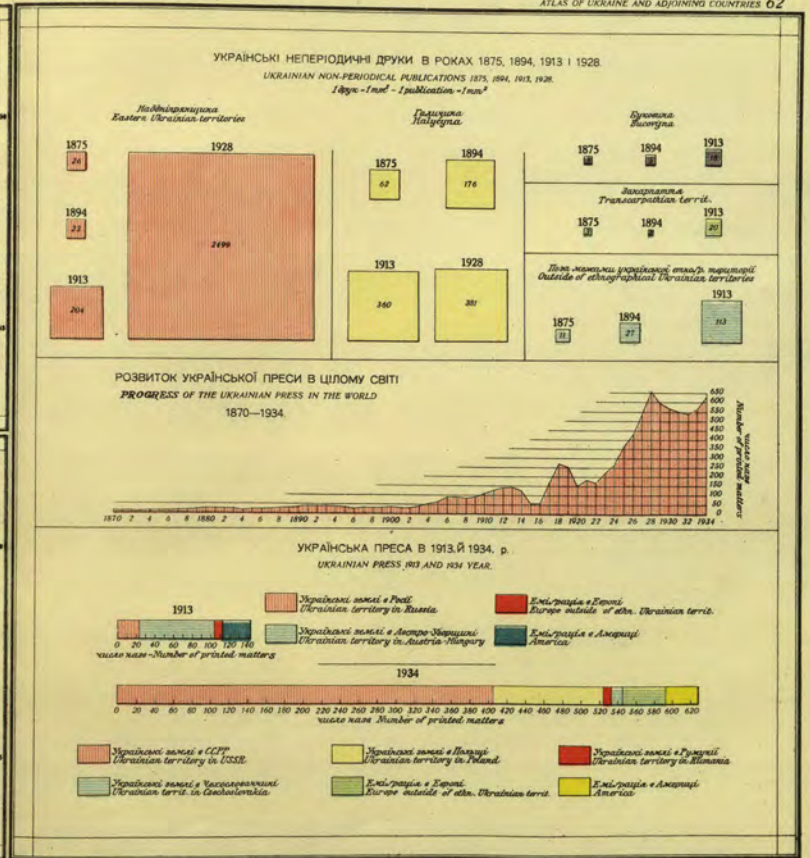

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

УКРАЇНСЬКА КООПЕРАЦІЯ В ПОЛЬЩІ

UKRAINIAN CO-OPERATIVE MOVEMENT IN POLAND

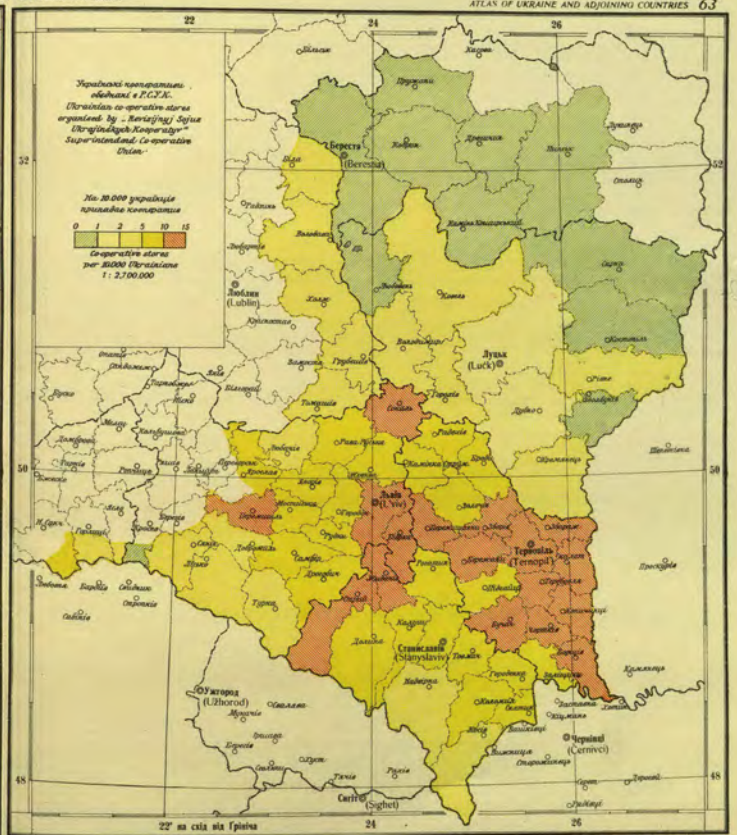

УКРАЇНСЬКА КООПЕРАЦІЯ В ПОЛЬЩІ

UKRAINIAN CO-OPERATIVE MOVEMENT IN POLAND

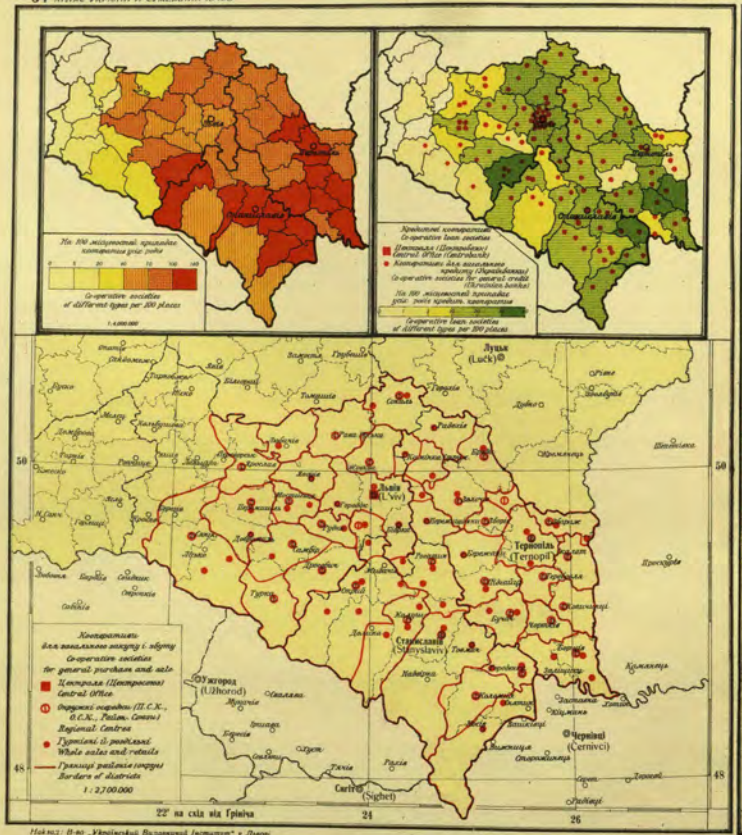

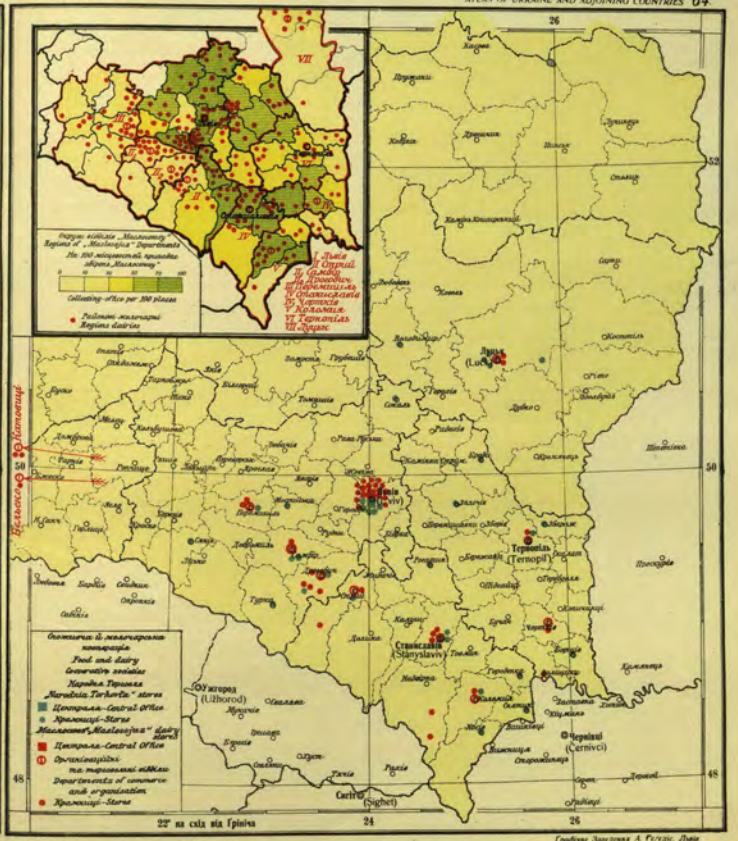

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР"

„SIL'SKYJ HOSPODAR" ORGANISATION

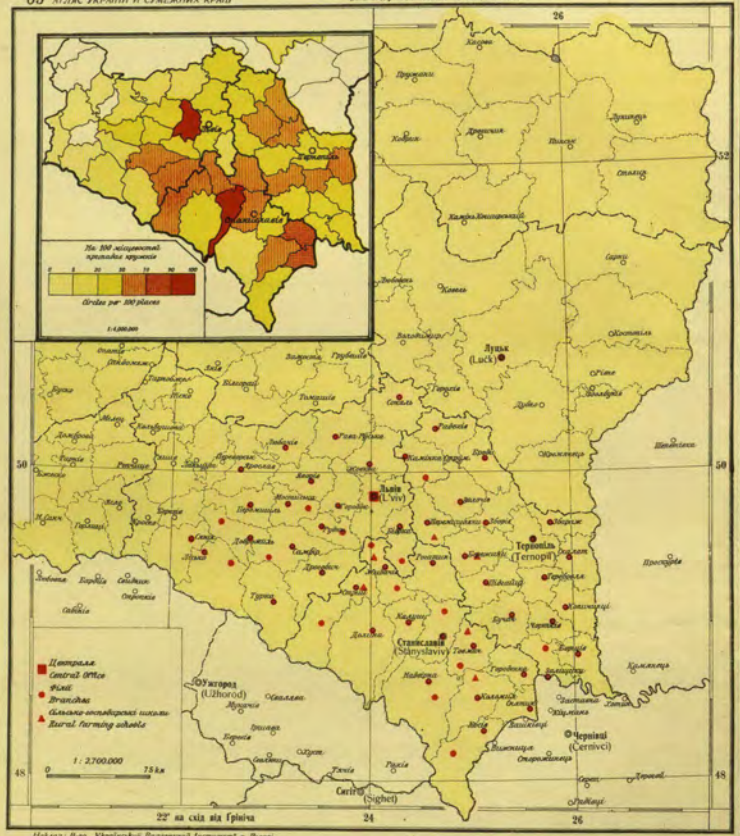

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

„ПРОСВІТА"

„PROSVITA" (POPULAR READING — ROOMS SOCIETIES)

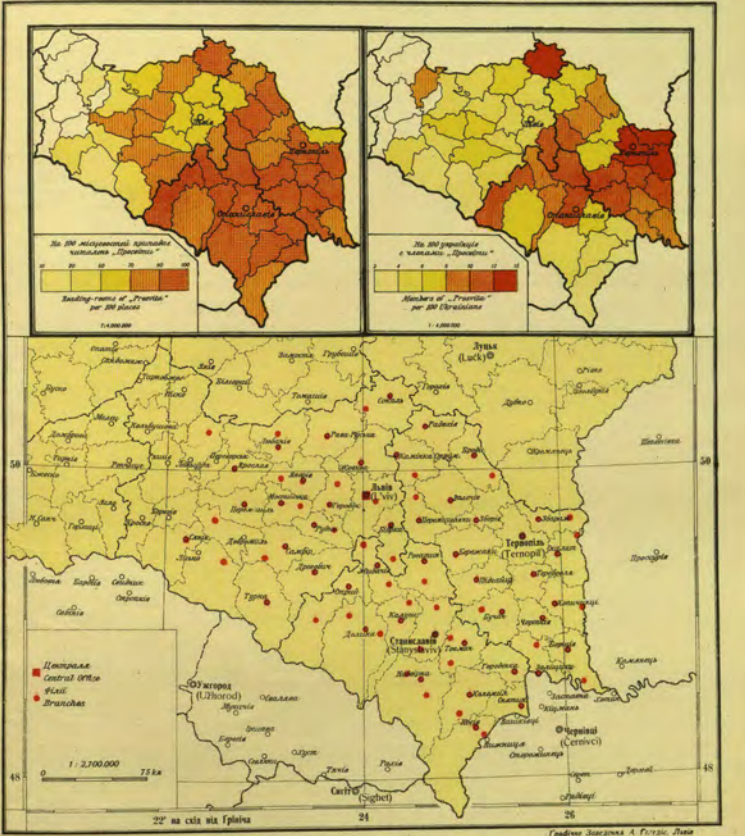

Графічне Заведення А. Гагедіс, Львів

„РІДНА ШКОЛА"

„RIDNA ŠKOLA" (ORGANISATION OF UKRAINIAN PRIVATE SCHOOLS)

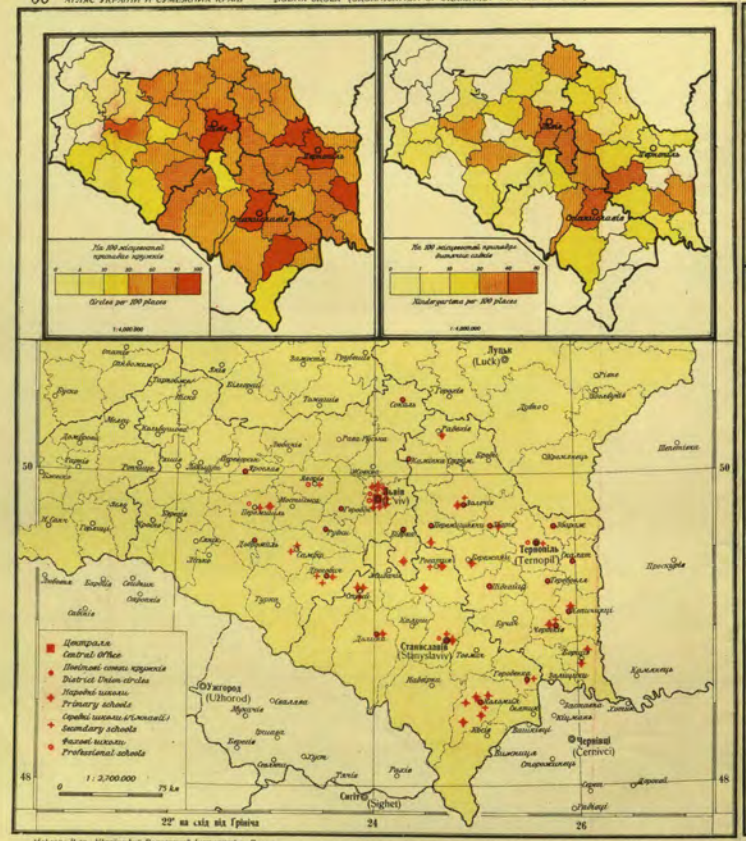

Наклад: В-во „Український Видавничий Інститут" у Львові

ОРҐАНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

SPORTING ORGANISATIONS

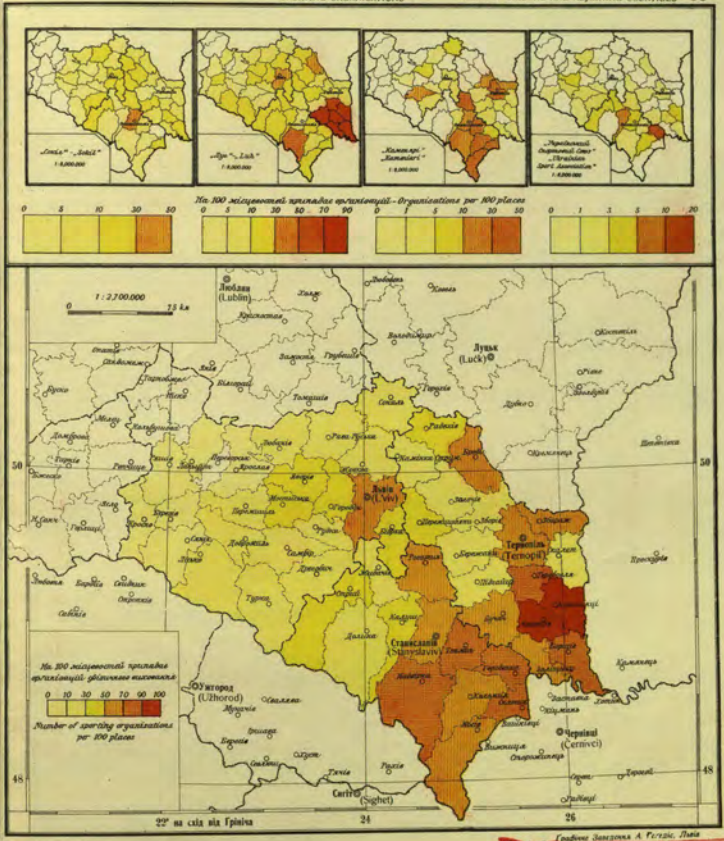

Графічне Заведення А. Гегедіс, Львів

~~1399.~~
G.U.S.
BIBLJOTEKA
KOWALSKA UNIWERSYTECKA